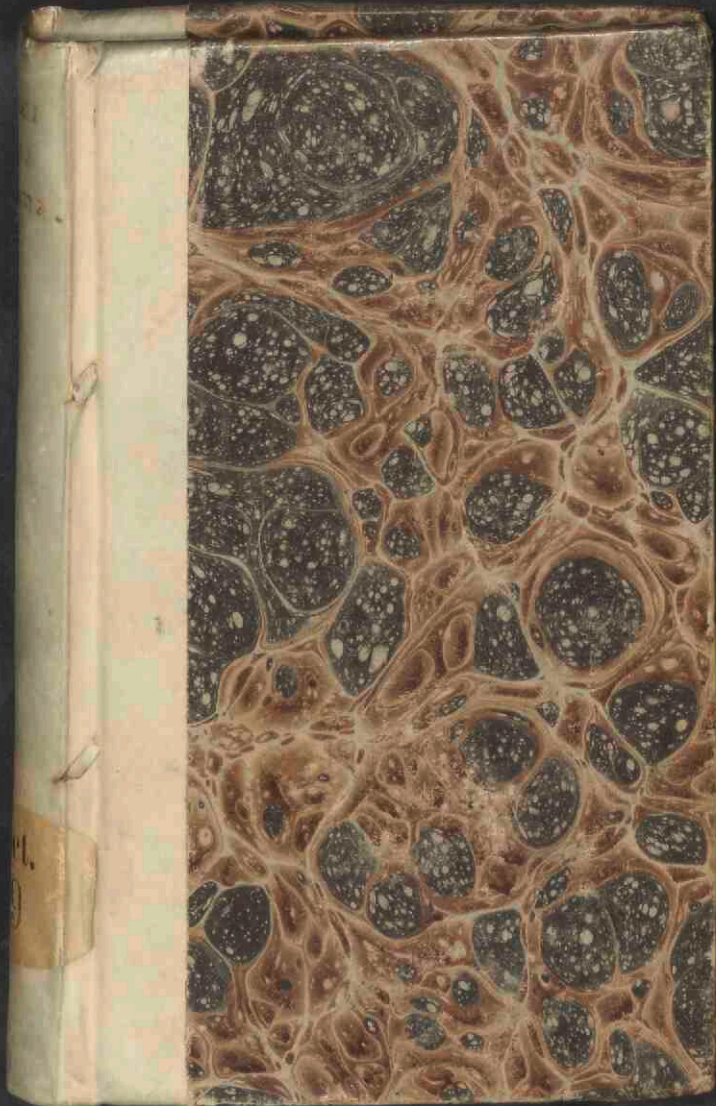

**Physica christiana, siue, de rerum creatarum cognitione &
usu, disputatio e Sacrae Scripturae fontibus hausta, &
decerpta,**

<https://hdl.handle.net/1874/432350>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

DAN AEBI

PHYSICA

CHRISTIANIA

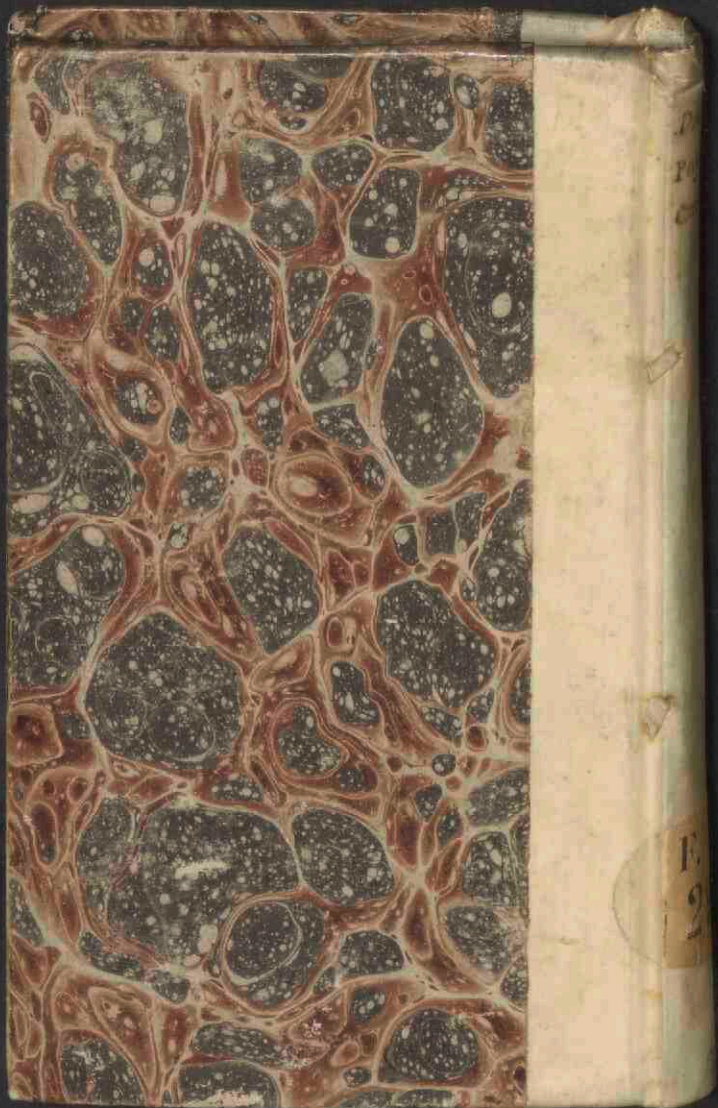
V. ocl.

299

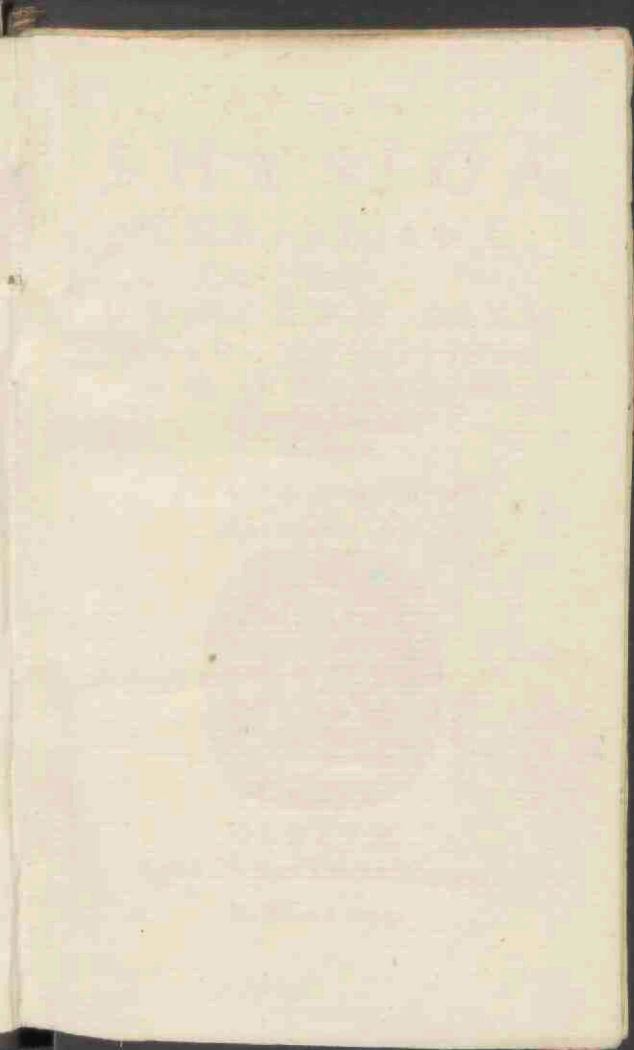

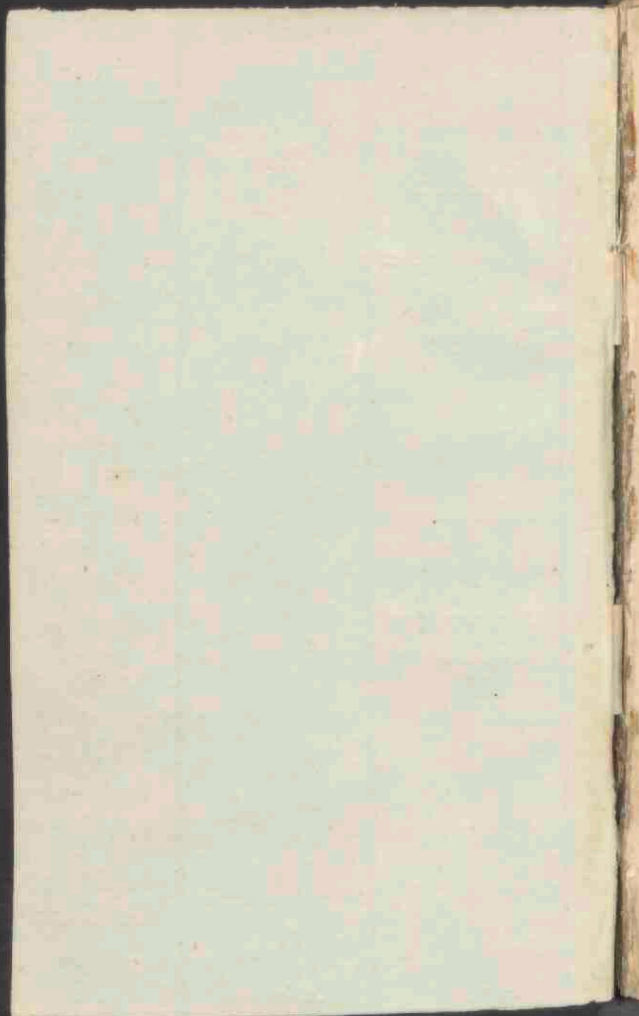

Miscellanea Theologica

Octavo n°. 299

PHYSICA

CHRISTIANA,

sive,

DE RERVM CREA-

TARVM COGNITIONE

& usu, disputatio e sacra Scriptura

fontibus hausta, &

decerpta,

Per Lambertum Danæum.

Ex domo Bucgelii

GENEVÆ,

Apud Petrum Santandreamum.

M. D. LXXVI.

Εἰς τὴν Λαμβήρτου

τῆς Δατῆς φυσικῆς Χριστιανῆς, Ἰάνη Αἰτωνίς
τῆς Σαρχικῆς δεκάτης.

Εὖ ὁ Πλάτων ποῦτος, μετὰ τῆτον ὁ Νικομάχης
ᾧ ζαν τῆς σφίης ἀτραπίς κρυφίας.
Οὔτενα συμπάντων ποσοφίς αἶον ἔλλαγον βίχους,
Οἱ σφὲ ἀνδρομέλω διδοκίμην σφίλω.
Ἐξοχα δ' αὖ κείων ἰδρεε ποσοφίρ ὁ Δαναῖος,
Ἐκ πηγῆς ἰερχε τῶν σφίην ἀρύων.
Δόγμασι πῶ παλαῶν λαμφοῖς ἐκ διδοκίμῆ ἀλλοῖς,
Ἡ ὅσα συμφωνεῖ γράμμασι τοῖς ἀρεῖς.
Οἷζαν παμπολιῶ χάσεν ἰδῶμα ἄμμας ἔοικε,
Δεικνύνη Χρῆσῆ ἄπτυ τάτην σφίλω.

Εἰς τὴν Ἀττήν,

Λιμνίς τῶ Πόρτου.

Οὐ βροτῆς φύσιως ἐν ἀρχαῖς ἠπά τ' ὄντων
ἘΥρέωμα, δ' εἴξῃ τ' ἔργον Ἀρεσότελες.
Ἀλλ' ἔτλη σοφίη κενώρεση. ἐς σκοπῆ δὲ
Ἀμφροῖας ἀχλιῶ μάρφαλο κερῆν.
Νιῶ δὲ πανυφίστοι Δαναῖος ὁδ' ἂν ὑποφύτη
Τὴν Χρῆσῆ φυσικῆν γήιστον ἐκ ποσοφίρ.

GENEROSO DOMINO, DOMINO
Friderico a Nachod Domino in Da-
nouiz & Besko, &c. Domino suo &
patrono benignissimo.

Metus est & nobilis de mundi origi-
ne & primo rerū ortu questio, Baro
generosiss. quæ non modo Philoso-
phorum, sed etiam Christianorū ingenia diu
multūque vexauit, adeoque tandē propter di-
uersa hominū iudicia dubia visa est, ut quid
de ea statuerent, multi, etiam autores grauissi-
mi, non haberent. Nā inter Christianos Ori-
genes in libris $\pi\epsilon\iota\ \alpha\ \epsilon\chi\theta\epsilon\iota$ (quod ipsius opus præ-
ter cetera egregium plerique censent) & qui
post eum Examera scripserunt, ita in diuersas
sententias discedunt, ut nihil certi ex eorum
scriptis videatur definiri posse. Inter Philoso-
phos autem, homines Dei veritatisque igna-
ros, longe etiam maior est opinionum varie-
tas, ut quid in hoc argumento sit sequendum,
diuinetur potius, quam ex eorū dogmatis in-
telligatur. Ac de Philosophis quidem fortas-
se non tam est quod miremur, eos, cum verbo
Dei, id est, vera cognitionis luce destitueren-
tur, in tanta re cacutiisse, & tantis tenebris im-

mersos vixisse. In Christianis autem non eadē equitate potest discordia dissensioque excusari, quia veritatis una est via, cuius in verbo Dei certissima, si modo ad illud attenderēt, fundamenta videbant. Quenam igitur tanti etiam inter Christianos ipsos de hac una re dissidii causa fuit? Profana nimirum Philosophia, cuius tunc præceptis non tantum imbuti, & tincti: sed farti, fascinati, & decepti multi, nihil quicquam, quod istius (quam unā maximi faciebant) artis decretis aduersaretur, admittendum aut concedendum putabāt.

Atque hoc malū non solum veteribus & primis illis Ecclesie seculis duravit, quibus plerique in scholis Philosophorum una cū ipso lacte enutriti, & postea ad fidem Christi traducti, facile, quas iā imbiberant, & quas tandiu tamque studiose semel amplexi fuerant, sententias deponere mutareque non poterant: sed ne nunc quidem post Philosophorū nomina extincta, ex multorū, qui Christiani dici volunt, animis euelli potest, tum alte nimirū istius profanae Philosophiae, admiratio veneratioque quorūdam mortalium mentibus insedit, tantique est istis erroribus, tanquā veris præceptis

preceptis, a teneris, ut ait ille, assuenisse. Itaque non dubio fere, quin hic noster de Christiana Physica, id est, de emendandis ex Dei verbo Philosophorum decretis liber in multorum reprehensionem incurrat, habeatque, necesse summum aliquem & prestantissimum virum, qui sit apud omnes hominum ordines gratiosus, pro se patronum adhibere, cuius auctoritate defensus, & favore commendatus, tutus gratusque in manus hominum venire possit. Tu vero is es, & quidem vnus, Baro excellentissime, cuius idcirco nomini, utcumque locorum spatii abs te remotissimus, dico atque nunc cupo. Ac certe in te sunt abunde omnia, quae ad omnes aduersariorum turmas propellendas valent, si modo hoc opus tibi probabitur, tuumque susceperis. Nam aduersus inueteratum iam profanorum hominum in hac Philosophia parte regnum singularem illam tuam vereque Christianam animi pietatem fortiter opponere, quae cum Deum vere, & ex puro ipsius verbo colat, omniaque ad eam tanquam verissimam normam, uti est, examinet & appendat, plus illi tuo lucido iudicio, quam omnibus caecis Philosophis tribuendum esse, nemo

dubitabit. *Aduersus autem ceteros, insignē
illam tuam dignitatem atque auctoritatē, tan-
quam clypeum, obiciam, quæ abs te insuitis
etiam in ipsas Dei tum Boemicas, tum Mo-
rauicas ecclesias beneficiis apud omnes mor-
tales comparata, longe lateque per hominum
ora sparsa est, atque etiā ignotis tibi ipsi po-
pulis nota, quæ omnes leuium quorundā ho-
minū calumnias facile fulgore suo cōpescer.*
Atque has tibi laudes abs me nō falso tribui,
cum omnes sciunt & fatentur, qui te norunt:
tum vero imprimis generosus ille tuus filius,
*& non minus paternarū virtutum, quam bo-
norū heres Ioannes Georgius probat & osten-
dit, qui cū sit & natiua quadā indole sua, &
doctiss. pientissimique viri Vuenceslai Lau-
ni præceptoris institutione & cura tua probi-
tatis imago & virtutis delineatio, quanta in
te ipso illa sint, nullo iā negotio potest abs quo-
uis intelligi. Et certe nos omnes, qui hic viu-
imus, tibi plurimū vel vno hoc nomine debere
profitemur, quod tantum singularis tui ergā
nos amoris pignus dedisti, nempe filium, de
quo optima quaque speramus: & hoc summū
vestrarum ecclesiarum cum nostris in ortho-
doxa*

doxa fide consensus testimonium extare vo-
lūisti, qui ut perpetuo daret, nullisque homi-
num contentione unquam abrumpatur,
Deum Optim. Maxim. precamur. Illa enim
tua de omnibus etiam longinquis nationibus
bene merendi voluntas, non modo singularis
quaedam virtus est, sed etiā homine Christia-
no dignissima, quae una omnium maxime ti-
bi familiaris est & propria. Quāquā vero &
generis nobilitate praestas, ut qui ex veuustis-
simo Nachosiorū (quas solas vniuersae Na-
riscorum gentis celeberrimae reliquias
esse puto) stemmate originem ducis: & Mo-
rauicae gentis bellicosissima (qui sunt Marco-
manorum populorum, hostium etiam Romanis
ipsis florentibus formidabilium, successores)
laudibus nobilitatis, inter quos latissimam di-
tionem obtines: illa tamen tua eximia, tibi que
pene peculiaris humanitas longe excellentius
nomen tuum apud mortales omnes commen-
dabit. Quod autem ad libellum nostrum atti-
net, malo ex re ipsa, quam ex oratione mea,
quid quātumque vultuatis habeat, aestimari.
illud modo dicam, in eo me breuiter comple-
xum, quicquid apud veteres & sanctissimos

Patres vel contra Philosophos: vel aduersus
hereticos disputatum unquam legeram, nec
quaestionem esse a me ullam iniectam, quam
antea illi nõ tractarint: nec ullam prætermis-
sam, quæ ad eorũ scripta cognoscenda vsum
aliquem videretur habere potuisse. In quo nõ
tam hominum curiositati, quam studiosorum
adolescentum utilitati abs me consultũ fuisse
ingenue apud te profitebor. Itaque spero fore,
vt tua commotus autoritate filius tuus gene-
rosus Ioãnes, & alii etiã principes adolescẽ-
tes diligenter huiusmodi studia capessant,
quæ vobis tantis viris, nec quidem immerito,
probari cognoscent. Vale. Datum Calen.
Decemb. M. D. LXXV.

T. E. deditissimus

L. Danaus Gallus.

PHYSICA
CHRISTIANA,

SIVE,

DE RERVM CREATA-
RVM COGNITIONE, ET VSV,
*Disputatio e sacra Scriptura fontibus han-
sta, & decerpta:*

PER LAMBERTVM DANÆVM.

CAP. I.

Physica quid sit, & quotuplex

D. **Q**UID est Physica?

P. **Q**UID est Physica? Est creationis, & distin-
tionis totius huius mundi &
partium eius, causarum per
quas talis exitit, itemque effecto-
rum, quæ inde consequuntur, vera &
ad Dei opificis laudem pertinens co-
gnitio, siue tractatio.

D. Vnde vero hanc tuam definitionem sumis?

P. Duobus potissimum e sacra Scriptu-

a.j.

rae locis, quorum primus est Prouerb. 30.v.4. Alter autē Genes. cap. 1. in quibus illa quatuor breuiter commemorantur quibus etiam ille locus addi potest, qui est Sapientie 7.v.17.18. vbi eadem illa in hac scientia explicari aperitissimè traditur.

D. Hocne solo nomine ista cognitio appellatur, an etiam alio?

P. Certe. Nam ex Paulo potest dici *γῶσις τῶν ποιημάτων θεοῦ* Rom. 1.v.20. Ex epistola ad Hebræos, *γῶσις πᾶ ἀΐωνος*. Denique rerum creatarum scientiam, *ἔπι τῆς κτίσεως κτιστικὴν*, tam apte & conuenienter denominare possumus, quam *ἔπι τῆς φύσεως φυσικὴ* est dicta, si modo vocis illius vsus & tritus & receptus ab hominibus Græcis vel Latinis esset.

D. Cur igitur Physicam vocas, quæ profanorum Philosophorum vox est?

P. Duabus de causis. Ac primum quidē quod non oporteat homines Christianos esse tam scrupulosos, ne dicam superstitiosos, vt communibus & iisdem quibus Ethnici, rerum vocabulis
& ap-

& appellationibus vti reformident, quando eodem sole, aëre, terra, aqua, luce, cibis, ciuitate cum iisdē fruimur. Itaque nec Scriptura ipsa ab hac voce tanquam a monstro abhorret, vt apparet Eph. 2. v. 3. 2. Petri. 1. v. 4. Et veteres atque orthodoxi Patres hanc rerum cognitionem passim Physicam appellant, quemadmodum Basil. Chryf. Ambrosius, August. in Ench. ad Laurent. Physici (inquit) sunt qui rerum naturam rimantur. Secundo autem loco quod cum hæc vox φυσικῆ ex communi linguæ Græcæ vsu, iis fere rebus tribuatur quæ non sola essentia constant, qualis est Deus: sed quæ etiam accidētibus quibusdam adiunctis sunt compositæ, quales sunt res cæ omnes quas oculis vsurpamus, & quibus hic mundus conspicuus constat, proprie & cōmode videtur φυσικῆ appellata esse ea scientia, quæ in harum mixtarum, compositarum, & (vt ita loquar) materiatarum rerum tractatione versatur, vt distinguatur a Theologia. Itaque φυσικῆ

κὴ ἐστ(αἰὺν ἰπσὶ) *σφραγματεία ἢ ποσὶ τὰς ὕλησ
καὶ ὀργανικὰς ἀρχὰς*

D. Quotplex est Physica?

P. Duplex. Vna enim illius pars est vniuersalis, altera vero particularis.

D. Quæ est vniuersalis?

P. Quæ generales & potissimas mundi partes explicat, earumque originem, naturam & causas: quales sunt cælum & quatuor elementa, quod illa sint reliquarum partium comparatione velut prima principia, & causæ ortus & compositionis rerum: sed & quæ cõmunem & generalem conseruationis & propagationis omnium rerum, modum & rationem tradit, est etiam ipsa pars Physicæ vniuersalis, quia tradit τὴ κατ' ὅλου. Atque hæc Genes. primo cap. fere continetur.

D. Quæ est particularis?

P. Quæ singulorum generũ (quæ in rebus his creatis & conspicuis distincta sunt) naturas, vires, proprietates, & effectus diligenter persequitur, quemadmodũ quæ sit hominis natura, quæ equi

equi, quæ cuiusque generis animalium, arborum, herbarum vires. Hæc autem partim Medicinæ artis præceptionibus continetur, partim iis tractationibus, quæ historiæ animalium, & plantarum, similibusque nominibus à scriptoribus appellantur, cuius partes & fragmenta quædam velut illustres gemæ passim in sacra Scriptura sparsæ collucent, integra tamen earum rerum historia & vniuersa explicatio iisdem libris minime comprehensa est: postquam Solomonis libri de singularum rerum natura copiose scripti, incuria mortalium sunt amissi.

CAP. II.

Physica utrum homine Christiano digna.

D. Est ne aliqua Physicæ utilitas?

P. Multiplex. Sed ne omnes (sunt enim propemodum infinitæ) percurram, afferam tantum quinque. Prima
a. iij.

est, quod ex ea Deum cognoscimus, non solum rerum omnium creatorem sed etiam æternum, omnipotentē, beneficum, &c. Secunda, quod res ipsas creatas earumque vires & naturas per eam intelligimus. Tertia, quod nos ipsos videmus & agnoscimus quales simus, quibus rebus & partibus constemus, & quæ sit cuiusq; partis nostræ, id est, qualis animi, qualis itē corporis nostri conditio: quod esse optimum, vtilissimum, & præstantissimū cognitionis genus omnes homines fatentur. Quarta, quod hæc Dei opera, tanta, tã varia, tam mira, animo contemplâtes, & oculis intuentes, nō nisi hac arte adiuti ad summas Dei laudes concinendas, & gratias agendas, zelo & impetu rapimur. Id quod etiam Galeno, quanquam prophano philosopho, accidit, vt post descriptam vnus Dei operis, id est, hominis, & partium corporis eius naturam, Deo hymnū caneret pene inuitus. Inde tot hymni, tot epodæ, tot psalmi a piis viris scripti

pti & decantati. Quinta, quod hæc intelligentes multos sacrae Scripturae locos, qui hominibus istarum rerum ignaris sunt non tantum obscuri, sed etiam inaccessi & impernestigabiles, facile & dilucide ipsi explicamus, & ingredimur libere. Itaque Physicâ Theologo Christiano maxime vtilem & necessariam scribit Augustinus. Quid dicam de animi voluptate, quam summâ affert hæc cognitio, & de commodis, quæ hominum vitæ maxima præbet, & demonstrat?

D. Vnde ista esse probas?

P. Ex his potissimum sacrae Scripturae locis. Psal. 104. toto. Psalm. 136. 145. v. 10. Psal. 147. 148. Job. 12. v. 8. 9. 10. 36. v. 24. 25. 26. Act. 14. v. 17. Rom. 1. v. 20. Quibus etiam hos addere licebit. Sap. 8. v. 9. & sequenti, & 13. v. 1. & sequenti. Sed & Basil. Chrysoftomus, Amb. patres in Exameris suis idem docent. Denique pium illum & vndecunque doctû August. in lib. de Doctrina Christiana, & lib. 8. de Gen. ad literâ, cap. 8.

D. At vero obiiciuntur quædam quæ Physicæ cognitionem non tantum inutilē, sed etiam homine Christiano indignā, illique noxiam esse & periculosam ostendunt.

P. Certe. Et quanquam varij varia colligunt: omnia tamen ad duo argumentorū genera maxime referri possunt, quæ aduersus harum rerum cognitionem proferuntur: e quibus primum ab autoritate sumptum est. Alterum a ratione & turpi, siue nocentissimo cōsequenti.

D. Explica.

P. Primum varias sententias colligunt partim e Scriptura ipsa, partim ex Patribus Ecclesiasticis transcriptas, ex quibus postea ratiocinantur & concludunt.

D. Quanam sunt illæ?

R. E sacra quidem Scriptura hæc potissimum affertur, quæ in lib. Ecclesiast. cap. I. v. 13. scripta est his verbis: *Et dedi cor meum ad disquirendum & inuestigandum cum sapientia omne quod sit sub caelo.*

cælo. Hæc occupationē malam dedit Deus filiis hominum ut occupēt se in ea. Cui cōiungūt illud Pauli. I. Cor. I. v. 20. Deus infatuauit sapientiam huius mundi. Et si qui sunt alij loci horum similes : quibus facilis responsio parata est.

T. Quæ vero?

*P. Nimirum illud quod est apud Ecclesiasten, non *ἀπλῶς* & absolute, sed *κατὰ τὸ* tantum & comparate ad verum Deum cultum dictū esse. Neque enim damnat Solomon aut improbat veram cognitionem de rerum natura, quam illi summam Deus pro summo beneficio dederat (esset enim erga Deum hominum homo ingratiſſimus) & propter quam tum à Regina Saba, tum etiam ab aliis regibus vicinis colebatur. Sed si hæc Physica cognitio, cum vera pietate, si cum fide, si cum vero Dei metu, si cum interna animi regeneratione, si cum cognitione æternæ salutis & vitæ conferatur, est certe hac comparatione leuis quædā animi occupatio infructuosa & fatigans nos*

potius quam conscientiam nostram sustentans, & cōsolans. Neque enim veram fœlicitatem adfert, quemadmodum fides in Deum, si quis in ea sese totum occupet, & quasi animum atterat. Quod autem ad Pauli locū, non video quo pacto Physicæ cognitionē oppugnet, cum sapientiam mundi damnet Paulus, non autem sapiētiā de mundo, & de rebus creatis. Sapientia autem mundi appellata est ea, quę carnis vitiosæ & cæcæ consiliis & rationibus tota regitur, & acquiescit: nō ea, quę de rerum causis sobrie & quantū opus esset philosophatur.

D. Sed e scriptis Patrum quid afferunt, ut nos ab hoc studii physici genere deterreant?

P. Infinitum esset omnes eorum sententias velle percensere, aliquot tantum afferemus.

D. Recita eas.

P. Lactantius lib. 3. cap. 8. ita scribit: *Quæ beatitudo erit mihi proposita, si sciero unde Nilus oriatur, vel quicquid Physici de cœlo*

cœlo delirant? Quid, quod earum rerū non est scientia, sed opinio quæ pro ingenii varia est? August. etiā laudatus, qui lib. 4. de Trinitate in proœmio sic ait: Laudabilior est animus, cui nota est infirmitas sua, quam qui ea non perspecta vias syderum scrutatur, mœnia mundi inquirit, fundamenta terrarum, fastigia cœlorum. Et ne omnia persequar, lib. de spiritu & anima cap. 56. idem diserte dicitur.

D. Habesne quod ad ista respondeas?

P. Maxime.

D. Ecquid vero?

P. Etiam hæc ipsa comparatē a Patribus dici, quemadmodū apparet ex eo August. loco, qui modò abs te laudatus est. Arguebant enim Patres præposterum hominum studium, qualē in multis etiam nunc videmus atque adeo viris Christianis, qui contempta salutis doctrina, & spreto Evangelicæ veritatis, quæ simplici stylo utitur, studio se totos ad tumidas & inflatas istas de rebus Physicis artes conuertunt, illisque se addicunt, & ambitiosam Philo-

ſophi Phyſici appellationē Chriſtianæ
 pictati, & Theologiæ apertè præferūt.
 Itaque Patres vt a tanto iſto errore ho-
 mines reuocarēt, in Phyſicos Philoſo-
 phos, & in eorum artem & dogmata
 multa, & vere quidē, dixerunt: quem-
 admodum etiā Baſil. & Chryſoſtom.
 in ſuis Exameris. Ipfam autem earum
 rerum cognitionem veram non dam-
 nant, quam etiam ex iis quidam perfe-
 ctiſſime atque pulcherrime calluerūt.

D. Quodnam eſt alterum argumentum
 quod a conſequenti ſumi dicis, & ad-
 uerſus Phyſicam afferri?

P. Hoc nempe quod commemorat Ba-
 ſilius, ab ignauis hominibus ſuæ iner-
 tiæ & turpi ignorantia prætexi.

D. Ecquod vero?

P. Vileſcere miraculum creationis mun-
 di, in quo tamen ſumma Dei potentia,
 maieſtas, ſapientia elucet, nobiſque a-
 dorāda proponitur, ſi arte aliqua me-
 thodove a nobis tradi, & comprehen-
 di tantum myſterium poſſe dicatur.
 Quid enim iſtud aliud eſt (aiunt) quam
 operū

operum Dei planè supranaturalium & diuinorum non modo capaces nos fingere, sed etiam iudices & tanquam censores cõstitueret? Denique, Deum ipsum tanquam Grammaticum certis naturæ & artis legibus tandem subiicere?

D. Quid ad ea respondes?

P. Plane id ipsum quod eodem loco Basiliius inter Græcos scriptores doctissimus.

D. Quid ille?

P. Tanto magis hoc Dei miraculũ (quod in mundo creando apparuit) illustrari, & a nobis religiosius adorari, quanto illud distinctius explicatur, maior eius utilitas, & vis demonstratur esse. Et vt verum hoc esse alio exemplo intelligas, nonne decretum Dei de nobis saluãdis passim in Scriptura arcanum & mysterium Dei appellatur? Estque certe, in quo nõ minus quam in mundi huius creatione Dei potentia, maiestas & sapientia nobis proponitur, & hoc tamen sic dilucide ordine distin-

Et e fides, siue Euangelium explicat, vt nihil supra : nec propterea tamen minuitur Dei cultus & veneratio, quod illud arte & methodo quadam theologica comprehendimus, sed tanto melius ardentiusque Deum laudamus, quanto commodius, & distinctius ista fuerunt a nobis percepta : denique fides ipsa, per quam coli vult Deus, est non ignorantia quædã, aut cõfusus de Deo sensus, sed enodata & explicata animi notio, quæ interrogata respondet de Deo, & eius erga homines infinita misericordia. Ignoti enim (vt habet pro- uerbum vetus) nulla cupido. Ergo cū historia creationis mūdi arte quadam explicatur, cum vires a Deo insitæ rebus tractantur, non vilescit sed augetur Dei miraculum. Quando nec ista tradimus quasi profiteamur nos alias istarum rerum causas, præter vnus Dei voluntatem & sapientiam, allatu- ros: vel in iis etiam ipsis tantum agnos- cere & animo consequi posse, quanta est Dei ipsius potentia in condendis, & boni-

& bonitas in tuendis. Vel tanquam velimus Deum optimum maximum summumque rerum omniũ moderatorem vllis nostris legibus & placitis subiectum demonstrare, sed tantum, quantum arte iuuari possumus, in Dei operibus explicandis commode versari, & quasi admotis specillis ad istam rerum naturæ scholam minus attentos in præclaro ipsarũ studio retinere.

CAP. III.

Physicæ cognitio vniuersalis vnde tutissimo habetur.

D. | Ntelligo ista: perge ad reliqua.

P. | Proximum est vt vnde hæc cognitio ducenda sit atque hauriēda, videamus, quoniam in eo nobis cum quibusdam non conuenit, qui tutius certiusque eam e profanorum Philosophorum libris haberi volūt, quam e sacris Scripturis, quod dicāt neque in Scriptura

uniuersam traditam esse, & si qua illius pars exposita est, confuse eam, non ordine arteve vlla tractari.

D. Vnde igitur tutissime Physicam scientiam haberi censes?

P. Eius quidem partis, quæ Physica uniuersalis a nobis appellata est, cognitionem potissimum e sacra Scriptura. Eius autem quæ particularis dicta est, e libris Medicorum, vel aliorum hominum, qui historias plantarum & animalium scripserunt.

D. Qua ratione id doces?

P. Primum illud (vt opinor) inter omnes sanæ mētis homines constat, quemque artificem posse omnium verissime & optime de sui operis ratione differere & loqui, esseque potius in ea re fidem illi adhibendam, quàm cuiquam alij. At verò cuiusnam esse artificis hunc mundum censes? Alteriusne quam solius Dei? vt nemini potius, quam illi ipsi sui operis, id est, mundi creationem & rationem in suo verbo nos docenti sit credendum & assentiendum.

Denique,

Denique, quis verius rerum omnium
causas, momēta effecta, existendi mo-
dos & tempora quæ fuerint, scit, videt,
nouit, quam qui ipse eorum omnium
autor est, & perpetuus administrator?
Qui cum sit Deus, quando ipse illa
narrat, quis hominum tam vācors vn-
quam erit, vt illum potissimum, cate-
ris etiam scriptoribus neglectis, non
putet audiendum? Nos certè ac ne vlli
quidem Philosophi, quantuncun-
que præstantes ingenio, & abundantes o-
tio, diligenti studio inquirentes aliud
quam obscuras quasdā & tenues Phy-
sicæ cognitionis scintillas assequimur,
& quæcun- que de iis rebus extra Dei
verbum definimus, ita sunt incerta, du-
bia, vexata, inter sese etiam pugnātia,
& sæpe ipsi veritati contraria, vt ita
vel didicisse vel docuisse nos tandem
pudeat. Id quod vel ex vno Plutarchi
libro De placitis Philosophorum ap-
paret, vbi ne duos quidem in rerum
creatarum cognitione inter sese vn-
quam consensisse docet vir ille doctis-

simus ac summus Philosophus.

D. Sed habesne quo tuam sententiam verbi Dei autoritate confirmes, e sacra Scriptura nimirum percipi & disci tuto & recte posse hanc cognitionem?

P. Certe.

D. Recita igitur.

P. Primum testimonium est illud quod diserte his verbis in Epistola ad Hebræos scriptum extat: *Per fidem intelligimus constructum fuisse mundum verbo Dei.* Ergo fide ista intelligimus. Quod si fide, ergo per sacram Scripturam: nec enim fides sine illa Scriptura esse potest. Quare veram & certam earum rerum cognitionem a Scriptura sacra nobis demonstrari, est certo concludendum. Secundum est, caput primum, Genes. Nam Moses ille, qui Dei iussu & præcepto, mundi huius, & originis rerum omnium præclaram illam & vere admirabilem Historiam conscripsit, aut vanus erit, aut mendax, si Physica cognitio Scriptura sacra non continetur. Quid enim aliud agit, quam ut

ortus

ortus rerum, earumque vires, naturas,
& effecta, id est, Phycam breuissime
quidem, sed tamen verissime & ordi-
ne explicet? Tertius est locus ille Pro-
uerbiorum 8. cap. 20. & seq. vbi omnia
per sapientiam Dei & condita esse, &
postea per eandem, vt sunt condita,
dicuntur conseruari. Quartum autem
testimonium Eccles. 42. v. 17. *Hanc
sapientiam Deus dedit suis sanctis*, ait,
*vt omnia ipsius miracula & opera reci-
tent, scrutentur omnia, abyssum etiam
ipsum, &c.* Cui addere licet illud quod
est Sap. 7. vers. 22. & seq. Denique san-
ctissimum Dei martyrem & patrem
optimum Irenæum audiamus, qui lib.
2. cap. 2. sic ait: *Cui igitur magis crede-
mus de mundi fabricatione, hisne qui pre-
dicti sunt, sic fatua & incōstantia garrien-
tibus, an discipulis Domini & fideli fa-
mulo Dei Mosi & Propheta, qui primo ge-
nesim mundi narrauit?* Idem Basilus,
idem Ambrosius, idem Chrysosto. in
procemiis suorū Exameran plane vno-
que consensu confirmant, vt qui Phy-
b. ij.

ficam cognitionem e sacra Scriptura vere & commode disci posse negant, & sacrosancto Dei verbo, & doctissimis Patribus aperte repugnant. Denique audi Tertul. qui in Apologet. cap. 45. diserte & vere quidem pronūtiat Diuinam literaturam, quæ certe antiquissima est, thesaurum fuisse posteriori cuique sapientiæ. *Inde Philosophi, ait, sitim ingenii sui rigauerunt. Sed homines gloria & eloquentiæ solius libidinosi, siquid in sanctis Scripturis offenderunt, digestis pro instituto curiositatis, ad propria opera verterunt.*

D. Nihilne contra afferunt qui aliter sentiunt?

P. Duo potissimum argumenta.

D. Quænam illa?

P. Hoc primum. distinguere cuiusque artis fines oportere, esse autem aliud Physicam, aliud Theologiam: hanc tantum sacris Libris contineri, illam autem alteram non eodem modo.

D. Estne illa consequutio & affirmatio vera?

P. Mi-

P. Minime quidem.

D. Quamobrem istud?

P. Quod quanquam vere illud sumunt, distinguendas esse artes, & Theologiam (quæ vitæ æternæ promissiones, illiusque viam & causas docet) separandam esse a Physica, quæ huius visibilis mundi formationem, & rerum quæ in eo sunt naturas explicat, tamē illud iam nō recte negāt in sacra Scriptura mundi huius constructionem, rerum vniuersas formas, naturas & genera pleraque doceri, distingui, & ordine explicari. Ista enim omnia in ea traduntur copiose, quæ est propria Physicæ artis tractatio & materia. Ergo Physica etiā his ipsis Literis sacris continetur. Sed & alio quodam exemplo id ipsum discas licet. Nonne ab iisdem istis Theologia & Ethica philosophiæ parstoto genere discernuntur? Et tamen quis corū tam temerarius erit, qui Ethicam, eamque verissimam & vniuersam sacra Scriptura tradi negare audeat? Ergo distincti artiū, & tracta-

tionum fines non obstant quo minus eadē sacra Scriptura iisdemque Literis, & Physica illa vniuersalis, & Theologia sit cōprehensa, quia & ipsa Physica quodāmodo Theologiæ pars est, illique subseruit. Est enim Dei agnoscēdi ratio pulcherrima. Id quod iuxta mecū fatetur Ambrosius, Quid amplius? Ipsi illi Ethnici Philosophi, cum de mundo & eius fabricatione & partibus disputant, rerumque naturam edisserūt, dicūt se *στον οσφισιν*, quemadmodum in libro de Mundo loquitur Aristoteles, vt iam mirum non sit, si vera Christianaque Theologia etiam in Physicis rebus, earumque explicacione ex parte versari a nobis censeatur, atque propterea sacra Scriptura in iisdem rebus tradēdis ex parte occupata est, quia ad Dei gloriam illustrandam hæ ipsæ artes etiam pertinent. Nam ex his conspicuis rebus Dei potentia, sapientia, æternitas cernitur.

D. Quod est alterum argumētum eorum qui contra sentiunt?

P. Hoc

P. Hoc nimirum. Quæ Moses scripsit ea simplicissime explicata esse, & eo dicendi genere, quod sit omnino ad caput nostrum & ad humanæ imbecillitatis sensum attemperatum & accommodatum, non autem ad rerum veritatem expressum & exactum: denique quod accurate & subtiliter res ipsas, & earum naturas, neque scrutetur neque etiam exponat Moses. Itaque volunt aliunde hauriendam & ediscendam esse, veram, distinctam, & accuratam partis Physicæ cognitionem.

D. Quidnam ad ea respondes?

P. Fateor equidem a Mose, quanquam omnium qui vnquam vixerunt mortalium doctissimo, res Physicas non ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ, id est, calamistrato, & ampuloso quodam stylo descriptas, sed nudo & simplici, & ornatu omni, tanquam veste spoliato, quo facilius posset quiuis percipere quæ ipse scribebat. Sed ut simpliciter loquutus esse concedatur, non tamen mendaciter,

falso & ignoranter quicumque dixisse, aut de iis rebus scripsisse conuincetur Moses. Aliud est igitur fateri stylum Mosis nudum & simplicem esse, qualis oratio veritatem decet: aliud autem falsum & mendacem eum affirmare, quod nemo potest, nisi perfrectæ conscientia homo. Ergo simpliciter quidem, sed vere: nude, sed recte: populariter, sed sincere tradit quæ sunt nobis de mundo, eius partibus præcipuis, rerum causis & effectis credenda, tenenda, & docenda inter homines. Ingenuè etiam fateor ad nostri sensus captum Mosem se attemperasse: nego tamen, quod illi aiunt, propterea ad rei veritatem illum non collimasse, nec attendisse. fuit enim illi propositum, facile, nude, & vere illa scribere.

D. At quidam existimant illa omnia quæ ipse scripsit capite primo Geneseos allegorice interpretanda esse. Itaque neque sex illos dies esse temporum interualla putant, neque scæminam
reipsa

re ipsa creatam ex Adami costa, neque reliqua ita accipiēda, quemadmodum verba Mosis præferunt & sonant. Quæ si vera est sententia, quid tandem erit tuti & certi in toto illo capite & similibus aliorum Prophetarum scriptis, quod ad Physicam cognitionem pertineat, & nos eam edocere possit?

P. Recte mones. Fuit enim hæc quorundam sententia, quam tamen refutat Augustinus. tum lib. 1. in præmio, tum etiam 8. cap. 2. de Genesi ad litteram. Sed diuus etiam Petrus 2. epist. suæ cap. 3. vers. 5. & epist. ad Hebræos cap. 11. v. 3. hūc Allegoristarū errorem aperte oppugnant, dum affirmant ea quæ Moses de mundi creatione edidit, *ουσιώδεις* & plane dicta esse, non autem allegorice, & *μετατόπιαις*.

D. Quid tandem ex superioribus omnibus efficis?

P. Illud nimirum quod libro 5. de Genesi cap. 8. cōcludit Augustinus. Hæc quæ scripsit Moses vera esse, licet

multis aliis rationibus demonstrētur. *Nam si quis argumentari voluerit, quo ea falsa esse conuincat, aut ipse nulla vera de creaturarum conditione atque administratione dicturus est: aut si vera dixerit, ista non intelligendo falsa putat.* Quis enim credet Aristotelem vel Platonem cognouisse de mundi creatione & causis rerum illa quæ ignorauit Moses? Primum, qui de Dei ipsius reuelatione secretissima illa accepit, quæ scripsit. Deinde, qui in omni honestarum artium, in primisque Physices & Medicinæ cognitione (quæ duæ artes tunc maxime inter Aegyptios vigeabant) eruditus fuit, quemadmodum ait Scriptura Actor. 7. vers. 22. Denique etiam quando qui primi inter Græcos & summi Philosophi exiterunt, illi vt Physica discerent in Aegyptum discendi causa venire, quemadmodum de Platone & Pythagora historiae testantur. Atque plane, (vt scribit Diogenes Laertius lib. 1. de vitis Philosophorū) omnis ea pars Philosophiæ,

lophiæ, quæ de natura rerum agit, ab exteris & Syris hominibus, id est, Iudæis ad Græcos manavit. Ergo dicemusne contra testatissimam Scripturæ fidem quæquam vel summorû Philosophorû, dicis caussa, Platonem vel Aristotelem ethnicos fuisse à Deo adhibitos consiliarios ad mundi huius opificium & creationem, vt plura de ea illi sciuerint, quam seruus Dei Moses, quem Deus ipse docuit, & cui illa monstrauit, quæ posteriorum, imprimisque Ecclesiæ sibi charissimæ instruendæ gratia in literas mitteret? Certe sine insigni in Deum ipsum blasphemia ista cogitari non possunt, nedum dici. Sed quemadmodum docet August. lib. 5. cap. 3. de Genesi ad literam, quod sic nude loquitur Moses, id facit certo Spiritus sancti consilio, & animi iudicio, vt *altitudine ipsa rerum superbos terreat, profunditate attentos teneat, veritate magnos pascat, affabilitate paruulos nutriet.*

CAP. IIII.

*Physica Christiana & Ethnica
discrimen.*

D. **Q**Uæ igitur inter Mosem & Aristotelem, id est, inter Christianos Physicos & profanos in hoc doctrinæ genere est differentia?

P. Multiplex, quæ tamen in tribus rebus maxime perspicui potest.

D. Quænam sunt illæ?

P. Primum, in fine ipso huius cognitionis, quem utrique spectant & sequuntur.

D. Istud explica.

P. Christiani Physici qui de rebus creatis agunt, suæ disputationis summam eo referunt ut verus ille Deus Optimus Maximus, qui earum omnium autor est, parens & conditor, agnoscat, laudetur, celebretur, denique colatur ardentius, & magis timeatur. At Aristotelici & profani Physici ita de rerum

rerum natura disputant, ut in ipsis rebus tanquam infimis gradibus & in certa quadam vi (quæ post earum creationem spectatur, & quam naturam appellant) toti inhæreant, altius autem non assurgât, neque ad Deum opificem his tanquam scalis conscendant. Itaque causas secundas & tantum instrumentales pro veris & primis magno animi errore constituunt. Eas autem quæ sunt præcipuæ, qualis est Deus, iussus item & præceptum ipsius, omnino prætermittunt. Ergo faciunt *δι' ὅτι* ex eo quod ipsi appellant *ὅτι*: ex quo fit, ut plena sit vanæ animi ostentationis, concertationis, & rixationis inter ipsos hæc pulcherrima scientia: Dei autem gloriam neque illustret, neque attingat, unde quamplurimi ex istis Physicis, tandem eadunt plane naturales, id est, animales, & *ἄβιοι*.

D. At Italici tamen Philosophi, qui Physica tractarunt, etiam *θεολόγοι* sunt appellati, quales Pythagorici prope

omnes, qui Dei opificis meminerunt. Anaxagoras a mente res omnes disponente orsus est disputationem de rerum natura. Libellus ille aureus de Mundo, qui siue est Aristotelis, quod non puto: siue Nicolai Philosophi, qui ante Plutarchum vixit: siue Alexandri Aphrodisiensis, qui postea: siue cuiusquam alterius, disputationem de Deo vna cum rerum naturalium explicatione certe coniunxit.

- P. Recte meministi. Fuit enim hic vetus mos primorum Philosophorum, qui etiam Græce Physica scripserunt, utpote qui illa ab Aegyptiis vel potius Syris (ut ait Laertius) id est, Hebræis, vel eorum discipulis didicerant: sed qui sequuti sunt postea Philosophi, quantum hoc genus & modum rerum Physicarum tractandarum irriserint, & quam longe hos e scholis Physicorum exploserint non ignoras. Aristotelica enim natio hodie regnum obtinet, & qui nunc Physici vero nomine se dici volunt, neque de Deo opifice disputant

disputant ipsi in Physicis, neque disputandum censent. Itaque Ionicorum Philosophorum Physica inualuit in scholis: Italicorum autem reiecta est: qui quidem Ionici naturæ rebus ipsis inhareri, & rebus creatis, veluti cælo, Soli, & elementis causas rerum gignendarum primas & præcipuas tribuunt.

D. Quamã est alia inter Christianos Physicos, & Aristotelicos differentia?

P. In causis ipsis explicandis, quarum cognitio, tractatioque maxime ad Physicam pertinet.

D. Quomodo?

P. Primum Christiani tum eas causas quæ veræ sunt, afferunt, tum etiam omnino alias quàm illi. Nam veras afferre quis dubitet, cum ex ipsius veritatis, id est, verbi Dei fontibus eas habeant & didicerint? Alias autem & plane diuersas causas eos statuere res ipsa & utrorumque disputationes demonstrant. Nam nos Deum ipsum primam rerum & efficiëntem causam,

& vere quidem profitemur, docemus,
& agnoscimus: tum deinde vocē eius
& præceptum per quod vis quædam
cuique rei iniecta est, vti potentissi-
mam causam spectamus, quæ est om-
nibus aliis causis quæ à nobis cogita-
ri aut fingi animo possunt, superior &
prior. Tertio denique loco vis illa
rebus insita & data à Deo pro causa
statuitur à nobis, sed quæ sit tantum
secunda atque instrumentalis, non ipsa
per se agens, vt docet Isaias 44. v. 3. 4.
non præcipua, sed aliunde, nempe a
Dei potentia & præcepto tota pen-
dens, sine qua Deus agit eadem, cum
vult, quæ per eam ipsam solet efficere.
Sic cum gallina incubat ouis, e qui-
bus postea nascuntur pulli, quid ipsa
aliud est quàm nudum Dei instru-
mentum? cum ipsa nec cor, nec caput,
nec pedes pulli sui format in oui te-
sta, qua continentur, sed tantum ea
custodit & calefacit. Sic cum mulier
grauida vterum gerit, formatne ipsa
fœtum suum propriis manibus, quem
postea

postea parit? Certe non. sed feminis a viro iniecti tantum velut cista, foetrix & custos est. Deus autem & virtus sonusque vocis huius, Crescite, & multiplicamini & replete terram, quæ in perpetuo vigore adhuc est, foetum in muliere format, fingit, & producit. Philosophi vero hanc causam non agnoscunt. Illi enim hanc ipsam vim datam rebus, posteaquã conditæ sunt, primam esse rerum omnium causam volunt. Itaque effectam causam pro efficiente substituunt, instrumentalem pro agente: qui pessimus in Physico error est. Deinde quia captum humani ingenij tenuissimum illum quidem non subiiciunt inscrutabili Dei sapientia, sed Deum sibi ipsis, suoque captui, harum omnium rerum causas, & ortum pro animi sui figmento somniant fuisse, Deum illum incomprehensibilem opificem cuidam ferrario vel lignario artificii similem fingunt: tum deinde materiam illi ab æterno subterni, & præparari: demum formam

accedere (est enim rudis illa materia & informis ex eorum sententia) atque ita materiam & formam prima rerum naturalium principia ponunt. Quam dissimillarum rerum comparationem merito irridet & reiicit Augustinus, quæ ut nihil de Deo magnifice sentit, ita planè cum rerum ipsarum veritate, & mundi huius creatione pugnat.

D. Quæ verò tertia differentia est inter profanos & Christianos Physicos?

P. Illa est in ipsius artis tradendæ ratione modo & ordine.

D. Istud explica.

P. Christiani & pii homines, quales Dei propheta, quâquâ sæpe quidè vario ordine pro argumèti a se suscepti ratione res has visibiles enumerât, modo a summis ad ima, modo ab imis ad summa progredientes, quemadmodû apparet ex Psalmo 104. 136. Prouerb. 8. vers. 23. 24. & seq. 4. Esdr. 5. vers. 38. & seq. in cantico puerorum vers. 53. & sequen. semper tamen agnoscunt eum esse

esse verum rerum & creationis earum ordinem & modum, quem Moses descripsit. At Philosophi cum pro ingenij sui libito mundi huius originem fingant, inter se nullo modo consentiunt, vnde rerum naturalium disputatio sit inchoanda. Eorum igitur alij a materia quadam prima eam ordiuntur, & nobis inuehant: alij a quatuor elementis tantum: alij a Chao, & eius distinctione: alij a cœlo, alij ab abyssobulliente: denique quot capita, tot sensus, & habet in eò quæque Philosophorum familia, quod non tantum ab alia dissentiat, sed sepe eiusdē sectæ & familiæ homines a seipsis.

CAP. V.

*Physicæ cognitionis certitudo quæ
& quanta sit.*

D. H AËtenus ista, aliud autē subiice.
P. H ECquid vero?

c.ij.

D. Quæ sit huius cognitionis firmitas & certitudo.

P. Certe in omnibus ipsius partibus, non est vna & eadem definiendi, & statuendi ratio. Nam quæ in hac arte & cognitione ex Dei verbo discimus, & haurimus, illa sunt certissima & verissima, quia certissimo innituntur fundamento, cui qui contradicit, ille ad agnatos, vt dicitur, erit nobis relegandus. Quæ autem præter Dei verbum de rebus Physicis afferuntur, illa iam non sunt tam fixa, & firma, quia humanæ rationis vel sensus iudicio tantum confirmantur: quæ duo non sunt inconcussa, & *inimita* fulcimenta. Sæpe enim humana ratio falli solet: sæpissime etiam sensus. Itaque recte sentiunt qui Physicæ cognitionis eius, quæ ex Dei verbo non discitur, fundamentum duobus hisce firmamentis potissimum stare volunt, humana nimirum coniectura, & historica experientia: in quibus etiam ipsis, quemadmodum scribit in Enchiridio Augustinus, cap.

cap. 9. Physici plura opinantur, quam sciunt.

D. Estne propterea vana & omnino incerta ea Physicæ pars, quæ extra Dei verbum traditur; estne etiam, vt quidam putant, contemnenda?

P. Minime quidem.

D. Cur ita?

P. Quia nõ frustra Deus hæc duo ^{recepta} dedit hominibus, animi scilicet rationem, & sensum corporis, vt docetur Iob. 12. ver. 12. 34. v. 3. cuius vtriusque iudicium, si non in omnibus certissimum est, & satis perspicax, non est tamen semper mendax & falsum in omnibus. Itaque tãquam omnino vana & falsa damnari non debet ea tractatio quæ iis duobus erit subnixa & confirmata. Quis autem spernendam tot pulcherrimarum rerum & artium cognitionem merito dixerit, quas Deus præter verbi sui scripturam largitus est hominibus, etiam Ethnicis? qualia multa Plato, multa Aristoteles, multa Galenus, multa alij Philosophi, tum

veteres tum recentiores, inuenere, & docuere. Hoc qui spernit, dona Dei spernit, quibus etiam pijs homines quidam a Deo fuerunt aliquando exornati, ad magnum suæ in nos bonitatis testimonium & humanæ naturæ miraculum, quemadmodum Moses ipse, tum Iobus, tum quatuor illi collocutores, Solomo Rex, Ethan Ezraelita, Heman, Calcol, Dorda, Ionathã patruus Dauidis, quos omnes Scriptura collaudat, & nominatim commemorat ad imitandum. A.ctor. 7. ver. 22. 1. Reg. 4. ver. 30. 31. Psal. 38. & Psal. 89. 1. Chronic. 27. ver. 32.

C A P. VI.

Physicæ cognitionis fines.

D. **H**abeo de certitudine huius scientiæ satis: explica qui fines, & modus nostræ in ea cognitionis esse debeat.

P. Hi duo erunt fines. Primum ut ex præcepto

cepto Pauli quæcunque in hoc scientiæ genere disputantur, referantur ad vnus veri Dei Opt. Max. gloriam & cognitionem. Est enim hic humana Philosophiæ pulcherrimus & verissimus finis, vt per eam ad veritatis & naturæ diuinæ agnitionem perueniamus, quemadmodum etiam Plutarchus scribit. Alter autem, vt ne temere incerta pro certis sequamur, & affirmemus. Est enim errare & labi cum semper turpe, tum vero in his rebus turpissimū, quæ sepe sunt magni momenti, & in quibus profiteri quod nescias, honestum & humanū est. Itaque recte, meo quidē iudicio, in libris de Genesi ad literam Augustinus, *Huius vniuersæ, ait, Dei creaturæ multa non nouimus, siue quæ in caelis sunt altius, quam vt noster sensus ea possit attingere: siue quæ in regionibus terrarum sunt fortasse inhabitabilibus: siue quæ deorsum latent in profundo abyssi.* Ista vero de rebus incertis certo pronuntiandi temeritas fecit, vt a multis Phyci irriderentur,

a qua nobis tanquam a magno ambitionis humanæ veneno est abstinendum. Est igitur, præsertim in hac arte, curiositas vitanda, sobrietas adhibenda. Agnoscamus enim nos longe inferiores Deo, nec omnium, quæ ille fecit, rationem & causam inuenire posse, vt ait Iren. lib. 2. cap. 43. & 45.

C A P. V I I.

*Physica cognitionis subiectum, est creatura
visibilis & aspectabilis: ac primam
quidem mundus ipse quatenus
est earum vniuersitas
quedam.*

D. **Q**uid sit Physica, & quotuplex, intellexi, vnde etiam ediscenda, item quæ huius cognitionis veritas, & qui fines: altius iam ingredi, & mihi ecquod sit huius ipsius tractationis obiectum, siue materia, circa quam versetur, expone.

P. Fa-

P. Faciam, ac lubens.

D. Quanam igitur huius artis & cognitionis est materia?

P. Creatura, & quidem non omnis, sed ea tantum, quæ est *ἰερατικῆ*, id est, nobis conspicua, id ipsum est, quæ vno aliquo, vel omnibus corporis nostri sensibus percipi potest.

D. Vnde ista probas?

P. Duobus potissimum sacræ Scripturæ locis, quorum vnus est Rom. i. v. 20. ubi res naturales *ἰερατικῆς κτίσεως* appellantur, distinguunturque ab iis quæ eodem loco vocantur *κόσμου*. Alter autem est Hebr. ii. cap. 3. ubi etiam eadem *βλεπόμενα* nominantur. Quamquam quod est scriptum in libro Sapient. cap. 7. v. 17. 18. & 19. & cap. 13. v. 2. hoc ipsum poterit illustrare & confirmare, si superioribus locis coniungatur.

D. Explica hæc ipsa paulo latius.

P. Hoc igitur dico. Nō omne illud quod est, & quod Græci vocant *κόσμος*, pertinere ad Physicam tractationem. Nam Deus est, habetque non tantum ali-

quam, sed verissimam, & ὀρθότατη & ἐπι-
 στήμιαι: addo etiam, si ita loqui libet, θεῶν
 (quid enim vetat cum Petro, 2. Petr.
 I. vers. 4. θεῶν θελαί, id est, naturam Di-
 uinam dicere?) cuius tamen explicatio
 ab alia, & augustiori quidem arte,
 quam ab ista petenda est. Nam est
 Deus creator & κτίστη rerum, non au-
 tem creatura & κτίσις. Solius autem
 creaturæ natura & vis traditur hac
 cognitione & scientia.

D. Sed vniuersane creaturæ?

P. Minime id quidem. Nam Angeli ex
 creaturarū genere sunt, neque perti-
 nent ad Physicos, quanquam eos na-
 turam habere vulgo dicunt omnes, &
 passim occurrit apud Patres hæc lo-
 quendi ratio, Angelica natura. De qua
 idcirco Moses toto illo primo Gene-
 scos capite non egit, quanquam ibi v-
 niuersam Physicæ materiam breuissi-
 me est complexus.

D. At idem de tenebris eodē cap. primo
 egit, quæ res certe videri non possunt,
 & tamē ad hanc tractationē pertinent.

P. Recte

P. Recte iudicas. Pertinent enim ad rerum naturam explicandam, sed *κατὰ συμβεβηκός*, id est, per accidens, quia neque luminis, neque primæ rerum coagmentationis ratio dilucide tradi potuit, nisi ex suis contrariis, vel potius ex priuatis illustrarentur. Tenebræ enim quatenus sunt mera priuatio, ad hanc artem per se proprieque non pertinent: quatenus autem quendam in rerum natura vsum & locum habent, & vim Dei maiorem in Mundi huius creatione ostenderunt, recte a Mose commemorantur. De qua tota re infra.

D. Collige igitur quæ volebas, quæque effecisti.

P. Cum neque Deus, neque Angeli ad Physicos, nostramque hanc disputationem spectent, restat, vt materia huius cognitionis proprie dicatur esse ea tantum creatura, quæ conspicua est, & localis, vt loquitur Augustinus, & corporca, & sub sensus nostros, vel omnes, vel aliquos cadit.

D. At Philosophi plerique fere omnes aliud sentiunt: putant enim huius artis subiectum esse rem eam, quæ mobilis est, quatenus mobilis est, non autem quatenus vel creata est, vel nobis conspicua.

P. Ita est. Sed in eo dupliciter errant. Primum, quod cum significatio motus sit ex eorum ipsorum sententia latissima, ut ad Angelos etiam pertinere possit, quatenus & loco sepe Dei iussu mouentur, & ex prima sua origine (magna non tantum loci, sed naturæ etiam eorum facta immutatione) ceciderunt, certe disputatio de illis esset Physicæ scientiæ pars, & propria, id quod tamen ipsi pertinaciter, & vere etiam negant. Hic primus est eorum error. Secundus, quod Physica cognitio non pertineret, ad eas res quas videmus, si quæ ex iis essent immobiles, veluti quæ nec interirent nec mutarentur. Quod cum homini propter peccatum post ipsius creationem perfectamque naturam maxime acciderit,

derit, certe ex istorum sententia, nec homo ante peccatum magna ex parte esset res Physica, nec de eo tractatio ad Physicam referretur. Quod quam sit falsum, apparet ex Pauli dicto: qui omnium rerum quæ oculis cernuntur, cognitionem & Physicam esse vult, & gradum ad Dei ipsius agnitionem primum & obuium. Apparet item ex eo, quod hominis puri & nondum peccatoris natura a Mose inter res Physicas recensetur. Apparet denique ex variis Psalmis, ubi inter rerum verissime Physicarum genera, homo hominisque natura, etiam qualis a Deo condita est, enumeratur Psal. 8. Psal. 104. Psal. 139. vers. 13. 15. 16. Psal. 148. Denique quid aliud sibi volunt, qui corpus Mobile huius cognitionis subiectum constituunt, quam quod unius & eiusdem artis duo subiecta, nimirum corpus ipsum, & eius *πρόσθετος*, (qui est Motus) esse docent, cum tamen vni arti vnum tantum subiectum sit tribuendum?

D. Cur igitur Philosophi eas res quas

Physicas vocât, ex motu præcipue definitæ?

P. Primum, quod eorum cognitio omnis sit, quemadmodum ipsi loquuntur, a posteriori, non a priori. Res enim tum demum nosse cœperunt, postquam ipsi extitere, & res omnes iam erant creatæ, atque etiam per peccatum hominis effectæ caducæ, id est, erant ad miseriam & interitum iam a Deo destinatæ. Non animaduertent neque viderunt, cum essent Dei verbo & luce destituti, quales primum conditæ fuerant. Itaque cum in rebus hisce Physicis iam corruptis versari cœpissent, maximas & perpetuas earum mutationes, fluctus, fluxusque & *ἀναταραχίας* viderunt, & ex ea vna conditione res Physicas æstimandas esse voluerunt. Deinde cum motus & mutatio possint facillime & generalissime obseruari in hisce rebus omnibus, quas cernimus quæque sunt in hoc mundo, facile fuit ex motu res Physicas distinguere & definire. Est qui-

quidem motus in omnibus rebus Physicis, sed etiam in aliis, quæ Physicæ non sunt, inest, quales Angeli: unde fit ut, ex motu res Physicæ a non Physicis proprie separari secernique non debeant.

D. Cur tu vero rem ex eo quod conspicua ipsa sui natura est, Physicam appellas?

P. Quia cum summa duo rerum genera, ad suam gloriam condiderit Deus, uti sæpissime docet Augustinus, unum visibilibus, alterum invisibilibus, visibilibus vel *ὁρατοῦ* tantum genera complexus, & persecutus est Moses in Physica sua tractatione, quæ cap. i. Geneseos extat, & ea sola tota Scriptura pro Physicis agnoscit. Quare ex eo quod sunt visibiles, quemadmodum diximus, res Physicæ sunt definiendæ. Invisibilia autem & *ἀόρατα*, siue ea moueantur, siue non, ut non Physica ad aliud artis genus plane reuocantur & reducuntur. Atque ad huius

meæ sententiæ confirmationem infinita pene veterum, Basilij, Chryso-
 stomi, Ambrosij, Augustini dicta conge-
 rerem, sed in re tam aperta quid est o-
 pus?

D. Intellego ista : & , vt video , ita vis &
 sentis ea omnia esse proprie artis Phy-
 sicæ materiam & obiectum , quæ sunt
 Dei creaturæ & sensibus nostris per-
 ceptibiles & conspicuæ , siue aspecta-
 biles.

P. Tenes.

D. Iam igitur singula ista defini , vt tota
 hæc disputatio , methodo quadam &
 ordine procedat.

P. Faciam.

D. Quid est creatura?

P. Est res omnis , quæ neque a seipsa est,
 neque semper fuit , sed & aliquando,
 & a Deo producta est. Ita enim viri
 docti dicunt , & meo quidem iudicio,
 recte.

D. At Paulus Rom. 8. v. 20. videtur aliter
 docuisse, sic nempe, vt sit creatura res
 ea quæ vanitati , corruptioni, & serui-
 tuti

tuti propter peccatum sit subiecta
quam eandem definitionem sequitur
in lib. de Trinitate Hilarius.

P. Pulchre meministi. Sed Paulus non
definit illic quid sit Creatura in vni-
uersum & per se, sed qualis nunc est
post peccatum, & quantum ad argu-
menti suscepti rationem fuit tunc ne-
cessarium. Itaque vnam tantum Crea-
turarū speciem spectabat: nec definit
Paulus Creaturā a vera ipsius natura,
sed tātum a qualitate & accidente, in-
hærente quidem, sed tamen quod su-
peruenit creatis iam rebus, id est,
creaturis iam existentibus, sed quæ
plenam perfectamque naturam suam
iam propter peccatum hominis ex
parte amiserant. Quod ipsum respon-
deri debet si quis nobis illud Au-
gustini obiiciat, quod est in libro
contra Felicianum, capite 7. *Creatura
est ex eo, quod adhuc non est, aut ali-
quando non fuit, rei cuiuslibet corruptibili-
lis (quantum in se est) per omnipotentis
Dei voluntatem facta substantia.*

D. Commodius igitur & verius, quid sit in vniuersum creatura aliter defini-
niri censes.

P. Certe quidem. Nam neque beati An-
geli vere creaturæ dicerentur, neque
etiam nos ipsi, si in illo primo & inte-
gro statu suo Adam permanisset, re-
cte vocarentur creaturæ, si postero-
res definitiones retinentur: futuri e-
nim eramus incorruptibiles, & omnis
vanitatis expertes. Denique caro ipsa
Domini nostri Iesu Christi non recte
diceretur esse creatura, quemadmo-
dum ab Augustino sæpe appellatur:
& res ipsa testatur eam fuisse creatu-
ram. Nam ab omni infirmitate per se
libera potuit esse, quia a peccati labe,
& corruptione illa fuit immunis, nec
propter suum peccatū fuit morti sub-
iecta: etsi tamen Christum carne mor-
tuum esse confitemur. Ergo omnia il-
la, quæ sunt sane absurdissima, sequen-
tur eos qui pertinaciter nobiscum pu-
gnabunt. Vnde huius vocis, creatura,
vis, & notio latissima, & verissima est
illa,

illa, quam nos supra adduximus, & hoc loco sequimur.

D. Estne vero ex tua definitione creatura nominanda, tum ipsa rerum essentia, tum earum vires & proprietates, tum etiam adiuncta? veluti in homine est essentia quædam, quæ corpore & anima constat: inest in eodem vis etiam & proprietates per quam ratiocinatur, agit, operatur, sentit, mouetur, ambulat. Sunt vero etiam adiuncta quædam, quæ sunt pars *ὀφεισάμενον*, in singulis hominibus & indiuiduis & quæ secernunt & constituunt illud diuersum ab aliis eiusdem speciei indiuiduis, quæ in scholis Conditiones indiuiduantes appellantur. Et quæ denique etiam illis ipsis *ὀφεισάμενα* sunt, vt hic viuant necessaria, qualis locus, tempus, color faciei, statura corporis, & reliqua huiusmodi, quæ essentia ratione Dialectici accidentia vocant. Peto igitur abs te, vtum illa tria rerum genera, nimirum essentiam rei, proprietatem, & accidens, inter
d.ij.

se quidem, vt vides, distincta, creaturæ nomine complectaris.

P. Sic est. Nam quicquid a Deo primum insitum est rebus, vel ex naturali quadam consequutione iis adiunctum, & ab eo creatum in hac rerum vniuersitate, siue illud substantia sit, siue nominetur accidēs, Creaturam appello. Quanquam videtur Moses illud vel solum vel maxime rerum genus persecutus quæ sunt & appellantur substantiæ, quas solas fateor primum & per se ad Physicum pertinere. Quicquid autem ab eo non est profectum, sed ab hominis arte, vel facto, vel mala detortave voluntate additum, illud non voco creaturam Dei, ac ne creaturam quidem. Nec enim creatura esse potest, nisi quæ a Deo, qui est vnicus Creator, producta sit. Ergo artificia hominum & eorum opera & effecta, sæpe quidem præstantissima, ad hanc artem non pertinebunt: sed nec peccatum hominis, nisi per accidens, & quatenus primæ & puræ rerum
rum

rum naturæ magna per illud immutatio facta est, quæ etiamnum hodie in rebus omnibus, imprimisque in homine, quod est pulcherrimum Dei opus, apparet.

D. Creatura vero quomodo a Græcis appellatur?

P. Appellatur *κτίσις*: quãquam apud Græcos ea vox nõ tantum rem ipsam conditam significat, sed etiam sæpe Dei conditoris actionem, sæpe etiam rei conditæ conditionem, qualis nunc est qualemque cernimus.

D. Intellego ista. Sed quid vocas *ἰερατόν* vel conspicuum, cum creaturam *ἰερατόν* materiam Physices dixisti?

P. Non illud tantum quod oculorum sensu percipi potest, qualis est substantia, lux & color (quanquam id vox *ἰερατόν*, proprie videtur significare) sed quod aliquo alio corporis sensu, veluti tactu, auditu, olfactu, gustu cognoscitur & tractatur: veluti odor, sonus &c. Res autẽ corporeæ omnes, maximè *ἰερατά*, id est, visibiles appellantur, q̄ visus sit

omnium corporis sensuū certissimus, pulcherrimus, atque nobilissimus: & quod rei viuentis actiones, & vitæ ipsius argumēta potissimum oculorum sensu deprehenduntur, qualis est motus & respiratio. Denique quæ sunt corporea, oculis melius iudicantur quam gustu vel auditu, adeo vt dicere Creaturam *ex mō* & conspicuam, esse materiam artis Physicæ, perinde sit atque sentire & velle, omnem creaturam sua natura sensibilem, esse verum & proprium illius obiectum: siue ea quidē corporea sit, quales sunt rerum substantiæ: siue non, quales sunt rerum vires, proprietates, qualitates, motus, & actiones, quæ rebus ipsis corporeis natura primaque earum creatione & origine vel extrinsecus adherent, vel etiam intrinsecus inhaerent, illisque iniectæ sunt. Sunt enim hæc omnia genera, res, vt diximus, Physicæ & naturales, & a Deo creatæ.

D. Teneo ista. Dic vero quam varie quotque modis has creaturas tractet
&

& consideret Physicus Christianus.

P. Duobus omnino modis, nimirum quatenus ex vniuersæ vn̄o aliquo complexu & toto tanquam corpore ambiente sunt comprehensæ, qui Mundus appellatur: vel per sua quæque genera, eaque diuersa, sunt ex distinctæ & scorsim separatæ. Id quod sex dierum creationis historia particularis tradit.

D. Quomodo id doces?

P. Quod sæpe Scriptura res visibiles & creatas omnes nobis Mundi nomine proponit. quemadmodum Is. 38.v. 11. Ioan. 1.v. 9. 9. vers. 3). Sæpe easdem distincte & sigillatim, ad multiformem illam Dei sapientiam ostendendam prædicat, quemadmodum Psal. 104. 147. vers. 8. Psal. 149. Itaque de illis vtraque hac ratione nobis quoque agendum est, vt quæ ad Dei agnitionem & gloriam ex rebus his creatis percipi & cognosci possunt, atque etiam debent, abunde, quemadmodum.

d. iij.

dum Scriptura docet, a nobis intelligantur, tandem euadamus Physici vere Christiani.

D. A qua vero ex his duabus methodis prius est ordiendum?

P. Ab ea ratione & tractatione quæ nobis res omnes vno illo corpore, qui Mûdus appellatur, vniuerse comprehensas proponit.

D. Cur istud?

P. Quia & generalior est & facilius ista docendi via. Nam tota sunt suis partibus notiora: facilius enim domum ipsam totam videris, quam singulas eius partes oculis distinxeris, vel animo comprehenderis. Deinde quæ de toto ipso Mundo dicta erunt, ad particulares de quoque rerum genere tractatus viam & aditum nobis præbebunt. Erunt enim tanquam sequentium fundamenta.

C A P.

CAP. VIII.

Mundus quid.

D. **D**ic igitur de Mundo.

P. **C**upio.

D. Quid est Mundus?

P. Mundi significatio varia est, & multiplex quemadmodum etiam docent Philosophi, uti Laer. lib. 7 & Plutarch. lib. 1. De placitis Philosophorum, quæ certe primum omnium est distinguenda, ne decepti vocis ambiguitate, vel ludamus in tota hac disputatione: vel fallamus.

D. Quot igitur sunt huius vocis significationes?

P. Tres in primis. Primum enim Mundus accipitur pro rebus ipsis creatis, quibus hæc tota machina visibilis constat. Sic accipitur Ioan. 1. vers. 10. sic 2. Petr. 3. vers. 6. Præterea pro ea conditione vitiosa & misera, quæ ex peccato hominis contracta omnibus hæc

rebus communiter nunc inhaeret, in qua manifestissima *ἀταξία* inest, summaque rerum perturbatio. Sic Ioan. 2. v. 16. 5. v. 19. Denique sumitur pro vna quadam mundi parte, eaque nobilissima, & præstantissima, nimirum pro hominibus tantum, sæpe quidem pro omnibus. Rom. 5. vers. 12. Ioan. 3. v. 16. sæpe autem pro solis renatis & fidelibus, 1. Ioan. 2. v. 2. Sæpe etiam pro reprobis & infidelibus. Sic 1. Corinth. 1. v. 21. Ioan. 14. v. 17. & 22. Alias etiam si huius vocis Mundi notionem ad certa capita reuoces, dixeris, Mundi nomine aliquando locum ipsum, aliquando substantiam rerum, aliquando homines vt præcipuam illius partem, aliquando eiusdem illius partis, id est, hominum deprauationem intelligi.

D. Atqui mundus a Latinis propter pulcherrimum in eo rerum omnium ordinem nominatus est, vti a Græcis *κόσμος* ab ornatu, quæ certe nominis ratio, cum ea significatione pugnat qua rerum confusionem & vitium
Mundi

Mundi nomine aliquando denotari dicis.

P. Veram tu quidem huius vocis Mundus, notationem affers, a qua tamen postea vsus tum Græcæ, tum etiam Latinæ linguæ deflexit. Nam cum homines animaduernerunt rebellionem, corruptionem & perturbationē inesse generaliter in rebus mundi omnibus, eam etiam Mundi nomine significarunt, quia inseparabiliter per eum totum diffusa est, & singularum rerum tanquam medulis infixæ. Qua ratione homines sæpe appellantur hominum communis fors & miseria. Hebræi autem appellant mundum עולם Golam (quod Apostoli vertunt *αἰών* Hebr. II. v. 3. I. v. 2. Ephes. 2. v. 2) non quidem ab æternitate, quasi fuerit semper & ab æterno mundus, sed potius a fixo & certo illo ordine, quæ dominus Deus post res cõditas in eo cõstituit, quemque hodie inesse & in eo durare cernimus, qualis ortus & occasus Solis, quatuor anni tempestatum mutatio.

Atque ille durabit donec hic rerum status erit, uti apparet ex Genes. 8. vers. 22. 9. v. 9. 10. & Iob. 26. v. 10. Ecclesiast. 8. v. 11. Itaque cum præterierit hæc Mundi ætas & figura, & hic quoque rerum ordo peribit, 1. Corinth. 7. v. 31, 2. Petr. 3. v. 4. 7. sed tamen ad illud usque tempus duraturus est. Nam aliquando desitutum esse hunc Mundum satis aperte ipsi illi Hebræi significant, cum eundem vocant & dicunt לְעוֹלָם Chadel. Psal. 39. v. 5.

D. Qua igitur notione, quove ex illis tribus significato mundus accipi in hac disputatione debebit?

P. Primo.

D. Quid vero est Mundus?

P. Mundus est non tantum omnium harum rerum visibilium comprehensio, & coaceruatio quædam, sed ordinatissime sapientissimeque a Deo facta earum in sua quæque genera & spatia distinctio, cuius extrema duo posuit cælum & terram.

D. Vnde istam tuam definitionem probas?

P. Pri-

- P. Primum iisdem illis Scripturæ locis quibus huius artis materiam docui esse hæc conspicua & visibilia omnia: tum deinde ex eo quod mundi huius totam compaginem ordinatissimam Mundi nomine Scriptura fere solet designare, veluti Genes. 24. v. 22. 2. v. 4. Matth. II. v. 25. & aliis pene infinitis.
- D. Cur vtrunque hoc in tua definitione complexus es, esse Mundum non tantum comprehensionem quandam, sed eam quæ iam distincta sit.
- P. Quia si res vniuersas quibus hic Mundus constat cogitemus animo confuse, & inordinate congestas, vel adhuc iacentes, & nondum dispositas, sed tãquam rudera quædam collapsæ domus, vel tanquam ædificandę paratam tantum materiam, huiusmodi rerum aceruus nondum potest Mundus appellari. Est enim potius illud quod Græci Poetæ & homines Chaos dixerunt: Hebræi autẽ כְּוָהוּ Bohu, id est, indigesta moles, vnde vocẽ ipsam Chaos quidam deductam putant, facta leui

figuræ vnius literæ α . in α . mutatione, quasi si pro Bohu Cohu Græci homines exaudissent, linguæ Hebraicæ fastidiosi auditor es & discipuli imperiti. Inde etiã nota est illa Latine loquendi ratio, quam Verrius doctissimus grammaticus annotauit, vt Choum veteres Mundum dixerint, & verbum inchoare deductum. Sed ab Apostolo Mundus hic οἰκου , Hebr. 3. v. 4. id est, familiæ bene ordinatæ nomine donatus est, neque est Chaos.

C A P. IX.

*Mundus vtrum recte & Christiane
vocetur Vniuersitas.*

D. **S**ED quod hic Mūdus a quibusdam Latinis Vniuersitas appellatur, a Græcis autem $\tauὸ πᾶν$, & $\tauὸ ὅλα$, tibine probatur?

P. Et si doctissimis, atque pientissimis quibusdã viris tam superbum nomen displicere

displicere scio, quia tamen graues auctores, atque etiam Ecclesiastici patres & scriptores eo vocabulo sunt vsi, e quidem reiiciendum nō censeo. Nam & August. in Enchir. cap. 10. & lib. 8. cap. 25. de Genes. ad literā, & Tertull. alicubi & Irenæus lib. 2. cap. 12. hanc vocem pro Mundo vsurpare non reformidāt, ne & Ambrosiū & Basilium tibi laudem, & fortasse ex Hebr. 3. v. 4. eorum sententia confirmari potest. Quanquam enim præter hunc visibilem Mundum aliæ sunt Dei creaturæ, & ex quidem plurimæ eximæ & pulcherrimæ, quales sunt Angeli, & beatorum hominum sedes, videturque omnino arrogans & audax appellatio, vniuersitas, quo tamen sensu hoc ab illis dicatur, & a nobis debeat exaudiri intelligūt omnes, vt sit hic mundus vniuersitas, non omnium quidem Dei creaturarum, sed conspicuarum tantum & corporearum.

D. Hactenus de nomine Mundi: nunc de re ipsa videamus.

P. Ita disputationis ordo postulat.

C A P. X.

*Mundus, & quæ in eo sunt, Virum
solida corpora, an tantum
umbrae quedam.*

D. **Q**uænam igitur de Mundo doceri ex sacra Scriptura possunt?

P. Varia quidem, & omnia scitu dignissima, quæ ad Dei opificis laudem & admirationem pertinent, e quibus alia Mundi ipsius naturam explicant, alia vero causas.

D. Ecquæ vero naturam Mundi, & totius huius vniuersitatis explanant.

P. Hæ fere quæstiones quæ varie vel ab hæreticis vel a Philosophis agitantur.

D. Quænam ex iis prima est?

P. Vtrum Mundus hic, & quæ in eo continentur, sint substantiæ, id est, solida quædam corpora, & vere, reque ipsa subsistentes naturæ: an vero umbræ tantum

tantum quædam, & rerum spectra & imagines.

D. Cur id vero?

P. Quia non modo Plato vult, quæ hic sunt, omnia, esse idearum quarundam imagines, & umbras tantum verarum naturarum, quæ sunt in cælo, & subsistunt in Dei mente: sed etiam Valentiniani hæretici contendunt, quæcunque sunt in hoc Mundo, esse tantum nudas æonû suorum imagines, spectra & umbras euanidas. Ad quam suâ sententiam confirmandâ adducunt quod est apud Paulum I. Corinth. 7. vers. 31. Præterit figura huius mundi: quasi vana sint spectra minimeque solida quæcunque hic a nobis etiam oculis cernuntur, quale quid descripsit ille his verbis:

At ni docta comes tenues sine corpore vitas

Edoceat volitare caua sub imagine formas,

Irruat, & frustra ferro diuerberet umbras.

D. Habesne quod ad ista respondeas?

P. Maxime.

D. Quænam illa?

P. Primum quod ad Platonem, valere cum iubeamus, quia non modo Academicus est & pendens animi in omni re, incertusque: sed etiam ethnicus, & qui nihil pertineat ad nos Christianos: qui sunt enim foris, nihil ad nos, ut ait Paulus. Sed quod ad Valentinianos, qui se Christianos dici voluerunt, isti optime refutantur gravissimeque reprehenduntur ab Irenæo li.2. cap.7. operis aduersus hæreses instituti. Quanta enim ex ea sententia absurda, & incommoda consequantur, vide. Oportebit enim confiteri res illas & ideas caelestes, quarum hæ terrestres, ex istorum sententia, sunt umbra, esse corpora, quod est absurdum. Nec enim rerum mere spiritualium imago esse potest, quæ sit corpora. Deinde totum hoc pulcherrimum Dei opus, qui Mundus appellatur, erit spectrum & mere somnium, non autem res ea quam esse nos existimamus. Quod est blasphemum. Postea videre, palpare, sentire, nihil plane aliud

aliud erit, quam falli, decipi, & instar
furiosorum & ebriosorum hominum
ægotare & somniare, & nihil erit hoc
ipsum quod esse dicitur: cibi ipsi, quos
edimus, erunt figmenta: homines ipsi,
quibuscum versamur, erunt umbratiles:
terra, quam calcamus, umbra euanida,
non autem solidum quoddam corpus
& elementum. Denique Christus ipse,
qui similis nobis factus est, fuerit ho-
mo imaginarius tantum, non verus,
quare passio eius imaginaria. Et quo
pacto melius furor ille Marcionita-
rum ab inferis reuocari potest? Erit
denique contra quam tamen vetus
proverbium habet, vita ipsa homi-
num fabula, Mundus theatrum.

D. Quid ad Paulum respondes?

P. Non fauere eum Valentinianis. Ne-
que enim loquitur Paulus de ipsis re-
bus & earum natura, qualis sit: sed
de earum tantum conditione, & statu,
quam sit momentaneus & leuis, ne
illis inharcamus.

D. Tu vero quomodo sententiam tuam probas?

P. Præter ea quæ superius absurdissima fere demonstrauius, & ipsa rerum experientia comprobatur: illud etiam accedit, quod aperte nostram sententiam confirmat, nempe dictum Petri, 2. Pet. 3. v. 10. & 12. Psa. 102. v. 25. 26. Denique omnes illi Scripturæ loci in quibus Dominus ipse testatur se fundasse terram, creasse res: non autem euani-da spectra, & inania rerum simulacra oculis nobisque illudendis obiecisse.

C A P. X I.

Mundus utrum vnus an plures.

D. **I**Ntelligo, dic quæ secundo loco de Mundo quæri solent.

P. Vtrum Mundi sint plures, an vero tantum vnus.

D. Etiamne quidam Mundos esse plures volunt?

P. Cer-

P. Certe. In quo ipso duplex est eorum sententia.

D. Expone.

P. Quidam enim plures esse sentiunt, eosque diuersi generis. Alij autē plures, sed eos omnes eiusdem naturæ.

D. Quidnam primi illi sibi volunt, qui mundos esse diuersi generis censent?

P. Illi constituunt mundos duos, quorum vnus sit *ὁ ἀνωττος* & idealis, qui etiam vere subsistit, sed supra hunc mundum: alter vero *ὁ κάτωττος*, id est, terrenus & typicus, ad illius spiritualis & idealis mundi formam & speciem a Deo effectus, qui & ipse subsistit quoque, & est mundus hic quem nos mortales incolimus.

D. Etiamne ista quidam dicunt?

P. Plane. Atque ij quidem non tantum Philosophi profani, qualis Plato, Philo Iudæus, & Plutarchus in libro de facie Lunæ: sed etiam graues viri, & inter Christianos scriptores non contemnendi.

¶ Estne vera istorum sententia?

c. iij.

P. Minime quidem. Nam istius idealis, quemadmodum vocant, Mundi Scriptura nusquam meminit: & qui ita sentiunt, de Deo nimium pueriliter, ne dicam contumeliose, loquuntur, quasi de ignaro & tyrone quodam opifice, qui nihil nisi ex obiecto sibi exemplari fingere & conari possit, nihil autem queat ipse per se meditari, nihil animo cogitare, nihil absque rei representatione intelligere. Quæ omnia quam bene cum Dei omnipotentia & incomprehensibili illa sapientia conveniat, ipsi viderint, ego quidem non video. Denique iste mundus spiritualis vbinam tandem locorum, & quonam modo subsistet, vtrum in Dei mente tanquam substantia in substantia? Certe non potest. Nam Deus est simplicissima illa natura, quæ prorsus nihil, nisi seipsam, habet & complectitur: vtrum tanquam accidens & informatio quædam aut phantasia diuine mentis? Neque etiam id potest. Deus enim non admittit eiusmodi
 accidens,

accidēs, qui cum videt præsentia, non abstrahit rerum obiectarum formas & imagines: cum cogitat & meditat, non ex vno ad aliud progreditur: cum operatur & agit, non ad speciem prius efformatam in animo opus suum considerat & examinat, ne erret.

D. Atqui præcepit Dominus Mosi, vt ad exemplar quod illi ostensum fuerat in monte, omnia faceret, Exod. vigesimo quinto, vers. 40. Hebr. 8. vers. 5.

P. Primum quidem excipiam si velim de rebus cælestibus tantum illic agi, non autem de Physicis. Deinde, alia est ratio Dei creatoris sapientissimæ: alia Mosi creaturæ & hominis communi aliorum hominum cæcitati & infirmitati obnoxij. Itaque vt quæ iubebatur, recte administraret huiusmodi exemplari opus habuit Moses. Sed nec hoc ipsum exemplar quod in monte ostendit illi Dominus re ipsa subsistebat, vt quoddam *scilicet* esset,
e. iij.

mea quidem sententia: sed fuit huiusmodi repræsentatio quædam & imago, quales rerum futurarum imagines multæ postea Prophetis, & antea Abrahamo, & Patriarchis fuerunt a Deo obiectæ.

D. Qui plures mundos eiusdem generis esse contendunt, quid conantur?

P. Hoc nimirum, quod quemadmodum nos hunc inhabitamus, ita alij alios, in quibus & alia terra sit nostræ similis, & cæli alij, & alius Sol, Luna, refque omnes illis & nobis eadem. Itaque alij eos mundos infinitos esse numero censent, alij autem plures, alij pauciores eos faciunt. Inter quos sunt numerandi Epicurei, & Democritici Philosophi.

D. Suntne vero mundi plures?

P. Apagesis infinitatem istam vel multitudinem mundorum. Nam vnus est non plures: etsi de eo ipso ex Clementis epistola quadam Hierony. disputat in suis commētariis ad epist. Pauli ad Ephes. 2. v. 2.

D. Doce

D. Doce me cur ita sentiendum putes?

P. Primum quidem, quia cum sacra Scriptura accurate præcipua opera Dei visibilia recitet, ex quibus ipsius maiestas & omnipotentia facile percipi possit, vnus tantum huius, non vllius alterius mundi meminit. Qui si essent plures, certe commemorasset. Pertinebat enim ea maxime res ad Dei gloriam, & potētiam illustrandam. Deinde quis secundi aut tertij istius Mundi status sit, ordo, cōditio, lapsus, constantia, Saluator & Iesus, quæ item vita æterna, & a quo eiusdem sit salus nusquam explicatur, neque qua ratione a Deo hi alij Mundi facti sint, & conditi: sed de hoc vno hæc omnia solum dicuntur. Ergo aut ab alio quodam Deo mundos illos factos fuisse oportet, aut extitisse per se ipsos, quorum vtrunque plane blasphemum est. Aut si ab hoc eodem Deo creati sunt a quo hic, quem nos incolimus, cur recitet Scriptura? Certe ratio huius tam inuidi & periculosi silentij probabilis nul-

la potest afferri. Vnde fit vt recte veteres senserint & collegerint vnum esse Deum, quia vnus est mundus, contraque vnum esse mundum, quia vnus est Deus. Præterea tota hæc variorum & multorum mundorum architectatio quã futilis est & inepta? Cur enim plures condidisset Deus, qui vnico & eo quidem latissimo poterat omnia etiam commodius complecti, quæ illis diuersis & separatis mundis fuit comprehensurus? Atqui (vt vere & vulgo dicitur) nihil agit frustra Deus & natura, & frustra temereque per plura fit, quod potest perfici per pauciora. Nã etiam si plures numero condidisset Deus, illi mundo tantum, non autem specie differentes & dissimiles inter se essent. Cur igitur ille condidisset sæpius idem? Denique cum eadem Scriptura sæpe articulum $\alpha\epsilon$ addat cū de mundo loquitur, non plures sed vnum tantum, eumque certū esse Ioan. 1. vers. 10. demonstrat. Est enim certæ rei significans articulus ille qui adiungitur.

iungitur. Quod si plures mundi esse concedantur, eadem ratione numero infinitos esse fatendum est. Prætereo enim absurda illa, quæ tamen necessario inde consequuntur, nullas fere unquam eclipses, & defectus lunæ vel solis. Imo vero neque noctes fore, cum sol semper aliquis alterius mundi vel exoriretur nobis nostro occidente, vel medio cæli spatio splenderet atque illucesceret, nostro eclipsim & umbram subeunte.

D. At cur plures mundos non creauit Deus?

P. Non *inopia* certe, & impotentiâ quadam, quando ipse est omnipotens. Non quod exhausti in tantæ molis fabrica ipsius sensus, aut defatigatæ iam vires essent: verbo enim solo omnia condidit, Psalmo trigésimotercio, Non quod etiam materiæ, vt censent Peripatetici, inopia & penuria id eueniret, quod tora quæ fuerat preparata, materiæ in tantæ machinæ corpore consumpta sit. Potuit enim qui hunc

tantum mundum ex nihilo primum creavit, ad alios infinitos materiam sibi, si vellet, præparare. Sed ea sola de causa mundi plures condici non sunt, quia Deus ipse noluit. Nam quæcunque voluit, fecit, Ps. 115. v. 3. Cur autem noluerit, ignota nobis ratio esse potest, iniusta tamen non potest, hunc autem mundum esse nobis, ad summæ suæ tum misericordiæ, tum etiam iustitiæ celebrationem & laudem, satis magnum argumentum ipse vidit, qui omnia nouit, itaque hunc solum fabricauit, & fecit.

CAP. XII.

Mundus hic utrum finitus.

D. Sed estne hic Mūdus finitus, quem-
S admodum disputant quidam?

P. Non vnus modo est, sed etiam finitus
& terminatus.

D. Quomodo probas?

P. Quia

P. Quia illud est finitum, cuius extrema diserte & perspicue demonstrantur, Scriptura vero constituit cœlum & terram huius Mundi extrema & fines, quorum illud extremum est, hæc citima, vt Exod. 20. v. II. Genes. 2. v. 2. & aliis locis apparet. Quare quin sit finitus, certe dubitari non potest. Præterea quæ inter creatorem ipsum & creaturam notaretur differentia, si vt ille infinitus, & immensus est: ita & creatura esset in immensum patens & fusa. Denique infinita duo constituerentur, quod plane esse & defendi nõ potest.

CAP. XIII.

Mundus hic vtrum sphericus & rotundus.

D. **M**Emini quæ hæctenus a te confirmata sunt, esse nimirum hunc mundum *οὐρανόν*, non *οὐρανόν*: esse vnum, non plures: esse denique finitã quan-

dam massam & comprehensionē, non autem infinitam, adde alia quæ restāt.

P. In primis hoc quæri solet. Quæ sit totius huius mundi, & imprimis corporis has res omnes suo complexu continētis forma, quoniam alij rotundam siue sphericam eam esse volunt, vt Aristoteles: alij ad *circuli* figura similitudinem circunueexam, & multis angulis vndique fastigiatam, vt Plato: alij ad pellis extensæ modum planam, & late porrectam, vt Basilius: alij aliam, eamque diuersam constituunt, vt tradit Græcus autor Cleomedes in tit.

περὶ κοινῆς διαστάσεως.

D. Ecqua vero ex iis sententiis vera est?

P. Deus ipse nouit. Nos autem qui ex eius verbo ista aperte definita nusquā legimus (nisi forte quis illud afferat quod est scriptum Iob. 22. ver. 14. & spheræ terræ sit mentio Is. 40. 22. Iac. 3. v. 6. vt probet mundum hunc & cœlum extimum velut circulū & rotam rotundam esse) sæpe in contrarias sententiis discedimus & distrahimur. Orbularem autem esse mundum mihi

planè sit probabilius ex eo, quod est scriptū, quemadmodum dixi, Iob. 22. v. 17 & Eccl. 24. v. 8. tum quod ea sit omnium & pulcherrima & capacissima forma, qua certe ambitū hunc tot tantaque suo sinu cōplectētem efformari oportuit: tū etiam q̄ præcipuæ & tanquam integrales huius mundi partes quæ sunt cœlū aqua, & terra, ipsius sensibus diiudicantur esse circulares & sphericæ, quibus totum ipsum Mundi ambitum figura similē esse, credibile est: de eo tamen quid indubitanter affirmē non habeo, cum etsi citima hæc, & inferior pars circumferentiæ, quam cernimus supremi cœli, & omnia ambientis curua, connexa, & orbicularis esse cōcedatur, potest tamē fingi extrema & superior eiusdem circumferentiæ pars alterius esse figuræ, & scio qui tympanoides esse extremū cœlū dixerūt.

D. Atqui apud Isaiā dicitur cœlū vt tela, & cortina expansum, & diffusum, Isa. 40. vers. 22. cui consentit quod est Ps. 104. vers. 2. ergo planitici simile est, cuius figura est orbi & circulo planæ

contraria. Nam orbis in se vertitur & conuoluitur.

P. Sane vterque locus abs te laudatus non figuram, sed finem cœli explicat, quod propterea ita a Deo terræ superiectum & superextensum dicitur, tum vt cōmodius sub eo tanquam sub pulcherrimo & latissimo tecto homines habitarent (Vnde & nos Galli huiusmodi velamenta cœlum vernacule, *vn ciel*, appellamus) tum etiam vt hoc quasi velo quodam oculis obiecto homines arceantur, ne in mysteria & arcana illa diuina altius & curiosius penetrent atque inquirent.

D. Sed cum eadem Scriptura sacra superiorē ab inferiore loco in hoc mundo aperte distinguat, veluti Isa. 55. v. 9. 10. sphericus aut circularis videri nō potest. Neque enim in circulo quicquā supremum, quicquam imum dici solet, cum a centro ad circumferentiam ductę lineę omnes sint æquales, & ipsa circumferentia quaquauersum sit incumbat, & semper superiori sit loco.

P. De

P. De hoc postea atque etiam amplius. Sed quod ad tollendam animi tui dubitationem satis nunc erit, sic accipe: ex Mathematicorum regulis etiam in circulo notari atque adeo esse & infimum & supremum locum, eosque inter se reipsa distinctos. Nam circuli medium & centrum quod vocant, est locus inferior & deorsum: circumferentia autem (quæ est linea illa conuexa quæ in sese conuoluta, & reducta totum orbis spatium complectitur) est locus superior & sursum, ut ex eo quod hæc eadem situs & loci species, & differentia in mundo designatur, non sit colligendum quod vis, mundi huius comprehensionem non fieri spherica & orbiculari figura.

CAP. XIII.

Mandi utrum sit una quedam singularis anima.

D. **Q**uid cum sit hic mundus vnus, cum sit finitus, num etiam vna
f. j.

quadam anima, eaque singulari continetur, quæ per singulas ipsius partes tanquam per membra sit fusa, id quod in humano corpore fieri videmus?

P. Quandam esse totius huius mundi animam, eamque numero vnâ & singularē, celebris nominis Philosophi iam pridē senserūt, quemadmodū Aristoteles & alij quidam: quorū sententiam sequutus est qui ita scripsit & cecinit:

Principio cælum, ac terras camposque liquentes,

Lucentemque globum Lunæ, Titanique astra

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus

Mens agit at molem, & magno se corpore miscet.

Sed hæc non tam sententia & *ἁπλοῦς* est, quam grauissimus quidā error, quē admodum docet August. lib. contra Felicia. Aria. cap. 12.

D. Quid ita?

P. Quia quæ corpora vno spiritu vnaque anima continētur, illa sunt cōtinua (vt corpus cuiusque nostrum) non separata, vt grex: non sibi tantum contigua, vt digiti manus inter se iuncti, & ædificia sibi vicina. Huius autem corporis, qui

qui mundus appellatur, partes sunt non tantum distinctæ, sed etiam a seipfis loco & interuallo separata. Nam singulæ oues, singuli equi, singulæ arbores, singuli homines sunt pars huius mûdi, & separati illi quidem tum loco tum etiã tota corporis mole, & circumscriptione, vt omnia hæc & singula vnam tantum animam habere dici non possint. Quid enim futurum est, si vna quædam anima & spiritus re ipsa in his singulis rebus esse cogitetur? Hoc certe absurdum, Animam (quæ est natura quædam simplex, & plane spiritualis) instar corporearum rerum re ipsa non animo tantum partibilem esse. Nec enim hoc incõmodum euitari potest, cum ea, quibus vna illa & singularis anima inerit, sint re ipsa separata, & diducta loco, & definita propria corporis cuiusque circumscriptione. Præterea sequeretur omnes mûdi partes esse animatas, velut solem, lunã, sydera, cœlum ipsum, quæque cœlestia sunt corpora, quod tamẽ apertissime negat

August. lib. contra Priscillia. cap. 8. & 9. & veram esse hanc Augustini sententiam aduersus Manichæos res ipsa ostendit. Quis enim astra vel animata, vel ratione prædita vnquam dixerit? Denique cum ipsarū mundi partium quædam sint mortales, vt bruta: quædam immortales, vt homines, qui fieri potest, vt vna hæc vniuersū mundi anima singularis, tam contrarias sibi que ipsis repugnantes qualitates & conditiones admittat, vt sit altera quidem sui parte mortalis, altera vero immortalis? præsertim cum sit ipsa singularis, vna & simplex, non autē duplex & composita. Sed etiam in rebus ipsis quæ moriuntur quædam citissime pereunt, vt vermiculi & muscæ: quædam diutissime viuunt, vt cedri arbores, cornix, & ceruus: vnde fiet vt hæc mundi anima, quæ tamen ex istorum sententia tantum vna est, & numero singularis & sola, partim mortua dici possit, partim viua. Quæ omnia quam sint inepta, falsa, & pugnancia, vides.

D. Vidco.

D. Video. Atque tibi assentior, qui vnã & singularem esse totius huius mundi animam verissime neges.

P. Imo vero præter superiores rationes illa e sacra Scriptura tanquã robustior postremo loco a nobis collocetur, Quod eo pacto Dei singulis rebus proprias & distinctas vires donantis & inferentis bonitas & sapientia non modo obscuratur, sed prorsus extinguitur, & ex hominum animis euellitur, dum alij cuidam naturæ & animæ, non autem ipsi Deo eas vires, eãque rerum administrationem tribuimus, contra quã tamen sentire & cõfiteri docemur Ps. 147. v. 15. 16. Ephes. 3. v. 20. Iob. 8. v. 5.

D. Atqui si non est vna quædam vniuersitatis huius anima, quemadmodũ doces, profecto Stoicorum, Platoniorum & aliorum quorundam Philosophorũ, atque etiam Priscillianistarum hæreticorum sententia labascit, qui mundũ hunc animal esse dicunt, idque etiam ratione præditum & volũtate.

P. Recte colligis. Est enim inepta prorsus.
f. iij.

sus & a ratione aliena istorū sententia. Cum enim illud tātū animal sit, & dici possit, cuius partes & mēbra nō modo vno eoque cōtinuo corporis cōplexu, continentur, sed etiam vno spiritu reguntur, certe mundus hic non est animal. Habet enim sua membra disiuncta & separata. Atque parum nos Stoicorum & aliorum, quos cōmemorasti, Philosophorū moueret autoritas, nisi aliquādo scripsisset Augusti. se dubitare vtrū Mūdus hic animal sit necne: quod vt negare nolit, sic affirmare nō audeat: cuius dubitatio tamē sequenda probandaque minime nobis est.

C A P. X V.

Mundum in tempore factum esse, non esse aeternum.

D. Sed quæro ex te vtrum hic Mundus aliquando esse cœperit, an semper extiterit sitque aeternus.

P. Mundum aliquādo esse cœpisse multa argumenta probant: e quibus Philo in libro de mundo quinque præcipua collegit

collegit. Nos autem nostra maxime-
que Christiana exponemus.

D. Ecqua vero sunt illa?

P. Hæc quatuor, Primum ipsius diuinæ
Scripturæ vox & autoritas, quæ sic lo-
quitur. *In principio creauit Deus cælum
& terrã*, Gen. I. v. I. Secūdū ratio certa.
Si enim mundus esset Deo cœternus:
ergo & ipse Deus: est enim æternitas
diuinæ naturæ, non modo propria, sed
ipsius, vt ita dicam, ipsissima essentia,
& præcipua pars & definitio, Exo. 2. v.
14, Apoc. I. v. 8, Tertiū, quod cum finē
sit habiturus hic mūdus, habeantque
singula quibus cōstat: principiū nascē
di habuerit necesse est. Quāquā enim
illud vere dicitur, nō quicquid princi-
pium ortūq; habet, finē esse habiturū
(quādo multa semel nata sunt, quæ sin-
gulari Dei beneficio interitū & mortē
non sentiunt, quales angeli & hominū
animæ quæ sunt immortales) tamē cer-
tissime affirmatur, quidquid finem ha-
bebit, illud idem existendi & nascendi
principium habere. Quæ regula tam
f. iij.

est generalis, vt nullam patiatur exceptionem. Quartū denique, quod non modo conditi mundi caussæ sunt explicatæ & tempus certum notatum: sed etiam ad perpetuam eius memoriam conseruandam certa temporum spatia præscripta, veluti hebdomades ipsæ perspicue docēt, & 50. illud annorum interuallū (qui Iubilæus annus ab Hebræis dicebatur) a Deo ipso obseruari iussum fuit, ex quo quot iam ætatibus a primo mūdi exordio abessemus, facile perspici intelligiq; possēt.

D. At quod de Scriptura & Genes. cap. 1. affers aliter quidam interpretatur. In principio quidem creata hæc omnia fuisse concedunt, sed non in tempore. Nam principij notio & significatio est multiplex, nec illic principium temporis intelligendū esse dicunt vel cēsent.

P. Principij significatum triplex est. Nā vel ad tempus, vel ad rem & causas, vel denique ad ordinem pertinet. Principium temporis in iis rebus quæ certo tēpore gignuntur est illud horæ momen-

momentum, quo vel ille concipiatur, vel eduntur in lucem. Ea vero solum temporis principium habent, quæ in tempore fiunt. Principium rei quod appellatur, & pro causa sumitur in iis rebus quæ sunt cœuxæ & contemporanæ, est illa relatio affectioque, per quam altera alterius causa est cur sit. Sic in sole & die, si inter se cõferantur, dicimus solem diei lucisque huius esse principium, etsi eodem temporis momento utrûque nobis apparet. Huiusmodi principium tēpus diuersum aut certū non ponit. Ordinis denique ratione principium dicitur illud, quod in rebus eadē serie collocatis numerandi initium præbet, veluti in Trinitate ipsa Pater est principium inter tres illas personas, quæ est vnus Deus. Inter plures eiusdē dignitatis magistratus vnus est, a quo numeri initium incipit, qualis in hac ciuitate primus Syndicus.

D. Ergo Deum volunt isti esse Mundi huius principium, uti qui causa est & opifex, & qui prior numerandus est ap-

pellatur principium.

P. Hoc quam fit absurdū vide. Primum enim quis erit huius dicti sensus, In principio creauit Deus cœlum & terrā, si ita explicare velint, Deus in principio, id est, Deus in Deo creauit cœlū & terram? Præterea cur dixit, creauit, quæ vox non tantum initium ortus statuit, sed etiam actionis vim, & temporum initium aliquod manifeste complectitur, & includit. Deinde in Hermogenianorū damnatā illam hæresin velimus nolimus plane ea ratione incidemus, qui opus opifici faciunt æternum, sicque plures Deos omnino constituemus. de quo errore mihi pluribus agendum putarem, nisi eum integro opere iam pridē iugulasset Tertullianus. Præterea Scriptura ipsa de temporis principio hoc Mosis dictum diserte interpretatur Prouerb. 8. v. 25. 27. 28. atque etiā his verbis & ea comparatione, dū de mūdi origine agit, vititur, in quibus omnino tēporis & ortus aliquod momētum & initiū inest.

Nam

Nam neque quod tã sæpe Paulus ait de mundi ortu loquēs *καὶ μεταβολῆς* intelligi potest. Ephes. 1. vers. 4. & quod alibi tempora quædam secularia vocat, 2. Timoth. 2. vers. 9. Tit. 1. vers. 2. nisi hæc omnia tempus certum originemque nascendi, & existēdi aliquam habuisse fateamur. Quænam enim sunt tempora *αἰώνια*, & secularia, quid vox *καταβίβησις* significat? nonne temporalis fundamentorum locatio intelligitur, & tempora *αἰώνια* dicit illa, quæ ex momento, & puncto temporis, quo hæc omnia condi cœperūt, fluxerunt, debentque dinumerari? In quo nobiscum sentit August. lib. contra Priscillianist. cap. 6. Denique quomodo priscorum hominum ætates, vti Adami, Enochi, Noachi, diluuij illius vniuersalis tempus quantum ab ipso mundi exordio absit, diffiniretur, si nullum esset principium temporis quo Mundus hic creatus est? A deo vt quosdam scriptores Ecclesiasticos de eo dubitasse, ipse admodum mirer: in primis

autem Augustinum ipsum, hominem in Scripturis exercitatissimum in libris de Genes. ad lit. etsi postea tamen in eo ipso defendēdo plane varius est, & saepe a seipso dissentiens & diuersus.

D. Atqui duo quædam tuæ sententiæ pugnantia obiciunt alij, e quibus primum est illud quod est Eccl. 18. vers. 5.

Deus omnia creauit simul, ad quod primo quoque loco respondeas obsecro.

P. Facile quidem fuerit. Nam si voluero, illud dicam, de quo inter nos (vt opinor) constat longe semouendam separandamque esse huius libri authoritatem a diuinis & canonicis Scripturis. Itaque fidem non facit. Sed illud afferre malo, quod ipsis contextus verbis confirmatur, perperam locum illum trāsferre sic, omnia simul creauit Deus. Nam ita sonat authoris ipsius oratio, Qui viuit in æternum, omnia pariter creauit: *κοινῶν* ait. Ergo vnum tantum authorem, & creatorē rerum omnium agnoscere docemur, vt ait Iren. lib. 4. c. 21. nō aut affirmatur quæ creata sunt

simul & eodem momento omnia ex-
titisse, & ab eo producta, vel ab æter-
no vel sine temporis principio fuisse.
Hoc igitur significat vox, pariter, vñ
nimirum, non pluribus potestatem tri-
bui omnia creandi. Nam idem ille li-
ber cap. 16. v. 25. res creatas certo or-
dine & tēpore dispositas conditasque
fuisse tradit. Quanquam non ignoro
quantū vnus illius vocis, *simul*, signi-
ficatio, lectioque Augustinum lib. 5.
cap. 3. & 6. cap. 6. de Genes. ad literā,
atque etiam alios Patres sepe torserit.
Habes responsionē meam ad primam
obiectionem tuam, vt pro simul, repo-
nas pariter. dic alteram.

D. Adferunt etiam quod est scriptum in
Ioan. Euangelio, cap. 1. vers. 1. *In prin-
cipio erat verbum.* Nam si principij
vocabulum ad tempus referendum
putas, ergo verbum siue λόγον illum
& Dei Filium tempore aliquo esse
cœpisse, neque æternum esse impiissi-
me dixeris.

P. Hac tāta Scripturæ autoritate certe

quidem vrgeremur, nisi res ipsa, de qua agitur, nodi huius dissolutionem, explicationemq; nobis afferret. Principij enim variam esse significationem diximus, ergo pro rei, de qua disputatur, ratione & natura accipi debebit. Ac vides vt hoc verbum & λόγον Dei Ioannes aperte dicat non creatum in principio, sed iam tunc fuisse in principio, cum res a Deo crearentur: vt hoc suum, *In principio erat*, Ioānes opponat dicto Moſis & rerum creationi, vbi sic loquitur Scriptura, *In principio creauit Deus cœlum*: non autem sic, in principio erat cœlum. Deinde docet Ioannes λόγον illum θεῶν, eundem esse Deum. *Et erat*, ait, *λόγος ille Deus*. Quod est autem Deus, temporis ortum & principium habere non potest. Quare falsissime in Christo de tempore & initio existentia illud explicatur & intelligitur. Quamobrem aliam significationem illic Principij vocabulum habebit: nempe eam, per quam omne temporis initium Ioannes excluſi,

vt quam longissime mens nostra cogitando respiciat, & sese extendat, antea tamen λόγος illum & Filium Dei existisse, & distinctam a Patre hypostasin habuisse certissime credamus. Qua dicendi ratione fere solet in Scripturis æternitas denotari, vt apparet Proverb. 8. Et eo etiam ipso testimonio Ioannis ostenditur, Res has omnes in principio temporis fuisse conditas & productas, quia non fuerunt in principio vti λόγος, sed factæ sunt, cum in principio non essent.

CAP. XVI.

Mundum hunc a seipso non extitisse.

D. Sed postquam Mundum hunc initium existendi habere docuisti, hoc explica, vtrum a seipso extiterit mundus, an ab alio.

P. De hoc ipso neminem, qui vel leuissime sacris literis tinctus sit, dubitare

puto, esse Mundum non a seipso, sed ab alio, nempe Deo. Nam si a seipso existeret, esset & immortalis & æternus, non autem in tempore conditus. Sibi enim ipsi vires ad perpetuam durationem subministraret & semper fuisset. Præterea etiam esset Deus. Quicquid enim a seipso est, & ὑπαρξιν habet, Deus sit necesse est, cum hac vna re maxime creator a creaturis distet, quod sit ille subsistatque sua ipsius virtute & potestate. Hæ vero ipsius tantum, vi potetia & fulcimento. Præclare igitur Augustin. in Enchiridio, *A seipso, ait, nemo esse potest. Creatoris enim omnipotentia, & omnipotentis, atque omnitenentis virtus causa est omni creatura subsistendi.* Hoc igitur qui negat, Dei nimirum voluntate & potestate Mundum extitisse, sed qui cum a seipso nascendi vim habuisse contendit, toti sacrae Scripturae plane repugnat. Nihil enim est fere notius aut sapius inculcatum, quam Deum esse mundi huius conditorem & creatorem,

rem, res autem omnes ipsius manu, voluntate & potētia productas. Quæ infinita testimonia ne colligā, en tibi duo pro omnibus Psal. 104. v. 29, *Abscondis faciem tuam, turbantur: aufers spiritum eorum, deficiunt, & in puluerem suum reuertuntur: mitis spiritum tuum, creantur, & innouas faciem terra.* & Il. 45. ver. 18, *Sic dixit Iehouah creator cœlorum, & ipse Deus formator terra, & factor eius, ipse, inquam, qui preparauit eam, &c.* Itaque vulgo patres mundū Dei ἔργον θεοτέλειον appellabant.

CAP. XVII.

*De causis huius Mundi, ac primum de
caussa eius efficiente, qui est Deus,
non Angeli, non item
Dæmones.*

D. **Q**uæ sunt igitur huius mundi causæ?

P. Quatuor, imprimis Efficiēs siue producens, materia, forma, & finis.

D. Potestne mihi has sigillatim explicare.

P. Cupio?

D. Ecqua igitur est efficiens mundi causa?

P. Deus, & is quidem solus.

D. Habesne vnde istud tam breuiter enuntiatum probes?

P. Habeo. Ac primum Deum esse qui mundum hunc fecit probat Moses Genes. *In principio creauit Deus caelum & terram.* Confirmat Dauid Psal. 33. vers. 6. *Verbo Iehouae facti sunt caeli, & spiritu oris eius omnis exercitus eorum. Quoniam ipse dixit, & fuit: ipse praecepit, & extitit.* Item Isaias 44. Item Job 12. Vetus denique & nouum testamentum. Hoc ipsum ex vetere quadam traditione acceptum subobscurè significauit Anaxagoras, qui mentem, vtr̄ ipse appellabat, id est, Deum rerum omnium conditorem dixit, qui quauis sit ab aliis suae aetatis Physicis irrisus, verè tamen sensit. At Marcionitæ, & postea Manichæi instant. Negant enim

enim hunc mundum, in quo tanta rerum perturbatio inest, dignum Deo opus dici censeri posse. Quanta enim confusio, quanta calamitas, quanta denique *ἀταξία* in hisce rebus omnibus cernitur, ubi mali dominatur, vexantur boni, ætas sæpe frigida, & autumnus grauis & periculofus, & alia eiusmodi eueniant? Itaque si adeo hæres conditæ dicantur, erit Deus non ordinis autor, sed summæ rerum confusionis.

P. Male iudicant, est enim Deus earum rerum & substantiarum, quibus mundus constat, creator, & causa produciens: non autem ipsius, quæ in eis inest, posteaque superuenit, confusionis, quia illa est peccati hominis effectus, & eius vanitatis, cui per Adamum primum res omnes subiectæ sunt, pars magna, Rom. 8. Ergo ea non est ab ipso Deo producta, vel insita, vel manas. Nam res primum & bonas, & bene constitutas, nullique *ἀταξία* obnoxias vel daformes creauit. Sic Romulus

urbem Romam condidit, non eas seditiones, quæ longis post eius mortem seculis, propter hominum ambitionem natæ sunt Romæ. Quare aduersus Marcionitas & Manichæos res ipsæ earumque natura & substantia, a superueniente postea, & accedente illic malo distingui fecernique a nobis debet. Nam etiam Ethnici ipsi, quemadmodum Thales, mundum *ἕρπον καὶ λυσιπύριον* appellarūt, & Deo dignum censuerunt, melius sane quam hæretici.

D. Dic igitur quod cœperas.

P. Deus igitur creauit formauitque hūc mundum, qui Deus, quia essentia vnus est: hypostasi autem trinus, Pater, Filius, & Spiritus sanctus, sic intelligitur a Deo conditus mundus esse, vt totius illius Trinitatis opus sit commune: non autē vel solius Patris, vel solius Filij, vel solius Spiritus sancti singulare & peculiare: sunt enim indiuisa totius Trinitatis opera, quāquam in eodem opere sit distincta cuiusque personæ operatio.

D. Expo-

D. Expone quid dicas.

P. Patrem in mūdi creatione operatum esse docet Moses, Genes. 1. sed & verbum quoque, id est, Filium, & Spiritum sanctum. Pater creat voluntate: Verbum, siue Filius creat operatione, & ipsa productione: Spiritus autem Sanctus creat virium naturæque insitione & motus vitæque iniectione, quæ cuique rei, vt existeret, & vt conseruetur inest. Itaque Ioan. cap. 1. ver. 3. & 14, cum per *λόγος* omnia condita esse demonstrasset, hunc ipsum esse Dei Filium postea tradit. Ergo Filius quoque creator mundi, & est, & recte nominatur. Spiritus autem Sanctus vires ad vitam indit, mouet, & sustētat, tum vt sint & viuant, tum etiam vt durent & conseruentur. Itaque & ipse quoque in mundi creatione partem tam egregij operis sibi merito vendicat, quæ etiam Is. 40. ver. 7. 41. v. 29, aperte illi asseritur tribuiturque.

D. Alij aliter interpretatur, quæ dicis, & Verbi siue Sermonis nomine, itemque

g. iij.

Spiritus voce, non substātiās quasdam
 resve vllas per se existentes intelligūt:
 sed modum tātum doceri putant, per
 quem mūdus hic conditus sit, nimirū
 non machinatione quadam, non ferra-
 mētis adhibitis, nō manuū vllō labore
 hanc tantā rerum molē coagmētatam
 & procreatā: sed solo iussu, verboque
 volūtatis Dei, id est, sola patefactio-
 ne & declaratione ipsius decreti Dei,
 quod ipsū per se est & potēs & efficax.

P. Non nego quin ea quæ nobis per se
 ipsa sunt *ἀνεξαρτήτως*, huiusmodi symbo-
 lis patefacta sint: & iis vocabulis &
 metaphoris designata, quibus percipi
 a nobis possent. Nimirum quod Dei
 æternus Filius, verbum vel sermo ap-
 pellatur: Spiritus autem sanctus, qui
 est persona illa diuina & virtus sub-
 stantialis per se subsistens, a Patre &
 Filio emanans, & tamen distincta, Spi-
 ritus nominatur: sed quādo alibi Scri-
 ptura ipsa docet verbum illud vel ser-
 monē, non esse sonū quēdā patefactio-
 nēque volūtatis Dei, & *ἵνα φανερωθῆναι*,

vt vocat: Spiritū item nō esse vires rebus infusas, sed esse Deū, & eū ipsum qui habitator cordiū nostrorū appellatur, Ioan. 1. v. 3. 1. Cor. 6. v. 19. quorum vterq; cum Deo Patre in huius Mūdi creatione operatus esse variis Scripturę locis docetur, qui iā dubitari potest quin sit recta & vera nostra sententia?

D. Sed perge, dic igitur vtrum Deus solus hæc omnia creauit?

P. Solus.

D. Vnde id habes?

P. Ex Isaia c. 44. v. 24. *Ego Iehouah faciēs omnia, extēdens caelos solus.* Iob 41. v. 2. 3. denique perpetua est hæc Scripturæ doctrina. Item & ratione confirmatur. Solus enim est, qui ea, quæ non sunt, vocat, & in lucem producit, est solus denique rerum autor & parens.

D. At quot quantisque repugnantium agminibus circumsistere?

P. Non ignoro. Nā & ab hæreticis pene innumeris, & ab ethnicis Philosophis vexabor, sed me Dei verbū satis tutabitur, atque sacrosancta ipsius veritas

pro me se illis omnibus opponet.

D. Dic igitur quæ fuerunt hæreticorum in eo sententiæ, aut potius errores.

P. Colligam ex Irenæo, maxime lib. 1. & lib. 2. Ergo hæreticorum alij mundum ab alio quidem Deo meditatam & mente conceptum, volunt, ab alio vero editum, & procreatum, veluti Valentinianorum & Carpocratianorum quidam. Alij ab alia prorsus natura & diuersa virtute, quam quæ Deus dici debeat, rebusque omnibus domine-
tur, cõditum fuisse putant hunc mundum, quemadmodũ Cerinthus, quam modo Hysteram vocant, modo Demiurgum, separantque ab eo, quem & vere Deum esse dicunt, & Propatora nominant. Alij existimant ab Angelis tantum fabricatum mundum, non a Deo, vt Simoniani, & Menãdriani: tot sunt nimirum diuerticula, vbi semel a recta via discesseris.

D. Quid Philosophi?

P. A dæmonibus suis (quos Angelos vocant, totoque genere a summo Deo diuer-

diuerfos faciunt) mundū factum esse contendunt, quemadmodum Platonici. Epicurū enim qui fortuna, & casu mundum hunc extitisse ait, inter Philosophos non habeo: neque vacat iam aliorum sententias recensere.

D. Quid tu aduersus tot aduersariorum copias oppones?

P. Dei verbū, ac rationem etiam ab ipsis Philosophis comprobata. Ac quidem Dei verbum, quod cum creatorem esse vni Deo, tanquam proprium & singulare ipsius epitheton & attributum competat, angelis, aliique rei illud ipsum cōuenire non potest, *Gloriam enim meam alii non dabo*, inquit *Dominus*. Is. 42. v. 8. 45. v. 12. Præterea tot dij a nobis statuentur, quot creatores angeli. Nam qui creat, idem ille vitam dat & sustentat, & ab eo opus eiusmodi prorsus pendet, atque habet, vt sit. Quare & angeli viuificatores erunt & sustentatores, & dij & Iehouah. i. existere facientes. Id autem quantum Scripturæ repugnet, facile

ex II. 45. ver. 18. Intelligi potest, vnde
 præclare vereque nobiscū negat lib.
 3. de Trinit. cap. 8. Augustin. diabolos
 vel magos vllius animalculi, ac ne pe-
 dunculorū quidē esse creatores posse.

D. Ratio autem ecquar abs te afferrī po-
 test, quātu ipsis approbes Philosophis.

P. Hæc nimirum, *Natura principiorum a-
 mat singularitatem.* itaque ab Homero
 scite dictum commemorat laudat-
 que Aristoteles:

Οὐκ ἀγαθὸν πολλοὺς βασιλεῖς, εἰς πολέμων ἕστω. At-
 que eo argumēto ipse in lib. 12. Meta-
 physico vsus, vnum esse summū, & cę-
 teris eminentiorē Deum, atque alio-
 rum regem, & principem demōstrat.
 Hoc ipsum quoque amplexus est Au-
 gust. lib. 1. de nuptiis, c. 9. Et certe ve-
 rissimum esse effatum rerum ipsarum
 experientia docet. Ergo idem parua
 efficere potest qui & magna facit: i-
 dēque Deus qui alta, humilia quoque
 producit & format, quia est omnipotēs
 quemadmodum etiam loquitur pater
 Iren. li. 2. c. 44. vt plures mundi huius
 crea-

creatores cōstitui non modò nihil fit
 necesse, sed etiã contra ipsorù princi-
 piorù naturã & ipsã Dei omnipotētiã.

CAP. XVIII.

*Mundum hunc, & quæ in eo sunt, omnia ex
 nihilo creata esse a Deo, non tãtum ornata,
 aut digesta, aut educta ex informi & præ-
 exisienti quadam materia ex acervo.*

D. Sed Deum quomodo, quove sensu
 mundi huius causam productricẽ,
 & efficientem dicis?

P. Quia non tãtum vim aut ornatum in-
 didit rebus, sed res ipsas ex nihilo nul-
 laque præcedente, & præexistēte ma-
 teria primum effecit & produxit, quod
 proprie creare appellant.

D. Estne vero quid in ea vocis significa-
 tione eximium & excellens, quod di-
 uinæ potentiaæ peculiare & proprium
 esse censeatur?

P. Maxime. Nam hoc modo Deus ab o-
 mni opificum genere longissime se-
 cernitur, atque etiam ab omni alio

genere cauffarum, quales sunt parentes & ministri, vel vires etiam ipsæ naturales.

D. Quid ita?

P. Quia omnis opifex, quamlibet potens & egregius non nisi materia sibi aliunde subministrata, quicquam efficit, ipse autem ex nulla nihil operari potest. Subtrahe ferrū ferrario artificii, lignum lignario, filum telario, quid aliud quā in suis officinis habebunt? At enim omnis preparatam a natura materiā sumit & postulat, in quam postea operatur, & varias formas inducit. Sed nec cauffæ ipsæ, & vires, quæ dicuntur naturales, & sunt cuiusque rei propriæ, sine substrata sibi materia aliquid producunt. Nam ut spectes & explores etiam maximas & totas naturæ rerū, quæ dicitur, vires, illud tamen verū perspicitur quod est a Phisicis pronuntiatum, ex nihilo nihil fit. Quis sine semine vnquam far aut adoreū habuit, quis sine furculo confito aut semine arbores, sine grano sparso
herbas

herbas & flores vidit? Sed qui creator re-vera est, ipse eam materiam, in qua & ex qua agit, ex nihilo facit, aliunde præparatam aut oblatam non habet. Materiam autem ipsam Deo coæternam, aut ex sese existentem constituere, a Deo autem ipso ex nihilo primum factam & productã, negare, est non Christianorum hominum, sed plane Hermogenianorum hæreticorum. Unde inter creare & generare discrimen latissimũ constitutum est. Creatur quæ de nullo substantiali vel materiali principio fiunt. Generatur autem quæ non ex nihilo, sed ex priorè materia facta vel nata sunt. Quare nec Angeli boni nec dæmones vel diaboli, creatores sunt, vel dici existimarive debent, in edum homines: quia *ex nihilo*, creare, solius Dei est propriũ. id quod hi loci confirmant. Augustin. lib. 3. de Trinit. c. 8. Is. 45, Iob. 26, Psal. 33. Act. 17. v. 24. Nec ignoro tamen quid contra disputent alij, posse nimirum potestatem creandi creaturis cõmunicari.

D. At tuę sententię multa obstant.

P. Quę illa?

D. Primū quod ipse dixisti, estque certissimum Physicorum *ἀξιωμα*, & perpetua rerum experiētia omnium hominum iudicio confirmatum. Ex nihilo nihil fit: Quomodo igitur hæc omnia produxisset Deus, si nulla illi præparata materia fuit, id est, si nihil illi fuit, vnde faceret?

P. Vetus sane obiectio, & a profanis hominibus sæpe repetita, in qua explicanda Iustinus martyr, aut si quis alius ad ethnicorum interrogationes scripsit, multum antea laborauit, quem tamen nodum dissoluere facile mihi videor posse. Primum quod perperam, ne dicā, peruersę ad naturę iam creatę & factę leges reuocatur infinita & immensa illa Dei creatoris omnipotentia. Quid enim hoc aliud est, quam creaturam creatori exæquare velle? Sed quemadmodum Dominus ipse testatur longe diuersas esse suas cogitationes a nostris, ita longe diuersa est
ipſius

ipſius viſ & potētia a noſtra omnique natura huius conatu, & virtute ſuperior, Iob 10. ver. 45. Deinde quis ita concludet, Nunc & poſtquam hunc ordinem conſtituit Dominus, vt ex nihilo nihil fiat, ſine præexiſtente materia nihil fit: ergo rerum initio, atque ante has leges a Deo datas, idem locū habuit, nihilque alio modo fieri potuit. Agnoſcis ipſe quantum hallucinantur qui ita concludunt. Quemadmodum, exempli cauſa, ſi quis vellet ideo non potuiſſe primas arbores ſtatim atque eo puncto temporis, quo ſunt a Deo ſatæ, fructus ſuos protuliſſe, quod nunc tam cito non ſoleant, egeantque ad fructificandum & matureſcendum longis temporum ſpatiis & interuallis, ſi quis, inquam, ſic argumentetur, omnes ridebūt: & falſam eſſe orationem intelligent, etiam ex ipſo Iſaia 66. v. 8, nedum ex Moſe Gene. cap. 1. Fallitur enim qui ita ſentit magna temporum & conditionum diuerſarum, quæ in rebus diſtinguen-

da sunt, ignorantione & cōfusione. Sic qui nobis aduersus primam rerū creationem illud obiiciūt, quod ais, ex nihilo nihil fit, quia nunc ex nihilo nihil fit, argumētatur a diuersissimis & dissimillimis temporibus & cōditionibus, Nimirum a natura creanda & illegi, ad naturam creatam, & ad certas iam leges reuocatam & cōstrictam. Quod genus conclusionis irridet etiam Augustin. lib. 2. contra Pelagia. ca. 25. Habes igitur quod ad tritissimum & vulgatissimum illud Philosophorum argumentum respondeo. Et quod est illud secundum quod aduersus nos afferri posse dicis?

D. Quod ex Sapiētiae libro sumunt. cap. 11. ver. 18, *Neque enim omnipotenti manui tuae, quae mundum ex informi materia effecit, defuit facultas vrsorū multitudinem, animososque leones in eos immittere.* Ergo de materia rudi & informi, non autem ex nihilo factus est mūdus. Cui sententię videtur astipulari Augusti. qui lib. 3. de Trinitate cap. 5. & 6. ait:

Com-

*Communẽ quandam materiam in caussis
mundialibus consistere.*

P. Hoc iam, quod affers, visum est quibusdam robustissimum argumentum. Itaque materiarij hæretici, qui & Hermogeniani dicti sunt, coinnuntur præcipue, aduersus quos multa præclare docteque Tertullianus. Ut autem de illius libri authoritate nihil dicam, quemadmodum commonui antea, illud tamen respondebo, quod est verissimum, in formem illam materiam, ex qua mundus dicitur effectus, illic & doceri, & credi a Deo ipso ex nihilo primum fuisse creatam, non ex aliqua alia materia censi nati, effusam & suppeditatam (esset enim tandem progressus in infinitum) non etiam per sese existentem, quia esset ipsa Deus. Sed ex recepta iam sententia, quæ apud Rabbinos Hebræorum nota tunc erat, plurimumque postea inualuit, sic scripsit, quicunque librum illum scripsit, nimirum cælum & terram (quæ duo primo die
h.j.

2. Deo creata commemorantur, Gen. 1.) fuisse tanquam primam cæterorum Dei operû, quæ subsequuta sunt, materiam, quam Deus ipse sibi virtute sua illa potenti præparavit, congeffit, & primum rudem subministravit ad tantû illud opificium suum postea cõplendum, & efformandû. Atque ita locus ille est explicandus. Quod autem ad Augustinum attinet, qui cum aduersus nos citant prorsus hominem torquêt. De prima enim totius mûdi huius materia non agit Augustinus, quasi vllâ fuisse velit, aut etiã cã Deo coæternam fingat & cogitet: sed loquitur de materia secunda, per quam in rebus iam creatis, aliæ ex aliis, & tunc ortæ sunt Dei iussu, vti e terra plantæ & animalia: & adhuc hodie fiunt & nascuntur. *Præfeminata est*, ait ipse, *etiam materia in rebus ipsis eorum quæ ex iis nascuntur & oriuntur*, lib. 3. de Genes. ad literam, cap. 14. lib. 2. cap. 15. lib. 1. cap. 14. & 15. lib. 5. cap. 5.

D. Tertio loco cõtendunt non eam esse
huius

huius vocis Creauit, propriam vim & significationem. Nam Is. 43. ver. 13. dicit Dominus se creatorem esse Israelis, quem populum tamen ex semine natum esse constat. & apud eundem prophetam. cap. 65. v. 18. ait, Ecce creo Hierusalem, quem locum siue de ciuibus siue de vrbe ipsa intellexeris, certum est tamē id sine femine & materia, a Deo factam non esse Hierusalem. Atque vox Barah vtroque loco vsurpatur, vt in vocolæ vnus religiosa illa & augusta interpretatione inhærendum non existimem. Item & illud eiusdem prophetæ afferunt: *Ecce ego creo cælum nouum, & terram nouam:* cum tamen hæc ipsa corpora, quæ iam sunt cælum & terra, sit tantum Dominus innouaturus, non ex nihilo iterum alia factururus.

- P. Ita scriptum est apud Isaiam quemadmodum dicis. Sed hi loci nostram sententiam plane confirmant, nedum vt oppugnent: nam vox creandi metaphoricis sumpta est, & a vera pro-
- h. ij.

priaque notione parum inflexa, quo Dei potentia in populo suo, & vrbe sancta præter spem restituenda, aliisque rebus præter ordinariũ mundum instaurãdis maior atque illustrior appareat. Quoniam enim quæ creantur præter naturæ ordinẽ ex nihilo fiunt, ita quia populum & urbem (cuius nulla amplius extabant vestigia, nullum semen, nulla etiam rudera videbantur) se repositurũ, atque redintegraturũ testatur Dominus, creandi voce apposite vtitur, quod hoc Dei opus sit tanquam creatio quædam & mira alicuius rei ex nihilo productio & generatio. Quanquam non diffitebor ipse creandi siue Barach significationẽ sæpe esse translata, & acceptam liberius, vti cum dicitur, *Cor mĩdũ crea in me Deus*, Psal. 51. ver. 12. &, *Thronus peruersorum creat iniquitatem*. Psal. 94. ver. 20. Hæc vero Augustini vox & sententia, pace tanti viri dixerim, mihi certe probari non potest. qui li. 1. contra aduersar. Legis & Prophetar. c. 23.

ita

ita scribit: *Et si aliquando cum aliqua differentia facere & creare dicitur, hoc rectius potest interesse, quod dixi: ut facere sit, quod omnino non erat: Creare autem ex eo quod iam erat ordinando aliquid constituere. Nimium enim subtiliter voces istas facere & creare distinguunt, quæ sæpe inter se confundantur.*

D. Quid igitur?

P. Sic plane aperteque definit scriptura, Deum esse mundi, id est, rerum omnium quæ sunt, creatorem, quia eas ex nihilo fecit, cõdidit, produxit, non autem ex vlla præexistenti materia, & D. o ipsi coæterna, vel ab alio quodam artifice Deo, ut putat Manichæi, suppeditata. Inducit enim ea sententia duos deos: & cum duos cõstituit, nullum relinquit. Aut enim nullus est Deus, aut est vnus. Denique, ut ait Ambrosius, *esset Deus figura tantum inuentor, non aute m operator naturæ: & plus inuenisset accepissetque, quam contulisset, si vlla materia præexistebat.*

h. iij.

D. At quidā materiam vocabulo Tohu, a Scriptura designatam fuisse volunt: vnde postea Græci homines & Philosophi, qui ab Hebræis, & Phœnicibus, Hebræorum vicinis ea primum acceperunt, quæ de mundi ortu tradiderunt, vocem ὕλην effinxere, leui litterarum quarundam immutatione, ex suæ linguæ vsu & idiomate, facta. Est enim ὕλη Græcis idem (aiūt) quod Hebræis cōgeries rudis, informis, & humida tanquam vliginosa quædam fæx & terra, ex qua vi caloris accedentis multa procreātur. A qua voce ὕλη, vocem ἰλύς ἰλύδος, quæ fæcem, & algam, id est, lutosam madidamque terram significat deducūt, e qua multa in mari nascuntur.

P. Quin inepta eiusmodi multa ij comminiscantur, quī errorem illum suum tuentur de prima materia præexistēte, tanquam omnino sit necessaria, semelque imbiberunt, non dubito. Sed quam nulla sit vtriusque vocis Tohu & ὕλη in literis cognatio, vel potius quam

quam sint hæc a vero aliena, ipse vides, & alia conquirere nihil necesse est, cum Deus aperte creator cœli & terræ appelletur.

D. Imo etiam וַיִּבְרָא Gosche וַיִּבְרָא Iotser, id est, factor & formator Deus nominatur, quemadmodum Isa. 66. v. 22. Job. 35. ver. 10. & Isa. 54. ver. 8. veluti etiam Psal. 90. ver. 2.

P. Non temere aut frustra id quidem, sed errorum quos postea inter homines nascituros prævidit spiritus Dei, tollendorum gratia. Est enim hominum de origine rerum error duplex, præter materiarios hæreticos. Nam alij putant primum & semper extitisse totam quandam massam, rudem illam quidem, & confusam, quæ esset aceruus & congeries omnium præcipuarum mundi rerum & partium iam existentium & formatarum, sed inter se perturbatarû, & commixtarû, quod Chaos appellant. Et eam sententiam Hesiodus in Theogonia amplexus est quam P. Naso in Metamorphosi de-

h. iij.

scribit his versibus:

*Ante mare & terras, & quod tegit omnia caelum,
 Vnus erat toto naturæ vultus in orbe,
 Quem dixerere Chaos, rudis, indigestaque moles:
 Nec quicquã nisi p̄dus iners, congestaque eodẽ
 Non bene iunctarum discordia semina rerum.*

Itaque hoc Deo tantũ tribuunt, vt sit huius tantæ molis & ac erui cõfusidistinctor, ornator & ordinator: nõ autẽ creator in tempore, donans ei vt existeret. Itaque dixit poeta, *Erat* tanquam ab æterno: non autem factum est illud chaos à Deo & creatum. Quare Deum appellant non *κτίστην* aut *μονήν*, id est, creatorem mundi, sed *κοσμητὸς* tantum, & vt ait Ambrosius, figuræ inuẽtorem, quasi qui ornatum tantum quendam & ordinem rebus iam existentibus, & certam vim naturamque suam per se adeptis attulerit & induxerit, sapienti quadam, & apta earum distinctione, cuiusque partis in locum suum separatione atque distributione. Alij verò etiam aliquid Deo plus tribuunt: volunt enim mate-
 riam

riam quidem ab æterno fuisse ingen-
 tem molē, sed tantum materiam, non
 autem in ea res ipsas inclusas & com-
 prehensas fuisse (quod tamen primi il-
 li sentiunt) & eam etiam rudē & pror-
 sus informē: quam Deus, quia immen-
 sa erat, frustulatim atque minutatim
 accipiens secuerit, & vt est sapientissi-
 mus artifex, in varias formas effinxerit.
 Atque ita in quāque eius materiæ par-
 tem suam quādam formam & speciem
 induxerit. Sic ferrarius faber ex eadē
 ferri massā frustulatim dissecta clauem,
 malleum, ferrā, vincula, aliaque diuersi
 generis & vsus opera format & cudit.
 Vnde ab iis Deus *δὲν ἐκ τῆς οὐσίας* appellatur
 non *ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας*. At vero Scriptura
 hoc totum Deo tribuit. Nimirum &
 quod res sunt, & quod eam vim, po-
 testatem, naturam, & formam habent,
 quam in iis inesse videmus. Denique
 quod eo loco & situ collocatæ & distin-
 ctæ cernuntur, vt ornatam huic moli
 tantum afferant, quantum qualemque
 videmus & quantum nemo satis vn-

quã explicare dignè possit. Quare scri-
ptura dicit Deũ nõ tantũ Barah, quod
est creare & Græce $\alpha\lambda\iota\zeta\epsilon\iota\tau$ aut $\tau\omicron\iota\epsilon\iota\tau$: sed
& Gascha quod est operari. Græcè au-
tè $\epsilon\pi\alpha\gamma\alpha\gamma\epsilon\upsilon\sigma\theta\epsilon\iota$ aut $\delta\eta\mu\iota\upsilon\sigma\tau\epsilon\iota\tau$: atque etiã Iat-
sar, quod est ornatũ & ordinẽ induce-
re, Græcè autè $\kappa\omicron\sigma\mu\epsilon\iota\tau$, vt omnia quæ in
hoc mũdo insunt & cernuntur, ab vno
Deo esse, id est, vtres sint, & huiusmo-
di sint, certissime constituamus, intelli-
gamus, atque vi ipsa veritatis victi fa-
teamur.

D. Habésne vnde tuã sententiã cõfirmes?

P. Maxime, & istis præsertim Sacræ scri-
pturæ locis Is. cap. 42. v. cap. 43. v. 1. 7.
cap. 45. v. 12. & 18. Item Iob. cap. 26. v. 13.
cap. 35. v. 10. vbi tot tamque diuersis no-
minibus vnus & idẽ Deus appellatur.

C A P. X I X.

*De fine propter quem mundum Deus
creauit & con-
didit.*

Quæ

D. **Q**uæ autem Deum ipsum causa præcipue impulit ut hunc mundum conderet, ipse nullius egens, atque in æterna illa felicitate habitans, & ad quæ nulla felicitatis & immortalitatis accessio fieri ex toto hoc opificio potest?

P. Mera ipsius bonitas, id est, voluntas illa benignissima suæ felicitatis quibusdam rebus communicandæ, quantum fieri per earum rerum, quas etiam creavit, naturam potest. Itaque & Angelos in cælo, & homines in terra condidit, ut suæ illius beatitudinis quodam modo *κοινωνοὺς* & participes haberet ipse summe bonus, summe benignus, summe perfectus, & in sese, & ex sese summe perfecteque totus beatus.

D. Unde id probas?

P. Et autoritate & ratione. Ac autoritas quidem est ea primum quæ cScriptura sumitur Ps. 36. v. 5. *Iehouah vsque ad cælos misericordiatua.* ps. 33. v. 5. *Misericordia Iehoue plena est terra.* Psal. 34. v. 9. *videte quod bonus Iehouah.* & Ps. 103. v. 17. *Misericordia Iehoue à seculo, & vsque in secu-*

lum, & Ps. III. v. 4. In primis autem Ps. 136. per totum. & Ps. 145. v. 9. *Bonus Iehonah uniuersis & misericordia eius super omnia opera ipsius.* Deinde à patribus. Nam aperte solam Dei bonitatem causam esse propter quam hæc omnia fecerit Deus, testatur August. libr. 1. de Genes. ad literam cap. 8. & in Enchirid. lib. 9. & Irenæ. 3. cap. 45. & 46. & Fulgentius in libr. de fide ad Petr. cap. 3. Quod si etiam Ethnicos homines in ea re laudare placet, habes Platonem in Timeo autorem inter eos grauissimū, qui luce naturali testimoniōque propriæ consciētiae ductus ita scripsit, quæ Cicero in libro de Vniuersitate ita expressit: *Queramus igitur causam, que impulerit eum, qui hæc machinatus est, ut originem rerum & molitionem nouam quæret. Bonus erat. Bonus autem inuidet nemini.* Itaque alij sic dicunt, *Sciebat Deus & volebat suam beatitudinem esse communicabilem.* Etsi enim sine his rebus omnibus diuina bonitas in Deo & plenissime & perfectissime inest & inerat,

vt apparet ex Ps.60, atque etiã illibata
 cōseruatur: *sunt tamen hæ res creata ma-
 nifestatiua, vt loquũtur in scholis, cōdecen-
 tia bonitatis Dei, id est, eam bonitatem
 Deum omnino & recte decere demon-
 strant. hæc illi.*

D. Audio auctoritatem, affer rationem.

P. Cum a nobis hominibus nihil profici-
 scatur, ac ne ab Angelis quidem electis
 & beatis, vnde Deus vel quoad æterni-
 tatem suam stabilior: vel quo ad sta-
 tum conditionemque suam melior be-
 tiórque fiat, vt est Psalmo 16. vers. 2.
 (Neque enim ei qui omnino, & ex sese
 perfectus est quicquam adiici potest)
 certè nulla eum indigentia impulit, vt
 hæc conderet. sed hac vna tantum caus-
 sa, nimirum voluntas ipsius summè be-
 nigna. Itaque, quemadmodum Tit. 3.
 v. 4. dicitur, mera Dei bonitas homi-
 num salutis causa: ita & eorum crea-
 tionis causa est. Quòd si hominum, &
 cæterarum quoque rerum eadem caus-
 sa est.

CAP. XX.

Mundus hic, Dei filius dici non potest.

- D.** Percepi quæ dixisti: hæcenus, de Deo, qui est efficiens huius mundi causa non tantum ut opifex, non ut descriptor, & ornator solum: sed multo magis ut creator & ex nihilo produ-cens. vnum modo adde, Num propter- ea mundus hic Dei filius dici possit.
- P.** Veterem quæstionem renouas de qua Augusti. in Enchirid. cap. 38. & 39. agit perspicue. Certe si proprie & intelligē- ter loquimur, neque potest, neque debet hic mundus dici filius Dei: pri- mum, quia non ex ipsa substantia diui- na factus est. At qui proprie filij appel- lantur, e patris semine & substantia gi- gnuntur. Deinde non quicquid ex alio oritur & nasci dicitur, filius tamen eius dici debet ex quo nascitur. Pediculi enim ex carne hominis gignuntur, nec tamen filij hominum, aut carnis dicun- tur

tur. Denique cum Dei ad mundum comparatio & ratio ea sit potius, quæ est opificis ad opus, quam quæ patris ad filium, mūdus Dei opus & ἀποτέλεσμα quidem dici poterit & appellari, filius autem nullo modo.

CAP. XXI.

Quid ad res postea creandas pro materia à Deo primum creatum & constitutum.

- D. **H**Actenus de caussa efficiente, nūc de materia mūdi aliquid expone.
- P. Quid vero eā tibi commemorem, quæ nulla fuit, quemadmodum supra copiose disputavi: vt vox etiam ipsa creandi, si propriam eius significationem spectes, demonstrat. Nec puto operæpretium Philosophorum, qui pene omnes in hunc scopulum impegerunt, sententias refutare: vel Hermogenianorum hæresin reuincere, qui eum errorem in Ecclesia Dei iam extinctū ex Stoico-

rum schola & Dogmatis reuocarūt & a Philosophis ^{quorū} hominibus mundi originem discere maluerunt, quàm a veris Christianis, atque etiam ex ipso Dei verbo. Quorum argumenta omnia opere præclaro & vtili cōfuta-uit Tertullianus, qui liber in manibus hominum versatur, estque lectione dignissimus.

D. Nec vero illam quæro, quæ nulla fuit, sed istud potius, vtrum ex rebus ipsis creatis ex nihilo aliquid à Deo ipso dispositum, præparatum, & productum fuerit, quod postea cæteris rebus creandis vicem, vsumque præberet, & ex quo postea Deus reliqua efficeret vel efformaret.

P. Difficilem me quæstionem ingredi iubes, quæ & paria pene rationum momenta habet, & pari numero graues auctores. Doctorem enim scriptorum alij putant Cœlum & Terram, de quibus Genes. I. v. I. dicitur, *In principio creauit Deus cœlum & terram*, à Deo quidē creata ex nihilo, sed primum tamen & ante

ante omnia, vt esset reliquarum rerū creādarū materia parata. Itaque nihil reliquis diebus esse à Deo actum, nisi vt hæc materia & massa cōfuse primū edita, & rerum omnium semina cōtinens distingueretur in sua genera & elementa, & quodque rerum genus ornaretur atque suis legibus vinciretur. Alij autem aliud existimant, ista initio futurę explanationis προσηγορίᾳ tantū quodā & anticipatione fuisse proposita, vt summa totius futuræ narrationis melius intelligeretur, & tantī ædificij, qualis mundus, limites primū designarētur. Sic periti architecti domum amplam constructuri certis regionibus, finibus, & lineamentis totū opus futurum circumscribunt & designant, vt intra eas metas reliquas ædificij partes quærant, atque apte collocent, seque ipsi inter eas contineāt. Ergo (aiūt) cælum & terra proponuntur a Mose, idque in ingressu narrationis, vt quos limites futura descriptio, totumque ipsum opus habeat intel-

ligamus, quemadmodum post narrationem creationis idem ille eodem quoque limites iterum repetit, & totum opus à se expositum eodem modo cōcludit. Genes. 2. v. 1. Ergo in principio creavit Deus cœlum & terram, id est, primum omnium summa omnium Dei operum (de quorum creatione dicturus est) nobis cogitanda proponitur. Deinde docet & Iren. libro 2. cap. 10. 11. & 16. Deum non esse similem hominibus, qui vlla etiam a se creata & preparata materia egerit ad reliquarum rerum molitionem & opificium.

D. Quid tu igitur aliudne sentis?

P. Certe probabilior mihi videri solet priorum interpretatio, & sentētia, qui cœlum & terram (qualis illic commemoratur) ex nihilo quidem primum a Deo creata esse volunt, sed velut rudem totius futuri operis & ornatus materiam, ex qua Deus sua vi, & potentia eduxit reliqua. Quanquā enim Deus omnipotens nulla egebat materia,

ria, neque ad cœlum & terram primū
 creanda, neque ad reliquorum dierū
 opera producēda, vti neque hominis
 semine opus habet, si velit, ad homi-
 nes hodie serēdos: tamē nō *quid quā-*
tumque potuerit in istis questionibus que-
rendum est, ait Augustinus lib. 2. de Ge-
 nes. sed quid rerum natura patiatur,
 & quid voluerit, & nobis ipse verbo
 suo patefecerit. Nec caret hæc mea
 sententia iusto suo firmamento, id est,
 vel autoritate hominum, vel etiam ra-
 tione. Autoritas est non hoc modo,
 quod & Philo Iudæus & passim Rab-
 bini, & Hebræorum eruditissimi sic
 locum illum Mosis explicant: sed etiā
 Augustinus sæpe, veluti libr. 5. de Ge-
 nes. ad liter. ca. 3. & 5. & li. 1. cap. 5. Am-
 brosius etiam in Examero, Chryso-
 mus, Basilus & alij.

D. Sed ecqua ratio tuæ sententiæ afferri
 potest?

P. Duplex. Ac prima quidem, quod ista
 expositio optime cum verbis & serie
 Mosis cōuenit: deinde quod ipsa voce
 i. ij.

Principij & significatione eius videtur plane confirmari. Principium enim comparate ad alia dicitur. Itaque ut doceret quo modo ex iis duobus reliqua postea facta essent, aperte praefatur Moses, caelum illud & *illam* terram in principio, id est, ante omnia illa Dei opera creata esse, & ad reliquorum operum usum, id est, unde sequentia postea desumpta, & tanquam prognata sunt. Cuius sententiae vestigia, quamquam veritate manifeste interpolata, videntur extare tum apud Hesiodum in Theogonia, tum apud Ovidium notissimo illo loco *Metam. 1. Ante mare & terras, & c.* Sed haec quoque ratio afferri potest, quod res ipsa, imprimis vero terra, sic nobis describitur, & appellatur a Mose Tohu & Bohu, ex quo apparet fuisse rudem quandam futuri mundi massam, seminarium, & materiam a Deo ipso tunc tantum, non autem ab aeterno paratam. Quin autem confusionis aliquid etiam tum fuerit in ipso caelo, negari non potest, quum nondum

dum cælestes terrestresque materiæ a seipsis distinctæ & separatæ fuerint, quod demû & hic factû est. Quod cœli nullus adhuc erat ornatus, nullus quoque splendor, vel lux in eo micabat. Sed illa confusio maior in terra fuit. Itaque de ea dictû est Tohu & Bohu.

CAP. XXII.

Materia rerum terrenarum qualis fuerit: & quam commode a Deo preparata.

D. **Q**uid igitur voces hæ Tohu & Bohu significant?

P. Primum informe quiddam, rude, cōfufum, sed aptum tamen dispositumque ad formã ornatumque admittendum & suscipiendum. Itaque hac ratione loquendi utitur Scriptura, cum quid impositum, & indigestum designat, veluti Is. 34. v. 11. 40. v. 17. Talis igitur quædam fuit tunc illius terræ facies, qualis ferme ab illo canitur his verbis:

Quaque erat & tellus illic & pontus & aer:

Sic erat instabilis tellus, innabilis vnda.

Luce carens aer, nulli sua forma manebat.

Deinde vt omniũ rerum summa sunt genera duo, vnum cœleste, alterum terrenum: sic duplex materia a Deo, constituta primum omniũ fuit, a Deo, inquam, qui cuius, & quotuplicis naturæ futura erant sua opera non ignorabat, sed iam tum præparabat. Cœlestium enim mundi partium cœlestis materies parata est, & perfecta quidem, cœlum. Terrenarum autem terra, & ea etiam madida, humida & vliginosa, cui propterea aqua superfusa fuit, quemadmodum est in Ps. 104, v. 6. vt ex eis duobus elementis vnum tantum corpus tunc extaret. Ac quidẽ in cœli illius, quale tunc fuerit, explicatione minus immoratur Moses, quia fuit quiddam efformatum magis quã cõpositũ. In terræ autem statu describendo fusior est. Terram enim illam primam & materialem appellat Tohu, & Bohu, id est, confusam quãdam

dam massam: qualis à nobis cogitetur
 necesse est, si eum ornatum, & distin-
 ctionem, quam postea addidit Domi-
 nus, animo ab illa distraxeris.

D. Quid igitur vocabulum Tohu notat
 in Scriptura?

P. Hoc ipsum quod nos Latine inane di-
 cimus & desolatum, nimirum cuius
 nullus est vsus & commoditas, quod
 neque fructum, neque sui vsuram ali-
 quam præbeat. Itaque quod sit nihili.
 Vnde fit vt nihilũ sæpe vertatur hæc
 eadem vox: veluti Iob 26. v. 7. Is. 24. v.
 10. & 40. sub finem. Quare eam utilita-
 tem, quam nos hodie ex terra perci-
 pimus, excludit vis & notio huius vo-
 cis Tohu.

D. Quid vero vox Bohu?

P. Illud ipsum denotat apud Hebræos,
 quod apud Latinos informe & incõ-
 positum. est autẽ illud informe, a quo
 omnis distinctio, ordo, aptaque & uti-
 lis partium collocatio abest, & quod
 nihil nisi cõfusum & horrendũ quid-
 dam præ se fert spectatibus. nõ quod

tamen omni forma careret. Quod fieri non potuit, cum iam nomen haberet, & Terra appellaretur. Sic Isai. 29, v. 21. accipitur.

D. Miram tu mihi mundi huius fabricandi originem & materiam a Deo creatam narras.

P. Atque huiusmodi esse oportuit, tum ut immensam summi, & optimi Dei potentiam melius intelligeremus, qui e tali tantaque rerum confusione, & e tantis tenebris tam admirabilem, ut ait Paulus 2. Corinth. 4. v. 6. ornatum, lucē, & usum eduxit: tum etiam quod quæ res ita primum instituebatur, ut esset variarum formarum velut materia, receptaculum, susceptrix & matrix quædam, talis esse debebat. Quamquam fateor terram iam ab ipso suæ creationis momento, suam, eamque propriam formam habuisse, sed quæ, quatenus à nobis materia spectatur, alis posset admittere & induere. Itaque hæc eadem materia & terra vides quam pulchre a Deo aptata, & disposita ad formas

mas rerum postea suscipiendas nar-
retur.

CAP. XXIII.

*Abyssus aquarum cur huic materia &
terra superfusa?*

D. **Q**uomodo istud?

P. **Q**uod aquarum vorago & abyf-
sus commista cum illa terra tum tem-
poris fuisse dicitur.

D. At hoc ipsum auget horribilem tan-
tæ illius confusionis faciem.

P. Verum dicis, sed ex eo potentia Dei
magis illustratur. Atqui hæc etiã ipsa
aquæ cum terra coagulatio, & commi-
stio fuit omnino necessaria ad hoc i-
psum quod dicimus, nempe, vt esset
terra omnium terrenarum rerû, quas
ex ea oriri Dominus volebat, bene &
cõmode præparata quædam materia.

D. Explica teipsum.

P. Semen & materiam rerum omnium

formabilem esse oportuit, & vt ita loquar, ductilē & tractabilem, id quod sine humore esse nō poterat in terra. Itaque terra humorem admistum habuit, quæ natura sua sicca & dura quædam res est, nec sibi cohærens, nec in longum aut latum tractabilis, nisi colligate, & emolliente humore talis fieret. Vnde in eodem corpore creata comprehensaque a Deo est vis illa immensa aquarum, quæ dicitur abyssus, sub qua terra ipsa informis concludebatur, & latebat. Ex quo etiam Chaos maius, & magis ad explicandum difficile fuisse tota illa massa apparet, ex qua tamen tanta pulchritudo, tantus ordo, tantus nitor, tantaque venustas, & illa quidē venustissima, a Deo producta est. Quæ omnia in prima materia fuisse necessaria, etiam ipsorum Philosophorum prophanorum auctoritate demonstrarem pluribus, nisi locus ipse Scripturæ satis perspicue id comprobaret.

D. Quomodo?

Dicit

P. Dicit enim Moyses, & tenebra erat in superficie voraginis vtl abyssi, & Spiritus Dei agitabat sese in superficie aquarum, Genes. I. v. I. vt duo hic a nobis contra omnium Philosophorum sententiam statuere: sit necesse. Primum quidem, materiam omnium operū, quæ postea a Deo producta sunt, nō fuisse exilem quandam rem & cogitationem, animo, potius, quam mole corporis cōprehensibilem: sed fuisse ingentem illam molem & globum, qui postea in suas partes seorsum deductus, & dissectus terram hanc quam calcamus, & mare immensum quod nauigamus, continebat. Materiam enim primam tanquam tenuem & fugientem quandam vmbra illi considerant, & prorsus forma carentem. Quod fieri non potest. Neque enim res quæ existit, omnino carere forma potest: quia quod omnino forma caret, nihil est, neque propterea est. De qua sic in lib. cōtra fundam. epistol. Manichæor. capit. 29. *informem quandam materiam sine speciē,*

*sine qualitate, sine mensura, sine numero
 & pondere, sine ordine & distinctione, con-
 fusum nescio quid, atque omnino expers
 omnis qualitatis. Vnde quidam doctores
 Græci ἀνοσιον vocant. Sed hanc sententiã
 irridet Augustinus. Secundum effici-
 tur, Non vnã quandã & commu-
 nem rerum omnium visibilium mate-
 riam primã esse constituendam, sed
 diuersã, nempe rerum cœlestium
 vnã, quæ est cœlum: alterã terre-
 narum, quæ est terra & aqua, quæ &
 eodem corpore comprehensa est, &
 eodem tempore ad terram emollien-
 dam creata, quæ tria sunt condita pri-
 mum ex nihilo.*

D. Sed quæ nã est illa abyssus & vorago?

P. Plane hoc ipsum quod postea mare
 appellatur, sed appellatur abyssus a
 Græcis: ab Hebræis autem Tehom.
 Abyssus, quod fundo tanta aquarum
 vorago & collectio careat, qui sciri,
 tentari, & explicari possit, nimirũ tam
 alte patet, ἀπὸ τοῦ ἑύθου. Tehom autem
 quod fremitu horrifono, & fragore
 formida-

formidabili moueatur cōcutiaturque tanta illa copia aquarum, quia suapte natura fluctuat & in sese recidit & reuoluitur, non autem manet quieta.

D. Sed de eo disputatur, vtrum ea abyssus & moles aquarum infusa terræ venis & meatibus fuerit intus permista, an tantum eius superficiei superfusa, & superiecta: quia si superfusam tantum dixeris, vix propterea mollescere tanta terræ moles potuerit: sin autem etiam commista terræ erit, & Chaos horribilius effeceris, & naturæ elemētique illius duri liquefactionem & emollitionem melius intellexeris. Nec enim iis, quemadmodum credo assentiris, qui illam abyssum aquarum tenuem, & raram tantum nebulam fuisse sentiunt, quæ terram obtegebat: id quod refert Augustinus.

P. Non assentior, sed quin vtroque illo modo, quem explicasti, magnū & horrendum Chaos constituatur & demōstretur, siue commista terræ, siue tantum superfusa abyssus fuerit, non du-

bito. Nec etiam ambigi potest, quin tot tantisque aquis circumfluum, & cōplutum terræ illius corpus satis mace rari, & colliquescere iā potuerit. Sed tamen vt exponam quod ex sacrosancto Dei verbo in hac quæstione statui mihi videtur posse, afferam quod est scriptum Ps. 104. v. 6. de terra enim loquens sic ait, *Voragine tanquam vestimento operueras eam*: vt non commista singulis terræ partibus singulæ abyssi & aquæ guttæ fuerint, quod illi putāt, sed toti corpori terræ tota aquarum moles incumberet, & in eius superficie innataret. Quemadmodum postea tēpore Noe in dilunio factum est. Cuius sententiæ hæc quoque ratio est, quod & Spiritus Dei, & tenebræ, quæ incumbabant informi illi moli, non terræ ipsi, sed aquis & voraginis superficie superfusa scribuntur, vt terram totam illa voragine fuisse inuolutam & obtectam plane appareat. Deinde cum die tertio separata est abyssus a terra, congregatæ tantum sunt aquæ ex
illa

illa superfusione, & expansione, quæ super terram erat, non autem dicuntur aquæ expressæ e terra tanquam e spongia, quod tamen erat necesse.

CAP XXIII.

Tenebræ cur super eadem molis & materiae facie.

- D. **S**ed cur tenebræ super illam confusæ materiae faciem & molem erant?
- P. Ut eo magis immensa illa Dei veri virtus, sapientia, & potentia eluceat, qui etiam confusa mole, & tot impedimentis concurrentibus, tam pulchrum rerum ordinem tam cito, tantaque vi sua eduxit, etiam cum modus ipse eius distinguenda, (vt docet Paulus 2. Corinth. 4. v. 6.) & explicanda omnino alienus esset: solent enim omnia in luce distingui. Ergo etiã tenebræ erant præter ipsam molis cõfusionem Deo obiectæ. Quomodo igitur egit Deus, & ista distinxit, cum essent tenebræ? vir-

tute sua immensa & omnipotēti. Augment enim illæ maxime istius tantę cōfusionis horrorem, faciuntque vt eius dissolutio & explicatio plane desperatum opus videatur. Nā si ad id quod confusum & iam implicatum est, tenebrę accesserant, omnis illius euolendi & explicandi spes, & ratio adempta nobis erit, vt cuilibet mundi creandi & distinguendi viam, quam primum Dominus est ingressus, cogitāti opus hoc non difficile tantum, sed plane impossibile cēseatur. Mundi autem iam distincti ornatum & formam intuenti, opus hoc ex prius digestissimis & ordinatissimis principiis, & partibus constitutis ortum esse iudicetur, & lucem primū ante res ipsas fuisse putet.

D. Num vero fit Deo iniuria, cū qui est sapiētissimus, optimus, perfectissimus, pulcherrimus, molem hęc materiamque primam tam confusam condidisse narratur, & tenebras cōstituisse, qui & potuit, & vt videtur, debuit statim & primo quoque momento edere eā distinctam

distinctam & ornatam. Certe Manichæi cum hæc imperite cogitarent, & perperam animaduernerent, sunt decepti. Sed Valentiniani quoque eorū patriarchæ, propterea impegerunt. Nam impiis suis in hoc rerum genere cogitationibus inducti dixerunt, Mūdum hunc, eiusque exordia prima, & materiam esse fructum & effectum fœdæ cuiusdam labis, & ignorantia Dei, non autem consulti cuiusdā numinis & opificis opus, quod sine horrore ne legi quidem possit. Aduersus quos disertissime atque etiam accurate pater Irenæus lib. 2. ca. 3. Sed ut respondeam ipse, atque afferam quod ad hanc quæstionem pertinet: dico Dominum, qui, ut suæ gloriæ & potentia notas diuitias faceret, omnia cōdidit, voluisse, hac potissimum via & ratione in mūdo creando se patefacere atque illis uti. Ergo quemadmodū Dei sapientissimi erat, viam, quam iudicauit esse ad sese patefaciendum optimam, eligere & inuenire: ita nostrum

est, eamque elegit, comprobare, venerari, & adorare. Fides enim ad hæc Dei opera intelligenda regula & animis nostris dux esse debet, quæ si non accesserit, nihil quicquam in hoc toto Dei opere, etsi patētissimo atque pulcherrimo, salutariter vtiliterque cogitabimus. Nā vt est scriptum Hebr. II. v. 3. *Per fidem intelligimus constructum fuisse mundum.* Hæc igitur, vanas ingeniorum nostrorū rationes secuti, definire non debemus.

D. At nonne hæc de tenebris materiæ illi primæ circumfusis narratio sententiam Aristotel. cōfirmat de priuatione, quam tertium esse rerum omnium principium ille statuit libr. I. Phisici auditus?

P. Apagesis istud de priuatione, tanquā mundi principio, insomnium, & delirium. Qui enim potest priuatio (quæ res nulla est) rei causam censerit? tanquā ignem frigoris causam dicas, & contendas. Deinde priuatio Aristotelica in ipsa materia hæret infusa: at tenebra,

bræ, de quibus Moses agit, extra materia corpus fuerunt, & nullam ad formam suscipiendam commoditatem afferunt, quod tamen facit priuatio Aristotelica: imo potius spem omnem formæ inducendæ adimebant tenebræ, vt prorsus cum Mose pugnet Aristotel. consilium.

CAP. XXV.

*Spiritus Dei cur super hac ipsa materia
& mole.*

- D. **D**E materia prima huius mundi, eiusque mira confusione, & vt ita dicam, cōtribulatione dixisti, expone cur cōmemoratus sit a Mose Dei Spiritus.
- P. Multis de caussis, potissimum tribus. Primum quidem, vt mundi creationē non solius Patris & Filij, sed & Spiritus quoque sancti (qui *αὐτὸ ὁμοούσιον* ab illis est distinctus) opus esse intelligeremus. Quāquam si propius verba spe-
- k.ij.

Ctes, vox, *Spiritus Dei*, notat eo loco
 non personam illam tertiam Trinita-
 tis infinitam, & nullo loco cōclusam,
 sed ipsius tantum effectum & vires &
 presentiam quādam, quæ sese exere-
 bat, & manifestabat illinc. Sed est in
 Scriptura frequens, vt *Spiritus sancti*
 & dona & symbola pro ipso accipian-
 tur, & cum illa commemorantur, ipse
 illic suo specialique modo fuisse intel-
 ligatur, vti Matthæ. 3. quia alio nobis
 modo, quam per illos suos effectus, &
 dona innotescere nō potest. Ergo *Spi-
 ritus Dei* suum in condendo hoc mū-
 do munus, & explicate & distincte ha-
 bet. Secundum, vt qua vi, & quo spiri-
 tu illa tanta & prima moles etiam ab
 initio sustentata fuerit, agnoscamus.
 Non à se ipsa illa quidem, nō ab aquis
 circumfusis, non a tenebris incumben-
 tibus, quæ potius primam illam mate-
 riam tãquam in vtero nascentem ob-
 ruerent, & abortiuam facerent: sed a
Dei Spiritu illo omnipotente, omnia-
 que vi sua diuina sustentante & viuifi-
 cante,

ficante, per quem illa terræ & aquæ moles immensa, & tam stupida subsistebat, vigeat, vegetabatur, sustinebatur, retinebatur, & (vt ita loquar) animabatur, vt ista omnia & eorum vires ad Dei vnus gloriam referamus.

D. Quomodo id probas?

P. Quod Spiritu Dei etiã hodie omnia subsistunt & sustentantur, quanquam vim & naturam propriam iam sortita sunt, nedum vt illo tempore ab eo destituerentur, vt est Ps. 146. v. 4. 139. v. 7. 1. Timoth. 6. v. 13. Actor. 1. v. 28.

D. Quæ tertia ratio est?

P. Vt qua ratione, quo motu, quoque progressu res omnes ex prima illa materia & mole a Deo extractæ, & eductæ prodierint, melius explicaretur. Vti enim hodie prima rerum semina, etiã postquam iacta sunt, videmus vi diuina non solum sustentari, sed etiam foueri, proritari, & calefieri vt parturiant, & quæ continent in sese conclusa corpora emittant: sic in illa prima rerum materia factũ est, adeo vt pri-
k. iij.

ma rerum semina *idem spiritus* vi sua sustentaret & foueret, qui nūc eadem mouet, sed illa ipsius actio manifestius ostendebatur tūc, propterea quod nōdum erat verbo Dei inditavis aliqua ordinaria gignēdi, & producendi rebus ipsis. nam illa postea data est. Itaque potenter sese in iis manifestabat Spiritus Dei, & eam molem fouebat. Id quod etiam perspicue docet Moses ipso dicendi genere, quo est vsus.

D. Explica tete.

P. Hoc quod dico non tantū verba Mo-
sis innuunt, sed plane demonstrant.

D. Quænam illa?

P. Hæc nimirum, & *spiritus Dei agitabat
sese in superficie aquarum.*

D. Quid vero illa sibi volunt?

P. Spiritum Dei robur vegetū indidisse illi tam magnæ moli, non solum per quam esset, seseque sustineret, & tanquam portaret: sed etiam vim quandam inferuisse, iniecisse & excitasse in ea, per quam postea ad parturiēdum, & velut concipiendum incalesceret.

Vtrunque

Vtrunque enim notat vox Hebræa, Merachephet. Nam nō solum sustentare & agitare significat, sed etiam fouere, vti aues pullos suos fouent: & vim incalescendi, seque concitandi immittere. Deuter. 32. v. 11. quod Paulus videtur conuertisse *θαλάσσιον*. Ephes. 5. v. 29. Quemadmodum idem Dei Spiritus Ps. 139. v. 7. operari dicitur, & emitti, vt res etiamnum hodie gignantur, & prodeant in lucem: qui si cesset aut subtrahatur, res nullę nascentur, quantumlibet earum semina iacta sint, & homines ipsi laborent, & enitātur, sed suffocatae in ipsis terræ visceribus & matrum vteris iacebunt.

D. Sed cur illa spiritus actio & vis ex qua dam sui agitatione, motitatione & vēti flatu descripta est?

P. Quoniam ipsius Spiritus sancti præsentiæ & actionis symbolum fuit hæc agitatio & flatus, vti colūba alibi fuit eiusdem Spiritus sancti præsentis sacramentum. Matth. 3. ver. 16. Alibi linguæ igneæ operationis & donorū eius

figilla & notæ, Actor. I. Alibi etiam flatus emissio & spiratio ex ore, Ioan. 20. v. 22. Quanquã enim ille Spiritus Dei, qui est Deus, nõ est vêtus quidam, tamen eius operatio hoc agitationis & spirationis symbolo notata est, & designata: est enim viuificãs spiritus: vita autem motu, & agitatione maxime perspicitur, & a morte discernitur, quæ est perpetua, & stupida rerum quies, 17. v. 28. vt ex ipso etiam symboli genere satis doceatur, quorsum adesset Dei Spiritus, & quid efficeret, nimirum vim iniiciebat.

D. Sed cur in superficie aquarum erat ille Spiritus, cum nec aquã fuisse creatam dixerit antea Moses, & potuerit etiam in istius molis meditullio latẽs, vt fermentum quoddam, vel ignis totam massam intus calefacere & sustẽtare?

P. Fuisse aquam vna cum terra prima editam, & a Deo simul creatam satis ostendit Moses, cum statim subiungat, *Et tenebræ erant in superficie abyssi*, id est,

est, erant in aquarum mole. Vtrunque enim elementum fuisse vnicam corporis vnus molem, verba illa demonstrant, inconditam quidem illam primum, & quæ duobus illis iunctis constaret, nec in ea re dubitationis quicquam hærere potest. Cur autem in superficie & summo aquarum, id est, totius molis, non autem in imo vel meditullio illa vis & Spiritus Dei appareret, ratio est, nō quod ille nō penetraret ad imum vsque, & summam tantum molis superficiem non sustēteret, (Dei enim Spiritus iam tum ad inferos vsque pertingebat, Psal. 139. v. 7. & singulas istius molis partes etiam abditissimas vi sua replebat, & permeabat) sed quod cum sic ista omnia, & fieri, & extare voluerit Deus, vt in his manifesta, perspicua, & facilis cognitu, non autē latens & occulta eius potentia esset, in superficie totius molis, & in aperto, non autem in imo fundo, vel in medio eius, id est, in abscondito symbola illius oportebat apparere, &

fese proferre. Deinde oportuit eundē Spiritum totam molem non tantum vnam & partem amplecti & fouere, quod illa spiritus circū vniversam molem gestatio & volutatio factum fuisse demonstrat.

D. Cur autem terram, aquam, & cœlum vocat, quæ nōdum vel hoc nomine vel propria natura distincta erant, & donata? nam sequentibus diebus post res iam secretas ita nominata sunt.

P. Cœlum quidem ipsum iam tum fuit factum a Deo, & nominatum cœlum, sed ratio nomen & etymon ex posteriore opificio, quod est secundæ diei opus & expansio, intelligitur. Itaque per *πρόληψιν*, & anticipationem quandā ita appellantur Cœlum & terra, ne si ita corpora nullis nominibus & vocabulis designarentur, res ipsa explicari nō posset. Præterea quod cum res ex suis propriis que nominibus dicuntur postea appellata, non alia quædam iis substantia, indita est, sed eadem retenta, quæ inerat illis, cum adhuc confusa erant,

erant: sed tantum ornatus additus, per quem tum ab aliis, quæ diuersi generis erant, fuerunt distinctæ: tum ipsæ in sese formatiores factæ.

D. Quid autem? Tunc Anaxagoræ sententiam probas, aut reuocas, qui omnia omnibus primum putat cōmixta fuisse, & ex quolibet fieri quodlibet, & rerum ortum nihil aliud vocat, quam *ἀνάκρησις* & distinctionem ex confuso quodam, cui prius inerant, aceruo.

P. Minime id quidē, nec enim in illa terræ mole, de qua iam pridem disputo, vel arbores iam cōditas, vel homines formatos, vel pecora iam procreata latuisse dico, & quibusdā in uolucris obiecta & implicata extitisse, id quod sensit Anaxagoras: sed id ipsum refutat Moses, qui quæ sequētibus diebus sunt producta, demonstrat fuisse facta, non tantum secreta, nec ex aceruo vel quodam penu rerum deprompta, separataque. In illa tamen prima materia, vere quidem dixerim cum Augustino, infusa fuisse semina primordia-

liter & radicaliter, rerum ex ea postea prognatarum, quæ nec quidem ab ipsius terræ substantia diuersa erant, & in illius tamen visceribus inclusa laterent: sed quod verbo & spiritu agente apta effecta terra res illas postea produxit, quas ex ea extare Deus voluit. Denique quomodo rerum omnium illâ *σύνχυσιν* Anaxagoricâ inducimus, qui tam aperte rerum cœlestium materiam a rerum terrenarum materia diuersam & separatâ in sacra Scriptura legimus? Rerum enim cœlestium tanquã materia fuit, vt puto, illud cœlum, quod vna cum terra a Deo prima die creatum fuisse traditur.

C A P. ³ XXVI.

De rerum cœlestium, quæ sunt visibiles, materia.

D. S ED de illo primo cœlo rerum cœlestium seminario quid sentiendum est?

Fuisse

- P. Fuisse illud non locum istum, qui aer siue expansio dicta est, & sequenti die creata est: Genes. I. v. 8, sed potius materiam rerum cœlestium a Deo preparatam, quæ generali nomine cœlû appellatur.
- D. Quale vero fuit illud cœlû, quod materiam cœlestium vocas?
- P. Primum quidem obscurum, tenebrosum, & si substantia quidem erat subtilissima, sed informe & inornatû nõdum ab illa terræ & aquæ mole loco spatioque vlllo interiecto separatum, vt apparet Genes. I. v. 6. sed adhuc illi adiunctû & vicinum siue contiguum.
- D. Sed fueruntne illi cœlesti materiæ macerandæ necessariæ aquæ, quemadmodum terrenæ, vt ex ea postea cœlestia producerentur?
- P. Apagesis. minime enim legimus cœlestia illa corpora, qualis sol, luna, astra, totaque illa cœlestis regio, quæ dicitur, quæque supra elementarem a Deo collocata est, e cœlo ita producta, quemadmodum e terra terrestria.

Nec enim sicut dictum est Genes. I. v. II. germinet terra germen herbã producentem semen, & producant aquæ reptile, Genes. I. v. 20: ita scriptum aut a Deo præceptum fuit, Producat cœlum solem & lunam: sed sic, Sint luminaria in expansione cœli. Genes I. ver. 14. ex quo satis liquet cœlum illud primum non eo modo cœlestium materiam extitisse, tanquam fœcundus, & prolificus quidam eorũ pater fuerit: nec eodem etiam modo materiam cœlestium destinatum: quo terra terrestrium materia & matrix a Deo cõstituta fuit.

D. Cur autem Dominus tam vario modo ex iis materiis res esse, & effici voluit, nec eadẽ ratione cœlestia ex cœlo, vti terrestria ex terra nasci?

P. Non tantum idcirco, quod quemadmodum diuersę materiæ dissimilisque generis erant ab ipso conditæ (quanquã tamẽ omnes sunt corporeæ) diuerso quoque modo eas fungi vsumque sui præstare oportet, vt earũ differētia

tia intelligeretur & obseruaretur: sed etiam vt in tanta producendi varietate, Deus melius tum immensam potētiam suā, tum etiam illā suā *αυτοκρατορ* sapientiam nobis ostēderet, Sic in vno & eodem homine formando alia ratione corpus: alia vero animum ipsius Deus creauit, & adhuc, creat & fingit, qui eadem ratione vtrunque producere potest.

CAP. XXVII.

Mundi forma que.

- D. **H**Actenus de materia huius mundi, nūc de forma expone si quid habes.
- P. Cupio.
- D. Ecqua igitur huius tanti operis forma est?
- P. Vnica quidem, quæ *οὐρανοῦ* fit, statui minime potest. Nam, vt antea docuimus, non potest esse vnica & singularis quædā totius huius mundi anima,

quæ in singulas eius partes tanquam corporis artus diffusa ciet, agat, moueatque tantam hanc machinã & molem, quicquid Aristotelici & Platonici sentiant. Atque etiã recte negat Augustin. libr. 7. de Genes. ad Liter. cap. 12. Deum huius mundi tanquam animantis animam esse, quando ipse supra mundi corpus omnemque spiritum habitat, atque etiam extra mundi totius fines diffunditur. Sed sua cuique rerum generi & natura & forma a Deo data est, de qua in singularibus tractatibus, qui institui de singulis generibus solent, disputatur. Rotunditas autem illa, quam mundo quidam tribuunt, uti formam, non interna & *essentiã*, id est, essentialis mundi forma censi dice debet, sed accidentalis tantum & externa.

D. At nonne Scriptura mundo partes tribuit, & situs differentias, tanquam animali, atque etiam distinctas inter se regiones?

P. Tribuit, sed quæ propterea esse vnã
&

& eandem totius huius mundi formā spiritum, & animam non probent, nec eum esse animal euincant.

D. Cur ita?

P. Quia cum corporis, & coalitionis sit genus triplex, vnum simplex, & continuum, qualis homo: secundum contiguum, qualis tota aliqua domus: tertium disiectū, qualis grex: recte quidem dicitur omne genus corporis tāquam totum quoddam partes semper aliquas habere, in quas disseccatur, & situs siue loci diuersas differētias, quæ possunt in eo notari: vna tamen anima, & spiritu vno, vel forma vna omne genus corporis non continetur: sed illud tantum, quod simplex, & continuum est a nobis appellatum, velut singuli nostrum.

CAP. XXVIII.

De mundi partibus, & primum de ætherea & elementari regione.

D. **Q**uænam sunt igitur mundi præcipuæ partes, quas refert Scriptura?

P. Varij quidem generis. Aliæ enim sunt integrales, & totum ipsum mundum cõstituentes quas *ou' or' t' d' es* appellamus, aliæ vero distinguẽtes tantum, & certi tantum vsus certarumque commoditatum gratia definitæ.

D. Quæ sunt vero mundi partes integrales, & eum constituentes?

P. Summatim quidem duæ in Scriptura fere proponuntur, cœlum, & terra: vt Colof. I. vers. 16. Genes. I. & 2. Isai. I. v. 1. & infinitis pene aliis locis: quâquam Gene. 49. v. 25. Cœlum & abyssus enumerantur.

D. Quid tunc Cœli nomine complectitur Scriptura?

P. Illam omnem vniuersitatis huius regionem, quæ ætherea a Philosophis dicta est, & continet cœlestia, & ingenerabilia corpora quæ perdurât, neque à die suæ creationis sunt mutata, vt ait Petrus 2. Petr. 3. v. 4.

Quid

D. Quid terra appellatione?

P. Non hoc solum corpus & elemētum, quod proprie terram nominamus, sed totam illam mundi huius regionem, quæ à Philosophis elementaris dicitur, & quæ genitabilia corpora, quotidieque variātia & mutabilia habet.

D. Differuntne hæ regiones duæ?

P. Maxime & re & nomine. Ac nomine quidem, quod illa prior cœli vocabulo: hæc posterior mundi pars elementorum appellatione etiam à Scriptura designatur. Nam Petrus 2. Petr. 3. v. 10. & 14. voces has οὐρανός, & γαῖα distinguit. Re autem, quod illa durat, & in suo statu perstat: hæc quotidie mutatur & vices nascendi pereundique habet. Illa Deo reseruata, hæc hominum vsui concessa dicitur, Ps. 115. v. 16. Illa stridore tātum & leui perstrictu flammæ extremo die peritura docetur, quod subtilis omnino & tenuis naturæ sit. Hæc autem æstu, & magno ignis incendio cremata conflagrabit, & dissoluetur, adeo vt quod in terre-

nis lignis fieri videmus cū adurūtur, nimirum vt crepent, exhalent, & aliquem vaporem emittant, qui ex humidioribus partibus exit: ita dicitur elemēta æstuātia fore & lipuefactum iri, quod sint naturæ durioris, crassioris, & spissioris, minusque puræ, & defæcatę. Sed & hæc quoque differentia inter vtranque mundi partem obseruari potest, quod quæ in priori illa insunt, sunt causæ efficientes vel principia earum rerum, quæ hic gignuntur. Itaque sunt extra res ipsas, quas producunt. Sed quæ in secunda & elemētari mundi parte cōtinentur, sunt earum ipsarum rerum, quæ hic fiūt, materiales causę. Itaque in ipsis rebus insunt, earumque substantiam constituunt, & componunt: quod vocabulum elementi proprie sumptum significat.

D. Quousque autem patet vtraque regio, & quæ sunt vtriusque extrema vel fines?

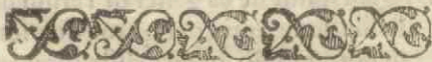
P. Dicam nunc breuiter, alias fortasse latius

tius: ætheream regionem & cœlestē, quidam a summo cœlo ad lunę orbem definiunt. Elementarem autem ab eo loco, qui huic orbi & spherę subiicitur ad imum vsque terre cętrum. Alij tamen lunam ipsam ad terrenam & elementarem mundi regionem potius putant pertinere, de qua varia hominum opinione videndus est Plutarch. in lib. de facie quę in lunę orbe apparet. Sed prima sententia verior nobis semper visa est.

D. Quid igitur de ea generali rerum distributione sentis, per quam quę sunt in hoc mundo omnia distribuuntur non in duo, sed in quatuor rerum genera, nempe earum quę sunt in cœlo, super terram, sub terra, & in mari, veluti Apocalyps. 5. v. 13. & Paulus tria rerum genera manifeste distinxit, scilicet *ἡ οὐρανίων, ἡ ἐπιγῆσιον καὶ ἡ καταχθονίων*, id est cœlestium, terrestrium, & subterraneorum, Philip. 2. v. 20.

P. Illę de quibus dixisti rerum vniuersę partitiones, & si quę sunt alię ad

hæc duo rerum genera summa quæ
 proposui, possunt facillime reuocari.
 Nam quæ terrena, & elementaris re-
 gio dicitur, complectitur omnia quæ
 super terrâ, & in terra, & in mari sunt.
 Imo etiam ea quæ subterranea nomi-
 nantur, quæ fere in Scriptura nihil a-
 aliud sunt, quam ea quæ sunt in mari,
 uti apparet ex interpretatione, quæ
 ab ipso Deo facta est, Exo. 20. .4. Ac-
 therea autem cõplectitur omnia cœ-
 lestia, quæ dicuntur.

CAP XXIX.

*De mundi Ortu, Occasu, Septentrione,
 Meridie.*

- D. **D**ic iam de eo partiũ genere, quas
 distinguentes tantum, non etiam
 constituentes appellasti.
- P. Illæ sunt quatuor Hebræis vocabulis
 ita designatæ, קדם Quedem, ימים Ia-
 mim, צפון Tsaphon, דרוב vel דרוב Negeb
 vel Iamim. Græcis autem sic Ανατολή,

Δυσμὴ, Βόρειον, Μεσημαρταί. Latinis etiam hoc modo, Oriens, vel Ortus, Occasus, Septentrio, Meridies, quas omnes hoc vocabulo, Adam comprehensas & designatas putat Augustin. Hebræa Græcis adaptans.

D. Sed quæ horum vocabulorum imponendorum ratio fuit?

P. Græcorum quidem & Latinorum nihil necesse est quæri etymologias, cū vulgo pateant. Hebræarum autem appellationum hæc est fere ratio, Ortus dicitur Quedē, quia est prior siue anterior mundi pars. Occasus autem Iamim, quod mare significat, quod ad plagam & regionem mundi occidentalem sit magnum illud mare, quod Mediterraneum appellatur. Septentrio Tsaphon quod occulta, & ignota ea mūdi pars Hebræis hominibus fuerit, si terræ regiones spectes & populos, quibuscum nullum commercium propter longinquitatem locorum habebant. Vnde contra illis euenit, quā nobis, qui septentrionalem & arcticū

polum assidue videmus. Antarcticum autem semper absconditum habemus. Meridies autem dicitur ab iis Negeb, quod ea mundi regio perpetuis solis ardoribus sicca sit, exhausta, & adusta, vel etiam Iamim prima longa, ut a priore Iamim differat, quod est prima syllaba breui, quia nobis versus Orientem spectantibus, Meridies ad dextram sit, non ad sinistram.

D. Vbi vero hæc quatuor mundi plagæ in Scriptura commemorantur?

P. In infinitis pene locis, a quibus hi pauci a nobis afferentur. Genes. 13. 14. & 28. v. 14. Ps. 107. v. 3. Isa. 47. vers. 5. 6. Ps. 75. v. 7.

D. Cur autem has partes distinguentes tantum nominas?

P. Quia usus commoditatisque hominum gratia à nobis obseruantur.

M. Cuius vero commoditatis?

P. Maxime quadruplicis, & quibus duæ publicum & omnium hominum usum spectant: duæ privatam cuiusque regionis, & loci commoditatem.

Explica.

D Explica.

P. Ad omnium hominum vsum hæc plagarum distinctio necessaria fuit duabus de caussis. Primū, vt vniuersæ terræ atque orbis huius nationes, & populi inter sese distinguerentur, quorū alij ad ortum solis, alij ad occasum habitare dicuntur, alij ad Septentrionē, alij ad Meridiē. Deinde ad solis ipsius (quo nationes omnes vtūtur) cursum notandum, qui ab Oriente progressus per Meridiem in Occidentem tādē peruenit. Denique ad vim & originē ventorum explicandam. Quæ omnia nisi distinctis istis quatuor mundi plagis intelligi & obseruari non possunt. Quod autem ad priuatum etiā vsum, fuit omnino necesse easdem discerni. Primum, vt cuiusque regni, populi, & regionis situs & limites describantur: Deinde vt in quo territorio ædificiorum, agrorum, locorum termini, & fines designarentur, & pangerentur, hisque de finibus agrorum, melius tādē tolleretur inter homines priuatos.

D. Intelligo quæ dicis: sed hæ regione^s ipsane rerum natura distinctæ sunt, an tantum hominum opinione constitutæ, vt quam mundi plagã quisque populus vel homo priuatus velit, Ortũ vel Occasum faciat, itemque Septentrionẽ, vel Meridiem: quoniã quæ regio cœli vel terre Tsaphon & occulta Iudæis est, diciturque Septentrio: ea sæpe nobis aperta, patens & conspicua est, vti omnibus Septétrionalibus populis, Septétrionalis cœli regio, quæ fuit Iudæis ignorata. Et contra cœli regio Meridionalis, & polus mūdi, qui illis cōspicius est, nobis est occultus, qualis Canopus qui dicitur. Denique quæ illis dextra est pars mundi, nobis & aliis est sæpe sinistra. Vnde illud Vergilij de polo Arctico loquens,

*Hic vertex nobis semper sublimis: at illum,
Sub p̄dibus Styx atra videt, manesque profundi.*

Item & illud Lucani poetæ,

*Ignotum vobis Arabes venistis in orbem,
Vmbra mirati nemorum non ire sinistras.*

& cætera similia.

Minime

- P. Minimè vero. Sunt enim natura ipsa definitæ hæ mundi plage, quando nec ortus alibi esse potest, quam ubi sol oritur: nec Occasus, quam ubi occidit. Nec Septentrio Meridiesve, nisi in cōtrariis & plane oppositis mūdi partibus constitui: Septentrio, ubi Septētrionales populi habitāt: Meridies autem in aduersa parte. Etsi enim Ortus & Occasus solis hic *κατὰ τὴν ἀνατολήν*, non autem *κατὰ τὴν δύσην*, & in vno quodam cœli pūcto a nobis accipitur (quia alius est solis hortus hybernus, alius vernus, alius æstiuus) in certa tantum mundi parte & eadem semper sol oritur, nec certas metas transgreditur, quas illi Dominus ad cursum suū toto anno peragendum constituit. Ergo nō opinione tantum hæc plagarum mundi distinctio cōstat, aut cuiusque arbitrio: sed natura ipsa, & vera rerum separatione, & experientia definita est.
- D. De quinque illis plagis, & zonis, quas in cœlo & in terra Astrologi describunt, de quibus ita Virgilius,

Quinque tenent cælum zōnæ: & illud.
 Totidemque plage tellure præmuntur,
 Quarum que media est non est habitabilis æstu.
 Nix tetigit alta duas, quarum vna ad Septen-
 trionalem polum, altera ad antarcti-
 cum: Medias inter vtranque locauit,
 Temperiemque dedit mista cum frigore flamma.
 Itaque habitabiles appellantur, dic
 quid sentias.

- P. Quanquam tam aperte Scriptura ista
 non distinguit, tamen ipsa vocat aliud
 Aretz, & terram: aliud autem Tebet,
 ὀρεινὴ γῆ, & orbem habitabilem. Isa. 34.
 v. 1. 38. v. 11. vnde quasdam mundi hu-
 ius regiones commodius, frequētius-
 que habitari docet, quando & frigo-
 ris & æstus vim sæpe esse hominibus
 intolerabilem videmus. Psal. 149. vers.
 17. Psal. 91. v. 6. Psal. 121. vers. 6. Itaque
 experientia ipsa id verum esse docet,
 nec eam mundi partitionem, quia v-
 sum aliquem habet, reiiciendam puto,
 quâquam ista nouis hominum nostri
 sæculi navigationibus perlustrata cō-
 modius

modius etiam percipi possunt.

C A P. XXX.

In mundo ubi Sursum, Deorsum, Ante, Retro, Dextrorsum, Sinistrorsum.

- D. **D**ic iam de diuersis situs vel loci differentiis, quæ in mundo designantur & notantur.
- P. Sunt numero sex, atque eæ ex tribus iis dimensionibus, quæ sunt corporum propriæ, sumuntur. Nempe sursum, deorsum, ante, retro, dextrorsum, sinistrorsum.
- D. Quomodo id?
- P. Quia habet corpus omne naturale, vt sit longum, latum, & altum, siue solidum, id est, spissum. Nam quæ planæ, & *in immensis* fiunt delineationes, superficies tantum sunt, non corpora. vnaquæque igitur ex iis tribus dimensionibus per rectam lineam sumitur, & designatur. At omnis rectæ lineæ sunt duo extrema. Ergo trium illarum di-

ensionum siue linearum rectarum erunt extrema sex, quæ totidē diuersas loci vel situs differentias constituunt, & distinguunt. Ac in longitudine sursum, alterum extremū appellamus, alterum autem deorsum. In latitudine dextrum & sinistrū collocamus. In altitudine siue soliditate, Ante & pone. Quanquam hæ duæ posteriores differentia non in omni corporum genere obseruari possunt, sed in eo tantum quod animalis corpus dicitur & sensu præditum est.

D. Quid vero? Tu tres tantū corporis dimensiones enumeras, cum Paulus cōmemoret quatuor, *μῆκος, πλάτος, βάθος, καὶ ὕψος*, id est, lōgitudinem, latitudinem, profunditatem, & altitudinem. Ephes. 3. vers. 18. vti Iob II. v. 8. 9. eadem commemorantur.

P. Recte meministi. Sed duæ illæ, nimirū profunditas, & altitudo re & subiecto idem sunt, ratione autem tantum inter se distinguuntur.

D. Explica teipsum.

Quemad-

- P. Quemadmodum est eadem via, ait Aristote. quæ Athenis ducit Thebas, & quæ Thebis ducit Athenas: quemadmodum in eadem scala, & in iisdem gradibus re ipsa & subiecti ratione idem est ascensus & descensus: ascensus quidem, si ab imo ad summum gradum scandas: descensus autem si a summo ad imum delaberis. Sic idem est re ipsa altitudo, & profunditas, sed altitudo tunc dicitur, cum ab imo ad summum suspicis, & oculis contendis: Profunditas cum a summo ad imum & fundum oculos deiecis, ut pro utraque d. mentione vna tantum linea nobis sumenda sit. Atque ita fit, ut sint tantum sex differentiæ loci, non autem octo.
- D. Ecquæ igitur in hoc mundo regiones dextræ, sinistræ, priores, posteriores sublimes, humilesque vel sunt, vel dici debent?
- P. Certe si quam variæ de ea vna re sunt hominum sententiæ pluribus explicem, ero non modo molestus, sed extra suscepti argumendi fines euagabor.

Aliter enim Astronomi & alibi eas definiunt, aliter augures qui dicti sunt, aliter historici. Denique in eo ipso est etiam sua quibusdam gentibus & peculiaris opinio, & sententia, veluti Aegyptiorum, qui cum Orientem anteriorem mundi partem esse velint, Occidentem etiam posteriorem: Dextram tamen in Septentrione, Sinistram autem in Meridie statuunt, uti Plutarchus in Iside scribit, contra quam & ipsa rerum natura, & consequutio ferat, & patiatur. Aristotel. vero Oriens est dextra mundi pars, Occidens sinistra, quia sic mundus mouetur, ait, quemadmodum homo a dextris in sinistra motus & progressus sui initium inchoans, cui necessario erit Septentrio dextra, Meridies autem sinistra Mundi pars, & regio. Varro libr. 6 de lingua Latina aliud sentit, Sinistra esse ab Oriente, Dextra ab Occasu, antica ad meridiem, postica ad Septentrionem. At vero scriptura aliter.

D. Quid illa?

Orientem

P. Orientem vocat anteriorem mundi partē, idque constanter: Occidētem vero posteriorem: Meridiem, dextrā. Septentrionem autem, sinistram.

D. Vnde id probas?

P. Imprimis ex illo Iobi loco qui est cap. 23. v. 8. & 9. & quia omnino consequēs est, vt si ad Orientem anticam mundi partem constituas, sit Septentrio sinistra. Meridies dextra mundi pars, vt nobis ad Orientem cōuertentibus faciem, & spectantibus facile apparere potest, & hoc ipsum necessario colligi quoque docet Dionys. Halicarnass. lib. 2. Ἀρχαιολογ.

D. Cur autem Orientem faciem, & anticam mundi partem facit Scriptura?

P. Quod quemadmodū in facie & priori parte hominis sensus nostri sunt collocati in primisque oculi, lumen, & vultus noster, sic ab ea mundi parte lux primum oritur nobis. Vnde fit vt eodem etiam omnium hominum vultus sese conuertant, imo etiam beluarum, quæ cum mane in agris, & pratis

paſcuntur, Orientem ſolem propter lumen ſpectant. Itaque natura ipſa duce hanc mundi partē omnia fatentur & agnoſcunt eſſe tanquam faciem, oculos, & antica mundi.

D. Imo vero iſta in mundo diſtingui potius videntur noſtri ratione, quam natura.

P. Certe noſtri maxime ratione ſic mundus diſtinguitur. Nam in circulo proprie & per ſe nihil dextrum, nihil ſiniſtrum, nihil ante, nihil pone accipi poſteſt, cum ſint omnes circumferentiæ partes in eo figuræ genere æqualiter ſitæ. Itaque recte Arnobius li. 4. *Mundus ipſe per ſe ſibi neque dextras (ait) neque lauas, neque ſuperas regiones habet, neque imas, neque anticas, neque poſticas. Quicquid enim teres eſt, nullum habet initium, nullum finem. Itaque cum dicimus dextra eſt hæc regio, hæc laua, nõ ad mundi habitum dicimus, ſed ad poſitionem noſtram ſuumque reuocamus.* Hæc ille. Ex quo etiam ipſo apparet, quam infulſa ſit, & nullo fundamento innitatur, ea antiquo-

antiquorum Hetruscorum augurum sententia, qui læua fulmina, læua auguria, læua cœli signa fœliciora natura ipsa iudicarunt, quam quæ ex alia mundi parte coruscabant. Nam quod mihi læuum est, tibi dextrũ erit, quia ex hominum diuersa ratione istæ loci & situs differentię variant, & mutantur.

D. Quid autem, sursum & deorsum notatne etiam Scriptura in mundo?

P. Aperte.

D. Vbi?

P. Iobi cap. 11. v. 8. & 9. & Exod. 20. v. 4.

D. Ecqua vero mundi pars superior, & ecqua inferior?

P. Tota cœlestis regio superior dicitur. Terrena vero, & terra ipsa, inferior.

D. Vnde probas?

P. Ex superioribus Iobi & Exodi locis, cui coniungas licet Rom. 10. v. 6. Deuter. 5. vers. 8. & alios similes pene infinitos, vti Isai, 44. v. 23. Prouerb. 25. v. 1.

D. Quid autem, idne natura ipsa, an hominum tantum opinione cõstat, vt sit

m. ij.

vna mundi pars superior, altera inferior.

P. Natura, quia & quæ leuia sunt sursum natura tendunt, illa autem petūt cœlum: & quæ graua, deorsum, illa autē descendunt in terram. Deinde si causarum ordo spectetur, hic est a Deo constitutus, vt superiores agant in ea quæ sunt inferiora: at cœlum agit in terrena hæc, & eius influentiæ & effectus a nobis varie sentiūtur, multaque in terra vel producunt, vel extinguūt nimis veluti pluuiis, vel æstu. Ergo cœlum est natura loci, & situ ipso superius quam terra.

D. At de eo grauis est Augustini disceptatio lib. 83. quæst. 29. quærit enim vtrum in hoc vniuerso qui circulari figura continetur aliquid sursum, aliquid deorsum designari possit, cū partes omnes æquali situ iaceant.

P De circuli ipsius circumferentia hoc fortasse quæri potuit, quod voluit Augusti. vtrum eius pars vna sit inferior, altera superior: sunt enim omnes inter se

se æquali situ. Sed de rebus ipsis, quæ circulo comprehenduntur, caret hæc quæstio omni dubitatione. Nam in omni circulo circumferentia est superior eius pars, centrum vero inferior: ad quam partem quæ res propius accedunt, sunt quoque inferiores uti, superiores eæ, quæ viciniore sunt circumferentiæ circuli.

D. Ecquod vero est mundi medium?

P. Medium mûdi dupliciter peti potest, vel substatiæ ratione, vel loci, id quod summus philosophus Plutarchus in libro de contrarietat. Stoicorû primus observavit. Est mundi medium ratione substantiæ non vnum quoddâ corpus, sed multa, qualis aer, & aqua, & quæ partim cœlestem, partim terrenam naturam participēt. Loci autem ratione medium mûdi statuitur Terra ab his, qui mundi ambitum, & circumplexum rotûdæ & sphericæ figurę esse contendunt: quia, ut volût, terra centri locum tenet totius huius vniuersi comparatione. De quo etiam m. iij.

pugnāt ij, qui aliquos esse Antipodas negant, id quod & Lactantius & Augustinus probati scriptores fecere, tamen Antipodas esse verius est, & credibilius, quum etiam nihil pro Lactantio & Augustino ex Scriptura afferri possit, & res ipsa eos esse aperte demonstret, nimirum regionum situs, & polorum eleuatio.

C A P. XXXI.

*Mundi finis precipuus, Dei opificis gloria
& cognitio.*

D. Hactenus de mundi causa efficiēte, materia, & forma dixisti, restat quarta & vltima explicanda, quæ est finalis, de qua abs te quæro, quis fuerit huius mundi creandi finis, quæ notat Scriptura?

P. Recte tu quidem addidisti, quem notat Scriptura. Nam e philosophis, vno modo Platone vel Trimegisto excepto, nullus est, qui etsi mundum hunc admiretur, explicet tamē qua de causa extiterit, & quis sit vel illius nascēdi

vel nunc subsistendi finis. Ac ne Aristoteles quidem, quanquam de rerum natura plus minus 30. libros varie scripsit, qui hodie extant, & hominum manibus teruntur.

D. Quis igitur, & creandi, & conseruandi mundi finis est?

P. Vt vno verbo dicam, Deus ipse aternus & immortalis, propter cuius gloriam agnoscendam & celebrandam conditus est.

D. Vnde id probas?

P. Non equidem tam quia sic scribit pater Ireneus lib. 2. cap. 64. quam quod ipse Dei Spiritus ita nos docet. Primum enim omnia propter Dei ipsius veri, & qui nobis in verbo suo patefactus est, gloriam creata esse tradit aperte sacra Scriptura, Prouerb. 16. v. 16. tū deinde Paulus, qui τὸ γινώσκον τοῦ Θεοῦ ex rebus his creatis & conspicuis haberi scribit, Rom. 1. v. 20. Est enim hic mundus familiaris & communis omnium gentium, populorum, nationum liber, & pulcherrimum speculum, in
m.iiij.

quo Dei potentia, sapientia, bonitas se dilucide cernendam, intuendam & agnoscendam proponit, quemadmodum copiose docetur Psal. 29. v. 1. 2. 3. 4. 5. cui coniungas licet quod est in libros sapientia. 13. v. 1. & 5. Vnde illud est Iobi cap. 36. v. 27. *Memento ut magnifices opus eius (Dei) quod contemplantur homines, quodque omnes homines vident, & homo intuetur eminus.* Itaque Isaias cap. 44. v. 23. non homines modo, sed & reliquas creaturas ad laudem Deo cauendam inuitat. Quod idem fit Psalmo 147.

D. Sed cum Dei gloria sit virtutum excellentiaque eius prædicatio, ecquæ Dei virtutes, ecqua eius supereminens magnitudo in huius mundi speculo elucet, in quo tot rerum confusiones cernuntur?

P. Infinitæ illæ quidem & innumerabiles virtutes, excellentia etiam, & maiestas tam augusta & incomprehensibilis sese nobis offert, vt etiam Deitas ipsa ^{Dei} Dei æterna in huius mundi intuitu

intuitu & cōtemplatione vere corrufcet, vt ait Paulus. Sed ne per omnes fpatiemur, & vt difputatio hæc finem aliquem tādẽ inueniat, ad trium potiffimum Dei virtutum cognitionem mundi huius finem contrahemus, & reuocabimus.

D. Ecquæ funt illæ?

P. Potentia, fapientia, bonitas.

D. Cedo mihi earum rerum exemplum.

P. Primum potentia Dei in huius mundi opificio apparet immenfa, & plane infinita, longeque omnem humani ingenij captū viresque superans. Quod Deus ex nihilo hæc: quod tot numero, & quod tanta mole, quod tam fpatiōfa loco creauit. Quæ cū per fe fingula fpectantur, & confiderantur, maximas omnino opificis vires requirūt: cum autem vniuerfa cernuntur, prorfus incomprehenfibilem, & infinitam illius potentiam fuiſſe demonſtrant. Hanc Dei potentiam ex mundi creatione nobis agnoſcendam meditandā que proponit tum Pf. 19. nominatim:

tum etiã is qui est numero 145. Quid enim omnes alios Scripturæ & Prophetarum locos hic commemorem?

D. Cedo sapientiæ Dei exēplum ex mūdi huius opificio, & cōtēplatione.

P. Facile illa perspicitur. Primum quod in vno & eodem tota, tam varias tamque multiplices partes, & rerum genera tam diuersa posuit, deinde quod cuique generi suam vim & naturam, eamque ab alia separatam dedit, postea quod cuique naturæ certum propriumque locum & motum tribuit. Denique quod nō modo singulis rerum generibus, sed etiam singulis singulorum indiuiduorū partibus vsum, finem, & propriam vtilitatem, effectumque assignat. Itaque nihil vel etiã minimum frustra effecit illa Dei sapientia, quæ vere est, quemadmodum appellat Paulus, *πολυτροπία*. Ephes. 3. v. 10. Cælos igitur intelligentia inscrutabilique plane sapientia fecisse dicitur, Psal. 136, v. 5. & cū hæc mundi machina cogitanti Dauidi animo obuersaretur,

faretur, exclamauit, *Mirabilior est scientia tua super me, excelsa est, non potero eam attingere.* Pſal. 139. v. 6. cui addi potest, quod Ecclesiastici capit. 39. v. 26. Hæc nostra sententia etiam Prouer. cap. 8. v. 27. 28. & seq. & cap. 21. v. 30. confirmatur, & ex eo etiam ipso, quod quæ diuersæ, sibi que contrariæ sunt hominû & rerum qualitates & naturæ, utiliter eadem Dei sapientia sunt tales creatæ. Nam & pauperem & diuitem sapienter fecit distinxitque Dominus, Prouerb. 22. v. 2. Denique, quæ a nobis leuia paruaque censentur, uti musca, vermis, papilio, in iis etiam Dei sapientia apparet mirabilis, adeo ut verum esse agnoscamus illud quod a Plinio profano homine dictum est, *Nusquam magis tota natura quam in minimis.*

D. Quid Dei bonitas, eane in huius mundi opificio, & creaturis illustris apparet?

P. Maxime. Quanquam enim in redemptione humani generis, quæ per Dominum nostrum Iesum Christum facta

est, & maior elucet: tamen illa summa & incomprehensibilis in huius mundi creatione, constitutione, conseruationeque nobis patefacta est.

D. Ostende.

P. Primum, hæc summa Dei bonitas est, quod esse & existere voluit, quæ antea non erant. Deinde quod iis vt essent, vitam naturamque dedit, quæ ab alio, quam ab ipso (qui omnis vitæ fons est) hauriri nõ potuit: postea quod singulis rerum generibus suum quendam peculiarem, & cum etiam commodissimum, & cõuenientem cibum & pabulum nõ modo semel assignauit, sed dictim parat, distribuit & profundit. Denique quod omnia, quæ sunt, etiã hodie conseruet, & tuetur, & rebus singulis magna sua benignitate bonus pater nõ modo donauit eas partes & membra, per quæ se vitamque suam commode agūt, sed etiam eos motus, & sensus tribuit, per quos vita hac iucunde, & quadam suauit cum voluptate lubentes fruuntur. Quæ singula
 enume-

enumerare esset infinitū. Itaque vni-
 uersa terra eius bonitate plena esse, &
 vere quidem affirmatur. Ps. 33. v. 5. &
 multitudo bonitatis Dei cruciari di-
 citur ab ipsius operibus. Psal. 145. v. 7.

*Aperit enim manum suam, & saturat
 omne viuens ad satietatem & voluntatē.*

Et eodem videntur pertinere Psalm.
 147. & 148. cui addas licet, Eccl. e. 39. v.
 27. vt iam recte concludi possit illud,
 quod etiam omnes orthodoxi patres
 senserunt, imprimis autem Tertullia-
 nus sæpe scripsit, *Deum ex mundi hu-
 ius opificio cognosci, ex verbi autem sui
 predicatione recognosci.*

D. At infinitæ rerum confusiones in hoc
 mundo apparent, quæ illam bonita-
 tis, sapientiæ & potentiæ Dei lucem
 obscurant.

P. Tenebras quidem aliquas, & aliquā-
 diu effundunt, ne perspicue a multis
 cernantur: prorsus tamen neque obs-
 curant, neque delent illarum virtutū
 Dei vestigia, quæ in suis operibus im-
 pressit. Deinde cum eę ipsæ rerū con-

fusiones quæ dicuntur, sint iusti ipsius iudicij effecta, si a nobis, quemadmodum oportet, considerentur, etiam illustrabunt Dei potentiam, & sapientiam, nedum vt obscurent.

CAP. XXXII.

Ex mundi huius aspectu quæ Dei cognitio habeatur.

D. **A**T Dei cognitio, quæ ex huius mundi intuitu, & rebus conspicuis haberi potest, estne ipsa per se *αὐτάρκεια* id est, ad plenam Dei notitiam consequendam satis sufficiens, an potius inchoat tantum quædam eius cognitionis tradit & continet, quæ nobis est postea plenius perfectiusque aliunde quærêda, & ediscenda, nêpe ex Dei ipsius verbo scripto, & patefacto? Nec enim ex mundi huius fabrica, Christus à nobis cognosci potest noster saluator, & mediator apud Deum.

P. Recte sentis. Respondet enim Paulus Roman.

Roman. I. v. 20. hęc cognitionem, quę habetur ex mundo, etsi vera est, tamē nō esse nobis *αὐτάρκη*, vt salutē in Christo oblatam intelligamus, sed eatenus tantum vtilem, quatenus per eā redamur *ἀναπολόγητοι*, id est, inexcusabiles. Docet enim nos Deum creatorē: nō sufficit autē, vt eundē intelligamus esse nostrū per Christū redemptorē, quia ad eam cognitionē sine prædicatione Euāgelij & verbi Dei peruenire nō possumus. Itaque nō est illa Dei cognitio *σωτηριώδης*, in qua nobis est subsistendū, sed potius *σευχιαίωδης*, a qua nobis est inchoandum, & ad alia meliora & altiora postea progrediendum. Nā Ethnici & Philosophi, qui hanc cognitionem rerum naturalium maxime sunt sequuti, neque salutis hominum rationem, quę est in vno Christo perceperunt: neque ipsi salui sunt facti, quia caruerunt fide. Prodest tamen, atque maxime prodest, vt Deum verum, qui hęc condidit quęramus: & inuētum, si quo pacto ipse dederit, adoremus.

Saltem hoc a nobis etiam nolentibus euincit, eum esse & quærēdum & colendum, qui hæc omnia condidit, & nunc tuetur. Itaque reddit nos si non quæramus, aut non adoremus, inexcusabiles.

D. At vero plerique eã inuestigandi Dei viam vel omnino nō viderūt : vel eam ingressi, Dei gloriam illam, quã commemorasti, non animaduenterunt: vel etiam quanto magis in hac mundi rerumque naturalium cognitione profecerūt, tanto securius audētiusque D: ū ipsum spreuerunt, quemadmodum olim Epicurei Philosophi, & nūc adeo nimis multi.

P. Magna sunt ista hominum vitia, & magna peruersitatis humani ingenij accusatio est hæc, quam narras, non opificis culpa, aut defectus lucis Dei gloriæ, quæ in ipsius operibus inhæret splendidissima. Illa enim lux in hoc mundo satis elucet, & indelebiter quidem, atque etiã facillime perspicitur, si quis modo ad eam oculos attollat,

tollat, & cōuertat. Nam Deus magna
vbique in hoc mūdo & illustria illius
suæ bonitatis, potentiæ, & sapiētię ve-
stigia in sculpsit, apertissima etiam te-
stimoniam, & quantumuis rudibus ho-
minibus perspicua documenta obii-
cit, quæ qui non videt, se suamque cæ-
citatem, aut socordiam accuset, non
autem libri nobis a Deo propositi aut
styli huius difficultatem, aut speculi,
(quod in huius mundi contemplatio-
ne splendidissimum habemus) obscu-
ritatem. Nam Psal. 19. satis huiusmo-
di calumniam a Deo, eiusque opificio
sum mouet, utpote qui veritatem suã
in cœlis firmasse dicitur, Ps. 89. vers. 3.
qui bonitatem, qui cætera laudis suæ
argumenta in iisdem cælatura quadã
vniisque coloribus distinxit, & inuf-
fit. Itaque quod tam aperta Dei si-
gna olim non viderunt homines, nec
hodie vident, nec in iis proficiunt ad
Dei cognitionem consequendam, sit
eorum vitio, qui propter peccatum
suum veram mentis lucem amiserunt:

qui si in primo creationis suæ statu mansisset, certe hæc signa nec obscure, nec tenuiter cernerent, sed lucide, & perspicue agnoscerēt, & summa esse faterentur.

D. Quid igitur, si hic mundus tantarum Dei virtutum speculum est, illudque tam lucidum, tamque clarum, cur alibi homo, cur etiam Christus dicitur esse imago Dei, in qua ille se nobis cōtemplādum & agnoscendum proponit? frustra enim aliud speculum nobis obiicis, si hic mundus erat tam illustre, quam facis. Colos. i. v. 15.

P. Vnius & eiusdem rei plures esse posse imagines, easque diuerso & dissimili modo si dixerimus, nihil dicemus absurdum. Vnde quāquam illa tria dicuntur esse specula, in quibus se Deus repræsentet, diuersa tamē ratione lataque differentia ita appellātur. Mundus enim nō dicitur Dei imago, quod de homine tamen, & Christo dicitur, quia mundus est tantum speculū virtutum Dei, quatenus earum est subiectum,

iectum, id est, illud, in quo se illæ exerunt, & demonstrant variis modis & effectis. Homo autem est imago Dei, non tantum speculum potentiae eius, sed & naturæ eius quodāmodo, quia præ ceteris mundi huius creaturis proxime ad Dei ipsius naturam homo accedit, ac velut ipsius efformationem gerebat in mentis lumine, & voluntatis rectitudine, quam primum habuit. Christus vero qui est Deus manifestatus in carne, qui sine peccato fuit, cui diuinitas inhabitauit, qui tota vita omnibusque modis Dei naturæ specimen, & exemplar per immensam suam potentiam, sapientiam, clementiam demonstrauit, est longe excellentiore modo Dei imago, quam etiam homo iste primus, quantumuis integer & sanus. Itaque mundus nihil quicquā cum Christo simile, & ita expressum habet, qui nobis est non modo bonitatis, sapientiae, & potētiae Dei imago, & *εἰκονογραφία* quēdā, sed *ὑποστάσις* Patris lucidissimus ipsissimusque cha
n.ij.

racter. Hebr. i. v. 3. Itaque non tantum
 dicitur εἰκὼ sed ἀπαύλασμα & viuis splē
 dor gloriæ Patris. Et, vt quæ sit quan-
 taque differentia, melius intelligatur,
 obseruemus, mundū & hominem esse
 quidem illustrem, sed tamē adumbra-
 tam adhuc speciem earū rerum, quas
 nobis de Deo demonstrant. Christum
 autem esse exsculptam illam formam,
 in cuius intimo, natiuo, & substantiali
 splendore infinitam Dei potentiam &
 incomprehensibilem φιλανθρωπίαν siue
 bonitatem erga nos homines contem-
 plari & apertissime cernere possumus.
 Itaque in cæteris rebus Deum specu-
 lātes & cogitantes, statim, quæ nostra
 est vanitas, euanescimus : in Chri-
 sto autem eum contemplantēs, firmis-
 sime solidissimeque subsistimus, & ac-
 quiescimus. Ergo nō sunt ista inter se
 comparāda, quæ genere, & modo re-
 presentationis differunt.

CAP. XXXIII.

Mundi fines non precipui, duo.

D. Sed annon etiam sunt alij mundi fines?

P. Sunt duo, sed ij minus precipui.

D. Quinam illi?

P. Primus hic, nempe omnium hominū vsus. Hominum enim caussa mundus hic conditus est, homo autem ipse Dei gratia. Alter autem & secundus Ecclesiæ. Est enim creatus mundus vt esset futurae Ecclesiæ, quam Deus habere volebat, & in cœlum postea traducere, præparatum, & constitutum ad tempus, domicilium, & hospitium, in quo proprio quodam iure suo esset, & maneret.

D. Vnde ista probas?

P. Primum quidem ex Psalmo 8. Secundum ex eo quod ait Paulus Roman.

4. v. 13.

n. iij.

CAP. XXXIIII.

De modo & machinis, quibus hæc tanta mundi moles a Deo excitata est: & primum de Verbo Dei, quod in mundi huius creatione interuenit.

D. HActenus quæ sunt mundi huius causæ explicasti, nunc modum expone, & instrumenta per quæ hæc condita extiterunt. Cum enim de mundi creatione agitur quærunt aliqui, qui vectes, quæ molitiones, quæ machinæ ad hanc tantam molem excitandam fuerint adhibite, nec sibi satisfactum putant, nisi ad illam animi sui dubitationem respondeatur.

P. Qui huius mundi creandi instrumenta quærunt, faciunt imperite, cum ipsa creandi vox hoc totum opus plane miraculosum, & supranaturale esse satis demonstret. Nec enim a Deo vlla instrumenta, vllæve machinationes tanquam ab architecto propter virium infirmi-

infirmi-
tatem fuerunt asciscenda. Sed
omnis hæc architectatio omnisque il-
lius modus longe a nostra ratione di-
uersus fuit.

D. Ecquis igitur fuit?

P. In modo huius mundi condendi ex-
plicando quatuor fere versantur, quæ
prætermittenda nõ sunt a nobis, per-
tinentque ad Dei gloriam, & omnipo-
tentiam illustrandam, e quibus primũ
est mundum hũc per Dei verbum &
iussu extitisse.

D. Vnde id probas?

P. Entibi locus Scripturæ apertissimus
Ps. 33. v. 9. *Quia ipse dixit, & fuit, ipse
precepit, & extitit, & Ps. 148. v. 5. Ipse præ-
cepit & creata sunt.* Deinde Moses Ge-
nes. ca. 1. ubique ante rerum, quæ sin-
gulis diebus editæ sunt, productionẽ
& ortum, diserte verbũ præceptum-
que Dei antegressum commemorat,
Dixitque Deus, Fiat, &c. Quid, quod
Stoici λέγοντες esse causam totius na-
turæ efficientem dixerunt, quemad-
modum lib. 7. in vita Zenonis refert
n. iij.

Laertius.

D. At obstant duo.

P. Quænam vero?

D. Primum illud quod est Isa. 45. vers. 12.

Manus mea tetenderunt cælos: ergo non verbo, sed manibus ipsis hæc effecit Deus.

P. Hoc certe manifestissimam metaphoram continet, cum Deo tribuat manus, & nostræ tarditatis ratione comparatur Deus opifici mechanico propriis manibus operanti, qualia multa in Scripturis passim occurrunt. Et cum creâdi vox eo ipso loco posita sit, plane nos reuocat ad diuinum illud & extraordinarium Dei opus, illiusque modum cogitandum, quem commemorat Moses.

D. Secundum obstat, quod alibi ubi in pari rerum genere, & argumento verbi Dei fit mentio, tamen sola Dei voluntas eaque tacita intelligitur, non autem verbo ullo, iussive expressa, veluti Ps. 147. v. 15. & 18. agens de glacie. *Mittit verbum suum, & liquefacit eam.*

Recte

P. Recte dicis. Sed in Genesi aliud dicendum sentiendūque esse docet contextus orationis, & mens ipsa Mosis, vbi diserte scriptum est, Deum loquutum esse, præcepisseque id oriri, quod fieret. Itaque non tantum nuda tacitaque illic accipienda est Dei voluntas, sed verbi alicuius vocisque ipsius, & iussus prolatione, & emissionem patefacta. Quam meam sententiam cōfirmat interpretatio ab ipsa Scriptura facta, quæ verbi, & vocis alicuius emissionem factam fuisse notat. Nam Psa. 33. v. 6. Postquam dictū est verbo Dei facta hæc esse, veræ explicationis gratia additur, & *spiritu oris eius*. Est autē vox emissio expiratioque aeris & spiritus, quæ fit ore.

D. Atqui hac ratione Deo linguam, palatum, & dentes affingens (sine quibus vox emitti non potest) videris fœdissimum Antropomorphitarum errorē ab inferis reuocare.

P. Absit vero, vt tam impia quædam de illo infinito, & omnipotente Do-

mino sentiam. Sed quemadmodum cum legem daret in monte Sinai, audiēter, & intelligibiliter loquutus est Dominus, idque nemo negat: cū colloqueretur idem cum Mose, cum itē respōsa per Vrim, & Thumim daret, loquebatur, & vocē emittebat Deus, idque ipso populo audiente, nec propterea tamen lingua, os, palatū, dentes, diuinæ naturæ affinguntur. Sic neque cum in principio rerum, mundi-que creatione dicitur Deus loquutus, diuina eius forma, & natura in humanam a nobis mutatur, sed *οικονομική* quadam id factum est: sumpsit enim Dominus, & quidem ad tempus, ea quæ ad huius vocis sonum clarum, & perceptibilem edendum fuerunt necessaria, quæ postea desit habere.

D. Loquutū igitur plane perspicueque Dominum Deum intelligis.

P. Sane. quāquam non ignoro quid de ea re senserit lib. I. de Gene. ad Liter. ca. 9. Augustinus.

D. At vero ad filium quidā ista referunt,
cum

eum dicitur Deus verbo suo omnia condidisse, vt per verbum Filium intelligant, quia per eum condita sunt omnia. Colos. I. v. 16.

P. Non repugno, modo mihi cōcedant, vti Filius verbū dicitur, ita ipsius præsentia, potentia, personæ, atque etiam operationis symbolum hanc vocē fuisset. Id quod etiam Patrem a Filio distinguit.

D. Cur vero loquutus est, & præcepit illa fieri Deus?

P. Præcepit, vt quæ postea nata sunt, non terræ, non aquæ, vnde prodibant: non cœli, non vllius creaturæ virtute denique & potestate extitisse intelligeremus: sed solius Domini præcepto, & vi iussus. Itaque illi vni laudem de singulis rebus creatis tribuamus. Loquutus est autem, non quod solius tacitæque volūtatis virtute & decreto non posset formare omnia, qui iam cœlum & terram sine illo effato verbo effecerat, sed cum vellet Deus iam se patefacere, & manifestare per ope-

ra sua ad extra, cum modū adhibuit,
 per quē vnum in iis se maxime & cer-
 tissime agnosci vult & præcipit, nimi-
 rū verbū & vocē suā. Huius autē ver-
 bi summa & scopus est Christus æter-
 nus æterni Patris Filius, postea in car-
 ne manifestatus: itaque recte ex eo
 Christum Dei Filium operatum esse
 in mundi creatione colligūt. Et quidē
 est triplex modus, & liber, per quē
 Deus se reuelat nobis, nimirū crea-
 turæ, scripturæ, & vitæ. Sed qui Scri-
 pturæ liber appellatur, est longe cer-
 tior, verior, vberiorque duobus aliis,
 itaque primo loco nobis a Deo ipso
 propositus est, & exhibitus. De-
 nique vt meam sententiam confirmē,
 affero quod ait Irenæus, *Deum condi-
 disse omnia vocabulo, i. voce lib. 2. cap.
 5.* & quod ait Tertullia. libr. 4. aduer-
 sus Marcio. his verbis, *Incredibile pla-
 ne vt potestas Creatoris verbo remedium
 vitii vnus operata est, qua verbo tantā
 mundi molem semel protulit.* Vbi verbū
 pro voce proculdubio accipitur. & in
 epistol.

epistol. ad Hebræos 1.v.3. Scriptura
 utitur voce *πρωτη*.

CAP. XXXV.

De luce, quæ ad mundi creationem adhibita est.

D. Quid autem in modo huius creationis explicando secundo loco considerandum ais?

P. Lucem. Condidit enim eam, tanquam ad cæterorum operum suorum effectiorem necessariam.

D. Cur vero?

P. Tum ut ea tanquam lumine accenso & adhibito confusa illa moles videretur, & in suas partes & membra secaretur: tum etiam quod vis quædam ignea ad madidæ illius materiæ calefactionem & fecundationem fuit adiungenda. Omnia enim quæ hic fiunt ex igneo quodam calore, tanquam patre accedente, & agente nascuntur. Itaque lux illa prima condita fuit, tanquam il

lius viuifici caloris externe acceden-
tis fons communis & matrix, qui ad
reliqua producenda instrumentum a
Deo parabatur. Non quod tamen si-
ne ea luce nihil in illa sua mole intue-
ri & cernere posset Deus, qui etiã ho-
die abditissima quæque, & tenebras
obscurissimas videt, & cui nihil pror-
sus est tectum: nō etiã quod eo egeret
organo, qui est per se omnipotēs: sed
vt intelligamus quam magna sapiētia
res has visibiles creauit, & quas secun-
das earū causas (quæ etiã nunc cernū-
tur, & agunt) primū constituerit. De-
nique uti in rebus visibilibus cōden-
dis, aliis generis eiusdem rebus con-
uenientissime vsus sit, quæ sunt etiam
hodie rerum gignendarum Physicæ,
& instrumentales, & potissime, & præ-
cipuæ causæ. tres autem sunt: nimi-
rum madida terra, & ille splendēs, lu-
cidus, & viuificus calor, qui omnibus
rebus adhibetur & conuenit, quod sit
rebus omnibus calor ille naturalis.
Hoc est igitur quod secundo loco in
creationis

creationis rerum ratione tradēda spectandum duco.

CAP XXXVI.

Sine labore & fatigatione Dei mūdus hic a Deo conditus.

- D. Quid tertio loco consideras?
- P. Quid nimirum, quod sine labore & fatigatione vlla Deus hanc tantam, tamque immensam molem fabricauit, ne metuant Epicurēi homines quasi Deo molestiam exhibeamus, quod ne minimū quidē opus suum homines sine lassitudine membrorum efficiant. Itaque ex eo quanta sit Dei omnipotentia præ humanis viribus, facillime apparet. Quod diximus, dixit Itaias cap. 40. v. 28. Itē Augustinus lib. 4. de Genes. ad liter. cap. 8. Vnde subito cōfestimque edita esse omnia dicuntur, quæ creata sunt, & tanquam capitibus apparuisse, Psal. 33. v. 9. 4. Esd. 6. v. 48. quia nihil volun-

tati & præcepto Dei poterat obstare.

CAP. XXXVII.

Mundus hic per partes conditus, non simul totus.

D. **Q**uid quarto loco obseruandum
P. **Q**uod putas?

Quod per partes, & per sex dies hæc vniuersitas condita est, quæ admodum docet Moses, Genes. i. 4. Esdr. v. 44. & seq. non simul tota. Atque vt melius memoriæ commendetur, quid quoque die factum sit, hos versus ipsi conscripsimus.

Prima dies cælum & terram, lucemque creauit:

Altera distendit spatium, discrimen aquarum:

Tertia secernens vndas, dat gramina terris.

Quarta creat solem, & lunam, caelestiaque astra.

Quinta dedit pisces, eadem genus omne volantum.

Sexta tulit pecudes, hominẽ quoque, quẽ Deus ipse

Condidit, inde operis requies lux septima fuit.

D. Cur vero non simul eodemque die
creauit

creauit omnia Deus, qui est omnipotens.

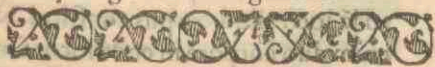
P. Quia est omnipotens, non egebat tēpore ad mundi huius cōstitutionem, vt ait Ambr. epist. 39. nō item *ad orationem* defatigatione, imbecillitateque Dei virium id factum, vt per sex dies conderet: sed quia est sapientissimus, sapientissima optimaque ratione ita per dies aliquot opera sua edere voluit. Nam quę fiunt, ordinem quærūt. Ordo autem & tempus & numerum exigit distinctum. Primū igitur hoc ipso nos monere voluit Deus, non confuse, non prrturbate se operatum: itaque non perfunctoria, non per trāsennam tāta ipsius opera esse a nobis meditāda, cogitandaque: sed ordine, sigillatim, & particulatim singula. Deinde ostēdit quantam in iis ipsis considerādis diligentiam, animique sedulitatē adhibere debeamus, cum ipse a se tāquam meditatam fuisse sui operis rationem hac dierum & operum distinctione demōstret. Præterea omnia sua

opera a nobis nunquam satis comprehendi posse docet, quorum est ea ratio, & productio, & tam late patens, vt habeamus quid in iis per singulos & totos hebdomadæ dies meditemur & contemplemur, & ita per totum annum. Quid enim aliud est annus, quàm eiusdem hebdomadæ repetitio? Nam in cuiusque partis & operis effectione tota dies consumpta & definita est. Denique mundū non simul, sed paulatim, id est, per aliquod temporis spatium cōdere voluit Deus, quia statim ab ipsa mundi origine, statum, legem, & ordinem naturalem, quem postea res ipsæ conditæ sequutura, habituraeque erant, ostendere volebat, nimirum eum, per quem omnia ad ortum suum temporum spatia requirunt, id est, per tempus constituuntur, & producuntur: non autem momento punctoque temporis existunt, quemadmodum videmus. Sic quæ e terra nascuntur, hunc ordinem etiam num hodie seruant, vt non statim & repente,
sed

sed per intervalla temporis oriantur. Sic e scemina partus humani post tēpus eduntur: sic e terra fruges nascuntur. sic ex arboribus fructus funduntur. nihil autem statim fit, nisi admodū miraculose. Fuit itaque illud creationis tempus, primordialis rerum in tempore postea gignendarum lex.

D. Et cur septimo demum die cessavit Deus?

P. Quia voluit. Nec enim verior vlla afferri ratio potest. Cum autem voluerit, iusta ratio est, etsi nobis ignota. Nāque de septenarij numeri dignitate ab Ambros. epistol. 39. ab Augustino variis in locis, atque etiam a quibusdam aliis, denique ab ipsis etiam Ethnicis Philosophis disputatur, ad Mathematicos, in primis autem Arithmeticos, & Pythagoricos relegamus.

CAP. XXXVIII.

De loco ubi conditus est mundus,

o. ij.

HActenus quid sit mundus, quæ eius causa, quis etiam illius cõdendi modus fuerit, explicasti: adde etiam quæ de loco, tempore, & statu huius mundi creati quæri solent, vt concludatur tandem tota hæc disputatio.

P. Faciam, si ordine de istis interrogaueris.

D. Primum igitur quæro de loco, vbi conditus est mundus, quis & qualis fuerit.

P. Illum fuisse oportet vacuum quoddã spatium, quod Græci uocant *κενόν*, Hebræi autem Tohu, in quo & crearetur, & poneretur.

D. Quid ita?

P. Quia si iam plenus corporibus fuisset locus, vbi mundus tantaque machina collocabatur, nõ potuisset in occupato iã loco aliud corpus constitui. Nec enim duo corpora in eodẽ loco simul esse possunt. Præterea hoc ipsũ, quod dico, plane confirmatur. Hebræi dicunt ex Job cap. 26, v. 7. Extendit Aquilonem

nem super vacuū, &c. Et si enim Deus ante mundum hunc conditum omne illud spatium, in quo nunc est mūdus occupabat, replebatque vi sua nobis incognita, modoque ineffabili, sicuti etiam nunc implet omnia, postquam cōdita sunt, vi & modo suæ præsentie, & maiestatis & potentie (vnde מֵגוֹנָה Megonah Deus appellatur. Deut. 33. v. 27. id est, qui omnia implet) tamen huius, quæ per rerum creationem facta est, impletionis respectu, locus hic, ubi nunc est positus mundus, vacuum quiddam certe erat.

D. Quid igitur vacuumne in rerum natura esse vis, contra quod tantopere pugnat Aristoteles, & ipsa etiam rerum experientia?

P. Ut vanis Valētinorū de Bytho erroribus (quos Ireneus lib. 2. cap. 4. & 7. copiose refutat) ansam omnem præcidā, sic dico: Ante mundum quidem conditum, huius mūdi locum, & spatium fuisse vacuum: post conditum autem iam non esse vacuum, sed plenum.

D. Sed relinquitne vacuum in rerum natura, & mundi huius complexu?

P. Siquidem illud tantum plenum appelles, quod aere hoc, quæ vocât, repletur, quem nos haurimus, id est, attrahimus, & expiramus, multa sunt vacua nominanda. Nã illud omne mundi, spatium, quod est supra cœlum lunæ (id autem esse volût latissimum) erit vacuum. Sin autem appelles plenum illud, quod aliquo sui generis corpore & natura occupatur, nullam in toto hoc condito mundo partem vacuum esse dixerim, ac ne eam quidc̄, quam cœlorum globo & spatio comprehendit Astronomi docent, sed plenam & occupatam, nõ modo quia nihil frustra condidit Deus (hoc enim repugnat ipsius sapientiæ) sed etiam quod tota cœli expansio, quãta quãta est, corpus est cœleste. Nã vacui loci nullus est in rerum natura iam condita effectus, nullus vsus: plurimi autem, iique pulcherrimi, quotidie cernuntur ex eo, quod omnia plena esse vult

vult natura: nihil autē vacuum & inane, vel cucurbitarū medicinaliū vsus, fontiū & aquarū in suprema loca deductio docet. Quare qui Philosophi vacuū esse in hoc mūdo cōtendūt, nō modo ipsi cerebro vacui iudicioque vacare videntur, sed manifestissime cōtra ipsam rerū experiētiam pugna-
re, quos propterea omittēdos cēleo.

CAP XXXIX.

De tempore, quo conditus est mundus.

Dixisti de loco, age de tēpore, quo conditus est hic mundus.

- P. Cœpisse aliquando mūdum hūc existere, neque æternum esse, neque Deo coæuum, non tantum sacrosancta verbi Dei maiestas testatur, sed vetustissimorum etiam Philosophorum sententiæ docent, qui quo propius ab ipsa mundi origine abfuerunt, eo melius a Patribus tradita didicerunt, retinueruntque. Nam sic Platonem in Timæo, sic Stoicos omnes sensisse, fi-
o.iiij.

dem faciunt eorum scripta. Quin etiã primorum scriptorum hic fuit summus consensus mūdum aliquãdo cœpisse, quorum antiquissimus, qui vixit etiã ante Orpheũ, Linus mūdi γένεσις, & ortũ ipsum descripsit ita ordiens: *Tēpus erat quo cūcta simul sunt cōdita quondam,* quemadmodum Diogenes Laertius tradit.

D. Atqui huic sententiæ tuæ duo in primis obstant, e quibus alterum ab Aristotelicis affertur, alterum ab Epicureis.

P. Quænam sunt illa?

D. Primum est. Cũ mundus hic sit spherica figuræ, & rotundæ, in ea neque initium neque finem notari posse: ex quo fit, vt cum etiam moueatur, motu circulari cietur, qui motus neq; principium neque finem etiam habet, sed est motus perpetuus, & perennis: atque idcirco æternus. Quod si æternus est mundi motus, æternus quoque & ipse mundus erit. Atque ita Peripatetici ex figura & motu mundi æternitatem

nitatem ipsius concludunt.

P. Leue plane argumentum. Primum enim quis illis concedet omnes mundi partes circulari illo sphericoque motu cieri, quando nec ignis, nec aer, nec aqua, nec terra (vt illi ipsi scribunt) hoc motu feruntur: sed ad rectam lineam & perpendicularum: ignis & aer, sursum. Aqua vero, & terra deorsum. Deinde vt hoc liberaliter illis largiamur, mundum hunc esse sphericæ figuræ, & formæ: quis tamẽ efficiet propterea motus principium in ea obseruari, atque assignari nõ posse? cum non a sese, sed ab alio, nẽpe summo illo Deo, vel (vt ipsi loquantur) a prima quadam intelligenti moueatur, & incitetur. Quod autẽ dicitur in rota, in sphaera, in circulo principium motus non posse designari in hoc potius quam in illo circumferentiæ puncto, verum tantum est ipsius rei, & figuræ ratione, nõ autem si spectetur manus, actioq; causæ mouentis: cuius ratione in sphaera illud punctum principium motus esse

dicitur. vnde primum is mouere incipit, qui illam spheram voluit & ciet. Ergo etsi ipse mundus principiū motus, neque a sese habere, neque a sua figura potest, habet tamen a Deo, qui aliquando incepit, & ex certo puncto circumferentiæ certoque loco nimirū oriēte eum mouere & agere in eā partem, in quam voluitur, scilicet Occidentem, quia non ipse a sese cietur mundus. Etsi autem ignoratur a nobis hodie quænam cœli circumferentiæ pars primum a Deo impulsæ est, & commota (vides enim quam multa & varia de magno mundi anno, homines affirmant, qui est ille mundi status in quo cœlum, & omnia ad eum locū redibunt, vbi primū creatæ sunt.) certum est tamen aliquando cœpisse moueri cœlum, a certo aliquo suæ circumferentiæ puncto & parte.

D. Alterum est quod obstat. dicunt absurdū omnino esse, nisi Deus ab æterno mundum condidisse dicatur. Quid enim illi venit in mentem, vt post infinita

finita annorum curricula iam elapsa tandem hæc creare vellet? Quærent igitur, cur tandiu iners, & otiosus Deus manserit, cur tandiu stertuerit, quid tunc agebat, quid tandiu cessabat, cur nõ prius hoc tam præclarum opus edebat? & sane variis sannis Deũ afficiunt.

P. Vulgare Epicurei hominis Velleij argumentũ refers: cui placet illud respondere quod a quodam Christiano sene lepide dictum scribit Augustinus, qui ab huiusmodi hominum genere interrogatus, quid Deus antequam mundum crearet, ageret, respõdit infernum architectabatur, & moliebatur, in quo curiosos & ista quærentes homines in perpetuum torqueret. Quæ enim est ista impietas tã arcana scrutari velle: quæ impudẽtia eo vsque se proripere? Quæ blasphemia, vellet Deus nobis sui facti, præteritæque vitæ rationem reddat, a quo nos iudicari oportet? Quid autem habuit Deus necesse, vt prius ista cõde-

ret, quibus neque eget, vt sit, neque vt beator feliciorque viuatur. Habet enim Deus in sese, eumque ab æterno perfectissimum, felicissimum, & plenissimum naturæ statum, qui sibi ipsi ad omnia est *αὐτάρκης*, nullius autē rei, neque Angeli, neque hominis egens. Pl. 16. v. 2. Sed neque tunc otiabatur Deus, ne rideant Epicurei, neque iners stertebat, priusquam mundum istum conderet. sed tūc, quemadmodum etiam nunc, in operibus ad intra occupabatur, id est, sui ipsius contemplatione mirifice oblectabatur, seipso suaque illa perfecta & inenarrabili gloria fruebatur, in suæ essentiæ latissima incomprehensibilique luce distinebatur, quod ex Prouerb. 8. v. 30. & ex Ioan. cap. 17. v. 4. facile intelligi potest. Ita etiam Irenæus lib. 4. cap. 28.

D. Hæc intelligo: dic iam, quo tempore conditus est hic mundus.

P. Aut de die, aut de mense, aut de anno istud quæris?

D. Imo vero de tribus his sigillatim.

De

P. De die ita mihi videtur dici posse, initium & primum creandi mundi diem fuisse eam, quem nūc Christiani dominicum appellamus, & qui ab Hebræis prima Sabbathorū dies appellabatur, non autem quem diem Lunę nominamus vulgo.

D. Cur id vero?

P. Quia constat Dominum sex cōtinuis diebus ante Sabbathum, & septimam diem operatum esse: fuit autem apud Hebræos olim Sabbathi & septima dies, quæ a nobis dies Saturni nūc dicitur, quæ diem dominicum proxime antecedit, & diem veneris proxime sequitur. Nam ne Christiani Iudaizare, vt ita loquar, i. veteres Iudæorum cērimonias retinere viderentur, vtque domini nostri Iesu Christi resurrectionem pie colerent, ex qua novus ecclesię status cepit, pro Sabbatho Iudæorum, diem sequentem ad quietis diem elegerunt, vt apparet ex Act. 20. I. Cor. 16. & Apocal. 1. id quod etiam extat in historia Ecclesiastica,

quem appellarūt Dominicum. At qui vt ante diem Sabbathi sex dies continuos numerare habereque possis, non a die Lunæ, sed a Dominica incipiendum est: & sic erūt sex, post quos erit illa dies Sabbathi, septima, sic. Népe, dies dominica, Lunæ, Martis, Mercurij, Iouis, Veneris, post quos dies est septima Sabbathi dies. Vnde die Dominica Dominus opus creationis mūdi cœperit: id quod Synodo quoque Palestina confirmatum esse scribit Euseb. lib. 5. Histor. cap. 23. & 25.

D. Sed quo mense videtur tibi mundus sic conditus?

P. Dicam tantum, quod magis mihi verisimile occurrit, & veniam peto, precaborque, ne quis in eo ipso me curiosum existimet: de hoc tamen dicendum est, quia a multis quæritur. Certe eo mense mihi videtur creatus mūndus, qui ab Hebræis dicitur Tisri, respondet autem partim Augusto, partim Septembri nostro (nā post æquinoctium Autumnale incipit) vt pror-

sus non assentiar iis, qui mundum mē
se Martio & veris tempore conditum
scribunt & existimant.

D. Ecqua vero tuæ sententiæ ratio affer-
ri potest?

P. Multiplex illa quidem. Ac non hæc
modo, quod Autumni tempore terra
ad optimorū fructuū semina recipiē-
da magis idonea est, veluti farris, sili-
ginis. Tūc enim videtur ad concipiē-
dum magis apta: quemadmodum ver-
no tempore ad pariendum, & æstate
ad fundendum: hyeme enim terra co-
quit semina, quæ recepit, & ea medio
sinu complexa, tanquam mater in al-
uo format, & fouet ea velut foetus
suos, quos postea tāquam grandiores
veris tempore in lucē producit, æsta-
te iam plane perfectos maturos edit.
Itaque ver & æstas magis obstetrices
manus, quam vim prolificam terræ af-
ferre videntur, quam tamen vim iniit
eidem terræ Autumnus, veluti pri-
mæ rerum creationis, primæque suæ
rerum productionis adhuc memor &

veteris præcepti Dei illo tempore sibi facti vigorem, effectum, & energiã adhuc retinens. Vnde mensẽ hunc Tisri appellatum Hebræi volunt, non a musto: sed a succo, quẽ maxime tunc terra habet. Sed huius meæ sententiæ hæc duplex ratio est. Prima, quod, vt docet sacra Scriptura Leuit. 28. v. 9. & seq. hic mēsis fuit semper etiam a prima hominum ætate, quam longissime repetatur, anni principium, & mensis primus. Itaque in contractibus, in negotiis publicis & priuatis, in ipsa denique mundi ætate supputanda (quod per Iubileos annos fiebat) anni ab hoc mense apud Priscos & Iudæos incipiebant, in hoc etiam finiebant. vnde Adami ætas, & reliquorum Patrum, qui ante diluuium, & postea vixerūt, anni vitæ ab hoc mense sunt numerandi & supputandi. Altera ratio est, quod festum tubarum & clāgoris, quod prima huius mensis die fieri Lege Dei iuebatur, ea maxime de causa videtur a Deo præceptum, vt

prima

primæ rerum originis & mundi creationis eo mense factæ memoria sancte in Ecclesia conseruaretur, & coleretur. Nec frustra eum diem festum esse voluit Dominus, neque tubis istis & instrumētis tantum honoris deferri præcepit, quas tunc maxime vexatas & inflatas fuisse legimus: sed hoc tam lato sono homines, mundumque vniuersum primæ suę natiuitatis voluit admonere, quæ vt in prima huius mensis die Dei voluntate incidit, ita pie eadem die repetebatur, & cōmemorabatur in Ecclesia, vt genethliacō suorum mundus meminisset: ex quo factum est vt multa festa hoc eodem mense septimo fieri a Deo iuberentur, & dictus sit etiam hic mensis Aetanim, id est, fortiū mensis. 1. Reg. 8. v. 2. Quid, quod Christum eodem mense natum quidam cōtendunt, nec sine ratione?

D. At dicitur Nisan fuisse primus anni mensis Exo, 12. v. 1. qui nostro Martio, & Aprili respōdet, & in equinoctium

vernū incidit.

P. Recte meministi. Sed ad illud dupliciter respondeo. Primum nō semper Nisan aut Martium fuisse anni principium, sed demum postquam populus Israel ex Aegypto egressus est, ad tanti Dei beneficii, id est, nouæ fundationis, & instaurationis illius gentis memoriam celebrandam, & conseruandam. Deinde nō omnium rerum, quæ in populo Dei fiebant ratione, Nisan mensis fuit initium anni, sed tantum sacrorum, festorumque dierum, & tabernaculi ratione. Habuit enim tabernaculum vtisuum sicutum peculiare, & a communi diuersum: ita proprium & peculiare anni initium, a politici anni ratione differens, vt iam tunc intelligerent homines Politici & Ecclesiastici regiminis discrimē constituendū esse, rationem vtriusque diuersam, & naturam separatam distinguendam.

D. Quotū vero iā annū numeras ab eo, quo conditus est primum mundus?

P. Vt plerique existimant a mundo cō-
dito

dito ad hūc annum 1574. quo ista scribimus, effluxerunt anni circiter quinque millia quingēti, & quinque.

D. Quomodo vero hūc numerum inis, aut qua ratione colligis?

P. Breui quadam hac ratiocinatione : a mundi creatione ad vniuersale diluuium, quod sub Noa contigit, numeratur ex sacrae Scripturae historia anni 1656. A diluuiio ad promissionem Abrahamo primum factā a Deo, iustionēque de egrediendo ex Vr Chaldeorum & Charris vrbe Mesopotamiae fluxerunt anni 427. Ab illa promissione ad exitū filiorū filiorū Israel ex terra Aegypti, qui fuit sub Mose, sunt anni 430. vt est Exodi 12. v. 40. ab exitu de terra Aegyptiorū ad Salomonici tēpli inchoationē, quae cœpit anno quarto regni Salomonis intercedūt anni 480. vt est 1. Reg. 6. A quo tēpore ad trāsmigrationē populi Iudaiici in Babylonē & captiuitatē sub Babylonis, eā dico quae sub Rege Ioa-chimo cœpit, sunt anni circiter 167.

paulo minus. Mansit populus in ea captiuitate per annos 70. vt prædixerat fore Ieremias cap. 25. ab egressu Iudæorum de Babylonica seruitute & a die edicti Cyri de liberandis remittēdisque in patrium solú Iudæis, vsque ad Christum passum sunt hebdomades annorum septuaginta, id est, anni 490. vt scribit Daniel Propheta. Dan. 9. A Christo autem passo ad nostra vsque tempora sunt anni 1575. Ergo si omnes hi numeri in vnam summam colligantur, efficiēt annos 5503. id est, quinquies mille quingentos & tres, quanto temporis interuallo a prima mundi creatione hodie distamus atque absumus: quanquam Hebræorum rabini ab hac annorum summa dissentiūt, sed nos & Scripturā sequimur, & doctissimos viros, qui de hac re verissime scripserunt.

CAP. XL.

Mundus hic bonus a Deo conditus.

Ista

D. **I**sta intellexi: perge ad reliqua quæ
 Ipropofueras, teque dicturum pro-
 miferas.

P. Quænam illa?

D. Tandem expone, qualis hic mundus
 a Deo fuerit conditus.

P. Facile, vnoque verbo rem totam ex-
 pediam. Bonus conditus est non tan-
 tum vniuersus, sed etiam singulæ eius
 partes. Nam aperte diferteque post
 cuiusque diei opus addidit Moses, *Et*
vidit Deus quod esset bonũ, & ita est Ge-
 nes. cap. i. scriptum.

D. Quid vero illa bonitas complectitur
 & significat?

P. Non morum quidem, aut vitæ sancti-
 tatem, neque conscientiæ integritatē.
 Plurimæ enim mūdi huius partes, ne-
 que sensum, neque animi rationem,
 neque conscientiam habent, sine qua
 vitæ sanctitas esse non potest. Quare
 hæc vox, *Bonũ*, mihi videtur tria præ-
 cipue denotare.

D. Quænam vero?

P. Primum naturarum a Deo creatarū

totiusque ipsius mundi integritatē, secundū pulchritudinē, tertiū utilitatē hac voce designari puto. Nam quæ integra, sanaque sunt: quæ item pulchra: & quæ etiam utilia, appellantur bona, idque communi omnium hominum consuetudine, quanquam Augusti. in lib. De Natura Boni contra Manichæos, præter istarum rerum essentiam siue substantiam, hæc tria tanquā vniuersalia quædam bona constituit, modum, speciem, & ordinem, de quibus ait: *Hæc ergo tria ubi magna sunt, magna bona sunt: ubi parua sunt, parua bona sunt: ubi nulla sunt, nullum bonum est.* Sed nostram potius sententiā sequimur: ut huius sententiæ, *quia bona erant,* vim & mentem teneamus.

D. Explica igitur te ipsum.

P. Mundus hic quæque in eo creata sunt singula bona erāt, si qualia a Deo primum condita sunt, cogitentur, naturæ ipsius ratione. Habebant enim eam tum integram, & plenam, id est, nulla sui parte deficientem: tum etiam prorsus

317 fus sanam, & validam, nō autem qua-
318 lis nunc est, infirmam, ægram, & vulne-
319 ratam. Itaque & cæli & terræ perfe-
320 ctissima erat natura, itemque omniū
321 animalium, herbarum, rerumque cæ-
322 terarum a Deo creatarum, & vires ve-
323 getæ, robustæque, nō quales nūc, fau-
324 ciæ & valetudinariæ, quæ vix se susten-
325 tant, suoque munere ægre funguntur,
326 ac ne semper quidem. Deinde si pul-
327 chritudo earū rerum, totiusque mun-
328 di spectetur, qualis primū factus est,
329 cuius ratione, & bonus ipse erat mun-
330 dus, & singulæ eius partes bonæ. Ha-
331 bebant enim in seipsis mirum formæ
332 speciei que etiam externæ decorem,
333 & elucētem ornatum, delectationem
334 oculorum, & iucunditatem, atque e-
335 tiam legitimam membrorum omniū
336 in quoque corpore proportionem &
337 conuenientiam, cuius ratione (quia e-
338 ius vestigia multa reliqua sunt) etiam
339 nunc ab ornatu mundus *κόσμος* a Græ-
340 cis est appellatus. Sed totius etiam
341 ipsius mundi ratione habuerunt, ad-

mirabilem ordinem. Nam quæque res suo aptoque loco, a Deo sapientissime collocata est, & inter se omnes summa concordia & mutua quadam benevolentia mirifice consentiebant. & cælum terræ respondebat, & terra cælo, quatenus & quando oportuit vnum alteri seruire: quæ nunc, sparsa per peccatum discordia, se raro iuuât, nec dat cælum aquam suam tempestiuâ terræ, nec mature terra cælo halitus & vapores, quando necesse est, subministrat. Denique ipsa rerû, quales a Deo sunt creatæ, vtilitas fuit summa, cuius etiam ratione mundus & eius parres singulæ bonæ dicuntur. Nã sanæ erant singularum vires, & validæ ad id producendum & efficiendum, ad quod erant a Deo destinatæ: fertiles erant, quia vim benedictioneque Dei illis datam, integram non delibatam retinebant adhuc, nondum peccatû impediēbat, aut eam imminuerat: quæ nunc pene sepulta est, & mortua, vt ne minima ex parte nobis appareat, maxime

maxime hoc senescente, & ad decrepitam ætatem vergente seculo. Mâsissentque tot & tâtæ Dei dotes in omnibus craturis perpetuo, si peccatum hominis non interuenisset.

CAP. XLI.

Mundus hic qualis hodie post peccatum.

- D. **Q**ualis igitur nunc est hic mûdus post Adami peccatum?
- P. Qualem vno verbo describit Paulus, Nimirum, vt creatura nûc sit *μαραίνουσα* id est, vanitati subiecta. Itaque spirat, & gemit, expectans instaurationem filiorum Dei. Roma. 8. v. 20. A deo vt hæc vanitas illi bonitati, in qua primû res sunt creatæ, sit contraria.
- D. Quid igitur, peccatum ne hominis rerum essentiam & naturam aboleuit?
- P. Nequaquam, sed integritatem eius sanitatẽq; imminuit. Nam peccatû tria maxime induxit, quæ sunt tribus illis superioribus dotibus opposita. Nem-

pe debilitatem, & tanquam morbum in viribus naturalibus *etragiay* & dissenfum quendam inter res ipsas in ordine & cum sibi opportune non respondeant, sterilitatem, siue fœcunditatem in fœtu fructuque suo proferendo, & gignendo. 4. Esdr. 5. v. 52. adeo vt quotidie decrescat terræ cæterarumque rerum vbertas, & vires, nedum vt ea sint eius vires, quales primū a Deo ex habuere, idque fit propter peccatum hominis, vt facile colligi potest ex Ierem. 4. v. 24. 25. Denique factus est propterea mundus hic totus confusus siue caligo, maxime autem inferior & elementaris hæc ipsius pars Iob, 10. v. 21. 22. caduca siue transitoria, vt est Prouerb. 31. v. 8. & 2. Pet. 3. v. 10. vt aliquando perire posset.

D. Quid vero ante peccatum hominis, nonne erat mundus hic mortalis & periturus?

P. De eo quid dicam non habeo, quādo nihil me docuit Scriptura, vnum modo hoc affirmare possum, per se quidem,

dē, & qua ratione erat creatura, mutabilem fuisse hunc mundum, nisi a Deo sustentatus fuisset: sed vtrum in perpetuum fuerit a Deo sustentādus, si homo non peccasset, nō dicam. Homo quidem, cuius tāquam domiciliū creatus erat ipse mūdus, futurus erat et si inexterminabilis, vt loquitur Augustinus post librum sapientiæ in lib. De Agone Christiano, tamen in cœlum melioremque sortem alius post alium aliquando transportandus. Sed vtrum in mūdo semper aliqui fuissent homines, nec vtrquam viuere hic aliqui desissent, hoc ignoro.

CAP. XLII.

Venena & res noxia vnde in mūdo nata.

D. **A**T si tam bonus primum cōditus est hic mundus, singulæque eius partes: vnde venena, vnde tot noxiæ, & lethales herbe, vnde tot vel solo visu oculorum pestiferi hominibus ser-

pentes nati sunt.

P. Ex peccato, & propter peccatum hominis tot hæ pestes, venena, noxiæque herbæ, & feræ sunt natæ, vt indicant Domini ipsius verba apud Moysen, Genes. 3. v. 18. Nihil enim a Deo primum conditum est, quod esset venenum, & cuiquam lethale, noxium & incommodum. Itaque si res in ea natura mansissent, in qua primum sunt a Deo optimo maximo creatæ, nulla nunc essent neque mala, neque venena. Nec enim ab eo qui summe bonus est, quicquam, nisi bonum fieri, aut proficisci potest: sed neque hodie quicquam est pure omniqueratione venenum, sed quod vni rei incommodum est, & noxium, veluti homini, est alteri utile & salubre vti serpenti.

D. Intellego. Sed post peccatum hominis cur venena, noxias, herbas, & feras esse, & restare vult Deus?

P. Multæ sunt rationes, imprimis autem hæ duæ, quas affert Augustin. lib. 3. de Gene. ad liter. cap. 17. Primum ad hominis

minis vindictam, & pœnam ista durât. Itaque illa omnia nocēt homini, propter cuius peccatū sunt venena. Deinde ad eiusdem hominis tentationem & exercitium profunt, vt suam imbecillitatem homo agnoscat, & a Deo auxilium petat. Sed hæc quoque tertia ratio afferri potest, quod illæ herbæ, quæ sunt homini noxiæ, qualis cicuta, aconitus, colocynthides, sunt ipsius terræ mali succi, & velut excrementa quædam, quæ eiici omnino necesse est, vt ceterorum terræ fructuū succus sanus, & syncerus restet, atque etiam nobis salubris & commodus.

D. Sed si quæ Deus primum creauit, rât tam bona. (Nam non modo bona, sed etiã valde bona dixit Moses) quæ inter Deum ipsum, & eius opera differentia statuatur?

P. Triplex discrimen, id est, latissimum, & maximum inter ea nihilominus apparet. Nempe quod Deus a se, summe, & incōmutabiliter bonus est. Res autem creatæ non a se, sed a Deo: non

summe, sed quātum modò fert earum natura, non incommutabiliter bonæ erant, vt ab ea decidere non possent. Neque enim ea bonitas vnquam in iis periisset, & in vanitatem commutata fuisset, si fuissent incōmutabiliter bonæ. Sed ne dubitemus eas bonas fuisse, diserte hoc addidit Moses, *Vidit Deus quod esset bonum.*

CAP XLIII.

Bona cur diserte dicātur fuisse, quæ creata erant.

D. **C**Ur vero diserte hæc addidit Moses?

P. Duplici de causa. Ne hæc Dei opera visibilia perfunctorie & leuiter, vt multi faciunt, transeamus, quasi nihil magnopere excellens, aut eximiū habeant, quo nos rapi oporteat. Habent enim, idque ipsū nobis testatur Deus ipse. Ac multominus, ne Momum illū hominem blasphemū, aut Manicheos hæreticos, Marcionitasq; imitati, hæc
& ima,

Dei tam egregia opera damnemus, vituperemus & rideamus propter eā, quæ nunc in illis est propter peccatū hominis, *ἀναξίαν*. Id quod sine magna Dei ipsius iniuria fieri nō potest, & cū id facimus, nomē Dei sumimus in vanum. Itaque Manichei damnādi, & quicunque alij creaturas ipsas per se & quales a Deo factæ sunt, malas esse cōtendunt. Nam est falsissimū. i. Timoth. 4. v. 4. Præterea, hæc admonitio atque sententia facit ne idem nunc disputemus, quod curiosi quidā, vtrum Deus vel res singulas: vel vniuersitatem ipsam melius, aut meliorē efficere potuerit, quam creata primū est. Hoc enim scrutari & quarere, quid aliud est, quam positas hic nobis a Dei Spiritu metas transilire, & animo nostro peregrinanti indulgere? Nam Deus omnia quæ condidit, valde bona fecit. Denique hæc ipsa commonefactio apprime vel eo nomine nobis utilis est, ne temere his Dei creaturis (quæ sæpe nobis viles videntur)

ad nostram libidinem, luxumque intemperates abutamur, quas tam pretiosas esse sanctus ipse Spiritus pronuntiat. Quare his ipsis sobrie, modeste, & prudenter sane est utendum.

D. Cur vero hæc eadem oratio, *Et vidit Deus quod esset bonum*, in aliquarum dierum, uti secundæ diei, opificio prætermissa est?

P. Quod illa dies totius operis, quod postea factum est, inchoationem tantum, nondum autem consummationem continet. Itaque ea benedictio ad extremum usque operis differtur.

CAP. XLIII.

Bina & ibi contraria quadam, Vtrum in prima rerum creatione fecerit Deus.

D. Sed quia de statu in quo primum mundus hic conditus est agis, hoc etiam expone, vtrum in primis rebus conditis vera sit illa sententia, quæ facta sunt a Deo, bina, & sibi opposita creata esse, ut unum alteri aduersaretur. Itaque aiunt frigida & calida, alta,

& ima, alba, & nigra, parua, & magna, primum condita esse, vt viros rerum mutuo quodam inter se temperamēto conseruarentur. Hoc scriptum est Eccles. 42. v. 25. & 33. v. 15. Id quod etiā Augustinus lib. II. de Ciuitate Dei ca. 18. & Irenæ. lib. 2. cap. 43. sequuntur.

P. Verum est quod dicis. Neque enim vnus qualitatis, coloris, magnitudinis omnia a Deo primū facta sunt, vti nec vnus generis vel naturæ: sed alia fuerunt ima, alia summa, alia humida, alia sicca, alia frigida, alia calida, aliud dies, aliud nox. Nihil tamen malum a Deo factum est. Cur autem tam varie Deus hæc crearit, ratio est, tum quod in ea varietate maior Dei potentia & sapientia elucebat: tum quia res ipsæ hac contrariorum virium, & naturarū *adhiberi* & mitigatione facilius conseruātur. Quid enim obsecro, rerum status futurus erat, si omnia calida essēt? Quis stupor, si omnia frigida? Quæ miseria, si semper tenebræ? Quæ lassitudo, si semper dies? Itaque cum huius

mundi, & rerum quę in eo conditę erant, naturas Deus condidisset vicissitudine quadam recreandas, & subleuandas, quia corporeę erant: itemque mutuo quodam nexu & temperamento fouendas, quia diuersę eiusdem totius partes erant, cōtrarias qualitates illis indidit, vt alię aliarum essent cohibitiones quędam, frana, & temperamenta. Denique, vt quędam vicissitudo in his rebus inesset, vnde earum differētia ab Angelis, denique ab ipsa Dei essentia perspicue intelligeretur, qui nullis huiusmodi ad sui conseruationem mediis eget. Sic ciuitas bene constituta, variis tamen ordinibus cōstat, variisque hominum generibus, pauperibus, diuitibus, subditis, p̄fectis, adolescentibus, agricolis, militibus, qui omnes sunt quidem statu inter se diuersi, & dissimiles, & sæpe etiā repugnantes: & tamen ad mutuam salutem & conseruationem totius ciuitatis necessarii. ex eoque ipso fit ornatior atque abundantior ciuitas, & ad
vita

vitæ huiusvſus aptior. Itaque hæc ſententiã præclariffimo Tertulliani testimonio cõfirmabo, qui in Apologetico cap. 45. ſic ait, *Que ratio vniuerſitatẽ ex diuerſitate compoſuit, vt omnia a multis ſubſtantiis ſub vnitãte comparent ex vacuo & ſolido: ex animali & inanimati: ex comprehenſibili & incomprehenſibili: ex luce & tenebris, & ipſa vita & morte.*

Nec propterea fauemus Manichæorum errori, qui initio rerum duas gãtes fuiſſe contendunt, quæ ſeſe mutuo affligerent, lucis & tenebrarum. Vnus enim & idem & ſolus Deus eſt, qui omnia condidit, & hæc ſibi *in vna* ad totius operis conſervationem ſapentiſſime inſtituit, & comparauit.

D. At vero iſta rerum varietas ſummam diſcordiam inducere videtur, cum oporteret tamen mundum hunc, tanquam vnum quoddam totum, partibus ſibi mutuo plane cõſentientibus, & amice inter ſe coniurantibus exædificari & coaleſcere. Quod ne fiat, videtur hæc contrarietas rerum obſtare

maxime.

P. Non recte colligis. Neque enim ista rerum dissimilitudo, & qualitatum proprietatumque etiam contrariarum varietas discordiam inuehit, imo vero summam harmoniam, summumque consensum inducit, & retinet. Quemadmodum in corpore humano ipsa membrorum diuersitas & vis, actio, motus, locus, functio saepe contraria summam concordiam inter membra ostendit, estque ad totius corporis vitam, subministrationem, & defensionem necessaria. Hoc idem fit in hoc mundo, qui est vnum quoddam complexum, & corpus. Cur autem haec rerum dissimillarum discordia sit tam concors, tamque sibi consentiens, & vna tam firma & perpetua, fit summa & incomprehensibili Dei Opt. Maxim. sapientia, qui haec omnia inter se optime, quemadmodum oportuit, contemperauit, & fecit cum ad sese, tum ad aliarum rerum rationem, & comparisonem apto pondere, numero, & mensura, vt est Sapient. II. v. 21. & docet postea Augustinus li.

4. de Genes. ad Liter. Quod autē pondus, qui numerus, quæ mēsurā ea sit, quæve eius cōtemperationis proportio, propter quam mundus hic in suis partibus est tam cōcors & cōcinnus. quanquam anxie Philosophi disputāt, neque tamen ab iis inuentum est, neque explicatum. Deus ipse nouit, atque is solus.

CAP. XLV.

*Post mundi creationem quomodo dicatur
Deus cessasse & quiescisse.*

D. **V** Num modo restat quod quæram.

P. **Q**uidnam illud est?

D. **V**trum Deus ex eo tēpore, quo mundum hunc absoluit, res aliquas omnino creare cessauerit, cum animas hominum quotidie creare videatur ex nihilo, & vsque nunc operetur ipse, quemadmodum docet Christus Ioan. 5. v. 17.

P. **F**acilis responsio. Huius enim tantum mūdi & operis, quod tūc facere Deus instituerat, ratione dicitur cessasse, id

q. iij.

est, *καὶ τὸ π*, quemadmodum etiã respõ-
det Augustinus lib. 4. de Genes. ad Li-
teram. Non autem omnino & absolu-
te, quasi neque mundum hunc a se fa-
ctum nũc regat & administret Deus,
neque noui quicquam amplius crea-
re iam possit, quãdo nihil eorum quæ
nunc fiunt, nisi eo agente eueniãt: cu-
ius benignissima prouidentia omnia a
se creata semper gubernauit & guber-
nat: cuius infinita potentia singula in
singulis operatur & agit, quemadmo-
dum docet Paulus Ephes. i. v. 23: cuius
denique vires, neque temporis vetu-
state debilitate interierunt, quo mi-
nus creari quotidie multa possint,
neque sunt languidiores effecte. Er-
go creat adhuc multanoua Dominus,
videlicet hominum animas quotidie:
sed totum illud opus suum, & institu-
tum a se mundi huius *πλήρωμα*, & orna-
tum, omnibus suis partibus consum-
matissimum, & perfectissimum sex il-
lis diebus Deus perfecit; & absoluit:
septimo autem die quieuit. *Nullũ au-
tem, vt ait Augustinus, operum suorum*
diem

diem sanctificauit Deus, sed solum quietis diem, ut intelligeretur Deus esse beatorum suis ipsis operibus. Nullo enim opere suo sic delectatus est, ut seipso. Vnde quietis sua, non operis diem sanctificauit. Et quoniam ad quietem Dei peruenimus, & nos quoque hoc loco quiescamus, & susceptam disputationem finiamus. Quæ de prima mundi creatione & rerum origine in vniuersum dici videatur posse, & ad physicam Christianam pertinet, sunt fere a nobis explicata. Gratiâ vero Deo agimus, qui, ut hæc cōmẽtaremur, animū & vires suppeditauit.

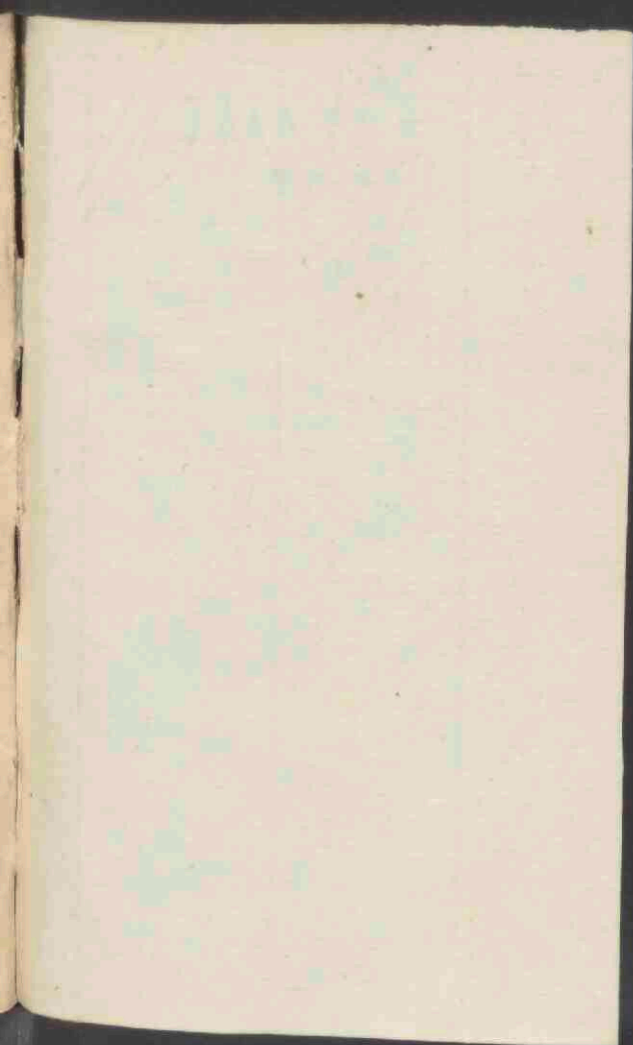
Errata sic corrigito.

Pag. I huius 4 ἄλλοτε 10 opus est 14 se colit 23 ἀπομνησκῶ 26 nullis aliis 42 κτισῆς 43 illustraretur 74 numero tantū 78 rotundum esse 94 Iacōnes excludit 98 D. At 100 accedite illis κἀνάστα 106 ecqua κοίρανος 115 angusta 116 ordinariū modum 117 distinguit 122 vi res 134 Ὁ compositionem 136 alias posset 139 vel abyssi 143 etiam 143 ad illa P. Certe 146 quam elegit 153 superficiem sustinetaret. 154. vnā eius 156. sed verbo. 166. vel iam in 168. etiam iam in. 169. quoque territorio, 171, certa tamen. 186. eodem toto. 188. ea maior 193. asciscenda. 202. diuina. 204. ab illis. 106. cui nihil.

In inanem mundi Philosophiam.

Quidnam suspicitis mortales vana sopherum,
Et teritis totos, sed sine fruge, dies?
Qui ratione volunt humana cuncta doceri,
Huicque subesse Deū, quicquid & orbis habe.
Dogma satis non est nata ad caelestia menti
Quod ratio dicat, lumine sulta suo.
Nec natura sagax hominum primordia verum
Monstrat, sed summi mystica verba Dei.
Informant mentes, hac sunt documenta piorum
Hac animas nostros sola beare queunt.
Cetera ventosos pariunt, tumidosque saures
De mentis vulgi, ludicra quaeque ruunt.
Ergo Christicola physicen hinc discite veram:
Vos similes summo reddet & ipsa Deo.

Tullanus Ducretus Medicus
L. DAVAO D.D.

OCN 461634720

